

**BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
VLADA**

**STRATEGIJA ZA UNAPREĐENJE PRAVA I POLOŽAJA
OSOBA S INVALIDITETOM U FEDERACIJI BiH
2025–2030.**

Sarajevo, oktobar 2025. godine

Sadržaj

UVOD	10
Metodologija izrade Strategije i radna tijela	11
Usklađenost s drugim relevantnim dokumentima	13
I. STRATEŠKA PLATFORMA.....	13
Izvod iz situacione analize	13
SWOT analiza	28
II. STRATEŠKI CILJ I PRIORITETI	30
STRATEŠKI PRIORITET 1.1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI	31
MJERA 1.1.1. Dinamizirati aktivnosti uklanjanja i sprečavanja arhitektonskih i komunikacionih barijera za OSI	31
MJERA 1.1.2. Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI	33
STRATEŠKI PRIORITET 1.2. Poticanje inkluzije kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI.....	35
MJERA 1.2.1. Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja	36
MJERA 1.2.2. Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i	37
socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta.....	37
MJERA 1.2.3. Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI.....	38
MJERA 1.2.4. Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške	39
MJERA 1.2.5. Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike.....	40
MJERA 1.2.6. Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima	41
MJERA 1.2.7. Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju	42
MJERA 1.2.8. Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI ..	43
STRATEŠKI PRIORITET 1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI.....	43

MJERA 1.3.1. Jačati kapacitete OOSI	44
MJERA 1.3.2. Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI	45
III. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR.....	46
IV. OKVIR ZA EVALUACIJU, PROVOĐENJE, MONITORING I IZVJEŠTAVANJE	47
EVALUACIJA	47
PROVOĐENJE	47
MONITORING I IZVJEŠTAVANJE	48
V. SAŽETI PREGLED STRATEŠKOG DOKUMENTA	49
DODATAK	54
DODATAK 1. Metodologija izrade Strategije i radna tijela.....	54
Radna tijela.....	54
a) Radna grupa.....	54
b) Izvršni tim	54
c) Tematske grupe	55
d) Tehnička podrška.....	55
Tabelarni pregled radnih tijela	56
1.3. Proces izrade Strategije.....	57
DODATAK 2. Usklađenost s drugim relevantnim dokumentima	58
DODATAK 3. Situaciona analiza.....	62
1. Globalni kontekst	62
2. Pregled stanja po oblastima.....	64
2.1. Statistika o OSI	64
2.1.1. Podaci o OSI iz Popisa stanovništva 2013. godine.....	65
2.1.2. Statistika socijalne zaštite	80
2.1.3. Anketa o potrošnji domaćinstava (APD).....	83
2.2. SOCIJALNA ZAŠTITA OSI.....	84
2.2.1. Prava na materijalne naknade osoba s neratnim invaliditetom (NI)	86
2.2.2. Prava na materijalne naknade civilnih žrtava rata (CŽR)	87
2.2.3. Prava roditelja njegovatelja	89
2.2.4. Prava na dječiji dodatak.....	90
2.2.5. Finansiranje ustanova socijalne zaštite.....	90

2.2.6. Finansiranje OOSI	91
2.2.7. Prioriteti intervencije u oblasti resora socijalne politike	91
2.2.8. Finansijske projekcije obaveza FMRSP-a prema OSI	94
2.3. BORAČKO-INVALIDSKA ZAŠTITA.....	94
2.3.1. Zakonodavno-pravni i strateški okvir.....	94
2.3.2. Institucionalni okvir, nadležnosti i provođenje zakona.....	94
2.3.3. Situaciona analiza – osvrt na stanje i rezultati prethodno važećih strateških okvira za period 2021–2023. godina	95
2.3.4. Prioriteti intervencije u oblasti resora boračko-invalidske zaštite i procjena potrebnih finansijskih i drugih resursa.....	101
2.4. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	102
2.4.1. Zakonodavno-pravni i strateški okvir.....	102
2.4.2. Stanje u oblasti	104
2.4.3. Pristupačnost	104
2.4.4. Mentalno zdravlje u zajednici.....	105
2.4.5. Jačanje sestrinstva	108
2.4.6. Program rijetkih bolesti	109
2.4.7. Rani rast i razvoj	110
2.4.8. Podrška OSI putem grantova.....	111
2.4.9. Saradnja s drugim sektorima	112
2.5. PRISTUPAČNOST.....	113
2.5.a. Oblast prostornog uređenja	113
2.5.a.1. Zakonodavno-pravni okvir.....	113
2.5.a.2. Analiza trenutnog stanja i dosadašnjih rezultata primjene	113
a) Planiranje i građenje	113
b) Uvođenje e-uprave (e-dozvole)	114
c) Pristupačnost uslugama organa uprave (audio-vizuelne usluge).....	115
d) Energetska efikasnost	115
2.5.a.3. Finansijski pokazatelji	116
a) Planiranje i građenje	116
b) Uvođenje e-uprave (e-dozvole)	116
c) Energetska efikasnost.....	117

2.5.a.4. Zaključci:.....	118
2.5.b. Oblast saobraćaja i komunikacija.....	119
2.5.b.1. Zakonodavno-pravni okvir.....	119
2.6. OBRAZOVANJE	120
2.6.1. Zakonodavno-pravni i strateški okvir.....	120
2.6.2. Aktivnosti u narednom periodu.....	124
2.7. KULTURA I SPORT	124
2.7.1. Zakonodavno-pravni i strateški okvir.....	125
2.7.2. Nedostajući zakonski okvir.....	125
2.7.3. Stanje u oblasti sporta	125
2.7.4. Stanje u oblasti kulturno-historijskog naslijeđa i kulture	127
2.7.5. Fondacije	127
2.7.6. Zaključak.....	128
2.8. INTEGRACIJA NA TRŽIŠTE RADA.....	129
2.8.a. Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta	129
2.8.a.1. Zakonodavni okvir.....	129
2.8.b. Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom....	131
2.8.b.1. Zakonodavni okvir.....	131
2.8.b.2. Profesionalna rehabilitacija u FBiH	132
2.8.b.3. Zapošljavanje OSI.....	134
2.8.b.4. Promotivne aktivnosti.....	134
2.8.b.5. Žensko poduzetništvo, s posebnim naglaskom na žene s invaliditetom	135
2.8.b.6. Podrška organizacijama OSI u prethodne tri godine.....	137
2.8.b.7. Unapređenje zakonskog okvira iz oblasti zapošljavanja profesionalne rehabilitacije.....	137
2.8.b.8. Prepoznate prioritete oblasti intervencije u narednom strateškom periodu.....	138
2.8.b.9. Procjena potrebnih finansijskih i drugih resursa.....	138
2.9. RAVNOPRAVNOST SPOLOVA	140
2.9.1. Zakonski i strateški okvir.....	140
2.9.2. Rezultati primjene prethodne Strategije za unapređenje prava i položaja OSI	142
2.9.3. Analiza stanja u oblasti iz ugla uključenosti OSI u resorne aktivnosti	144

2.9.4. Prepoznate prioritete oblasti intervencije u narednom strateškom periodu ..	147
2.10. PRAVDA	148
2.11. OOSI - VOOSI.....	149
2.11.1. Položaj i uloga organizacija OSI.....	149
2.11.2. Važeće zakonodavstvo u resoru, a koji prepoznaju oblast invaliditeta	149
2.11.3. Procjena potrebnih finansijskih i drugih resursa	151
DODATAK 4. Detaljan pregled mjera.....	152

UVODNA RIJEČ

Izrada Strategije za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2025–2030. godine predstavlja važan korak u izgradnji društva u kojem se prepreke ne posmatraju kao neizbježna ograničenja, nego kao izazovi koje je moguće sistemski i planski savladavati i prevladati. Ova Strategija nastala je kao odgovor za novo strateško razdoblje na stvarne potrebe više od dvije stotine hiljada naših sugrađana, ali i kao obaveza institucija da izgrade okruženje u kojem će pristupačnost, podrška i učešće u društvenom životu biti pravilo, a ne izuzetak. Ona je i odgovor na dugogodišnje izazove koji zahtijevaju koordinirano djelovanje institucija i stvaranje uslova u kojima prepreke više neće određivati kvalitet života, nego će biti predmet planiranog i trajnog uklanjanja. Stoga, ona je, kao takva, dokument kojim potvrđujemo opredijeljenost da se pitanja pristupačnosti, jednakih mogućnosti i puna participacija osoba s invaliditetom u društvenom životu konačno uredi kroz jedinstven, usklađen i održiv sistem.

U njenoj osnovi nalazi se princip partnerstva. Iskustva osoba s invaliditetom, stručna znanja institucija, doprinos akademske zajednice i organizacija civilnog društva pretočeni su u zajednički dokument koji postavlja jasne ciljeve i mjerljive obaveze za naredni period. Time smo napravili iskorak od pojedinačnih inicijativa prema sistemskom pristupu zasnovanom na ljudskim pravima.

Zahvaljujem svim institucijama koje su učestvovala u izradi Strategije kao članovi Radne grupe:

Gender Centar Federacije BiH; Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba sa invaliditetom; Federalno ministarstvo prostornog uređenja; Federalni zavod za statistiku; Federalno ministarstvo pravde; Federalno ministarstvo kulture i sporta; Federalno ministarstvo zdravstva; Federalno ministarstvo prometa i komunikacija; Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta; Federalni zavod za programiranje razvoja; Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata.

Zahvalnost dugujemo i institucijama koje su kroz javne konsultacije dale komentare koji su u velikoj mjeri ugrađeni u finalni dokument: nadležnim kantonalnim ministarstvima, općinama Novo Sarajevo i Hadžići, te Federalnoj upravi civilne zaštite.

Posebno ističem doprinos organizacija osoba s invaliditetom i predstavnika civilnog društva: Koordinacioni odbor Koalicija osoba sa invaliditetom u FBiH; Vijeće organizacija osoba sa invaliditetom Federacije BiH; Savez ratnih vojnih invalida Federacije BiH; MyRight; Udruženje građana oštećenog vida Tuzla.

Zahvaljujem i stručnjacima koji su pružili podršku u metodološkim, finansijskim i pravnim aspektima izrade dokumenta; Federalnom zavodu za programiranje razvoja i kolegama iz Federalnog ministarstva rada i socijalne politike.

Na kraju, važno je stalno imati na umu da je ova Strategija zajednička obaveza i zajednički iskorak. Njena stvarna vrijednost bit će vidljiva tek kada mjere iz dokumenta postanu praksa, a pristupačnost i puna uključenost osoba s invaliditetom nezaobilazan standard našeg društva.

Adnan Delić,
federalni ministar rada i socijalne politike

LISTA SKRAĆENICA

DOB	Dokument okvirnog budžeta
EU	Evropska unija (27 zemalja članica)
FBiH	Federacija BiH
FMBI	Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata
FMF	Federalno ministarstvo finansija
FMPIK	Federalno ministarstvo prometa i komunikacija
FMP	Federalno ministarstvo pravde
FMPU	Federalno ministarstvo prostornog uređenja
FMRPO	Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta
FMRSP	Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
FMZ	Federalno ministarstvo zdravstva
FMKS	Federalno ministarstvo kulture i sporta
FMON	Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
FZS	Federalni zavod za statistiku
FZZJZ	Federalni zavod za javno zdravstvo
FZZOIR	Federalni zavod zdravstvenog osiguranja i reosiguranja
FZZPR	Federalni zavod za programiranje razvoja
FZZ	Federalni zavod za zapošljavanje
FPRZOI	Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom
GCFBiH	Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine
PIO	Penzijsko i invalidsko osiguranje
KMSP	Kantonalna ministarstva nadležna za oblast socijalne politike
KMZ	Kantonalna ministarstva nadležna za oblast zdravstva
KMON	Kantonalna ministarstva nadležna za oblast obrazovanja
KMKS	Kantonalna ministarstva nadležna za oblast kulture i sporta
OSI	Osoba/osobe s invaliditetom
OOSI	Organizacija/organizacije osoba s invaliditetom
CŽR	Civilna/e žrtva/e rata
OCŽR	Organizacija/organizacije civilnih žrtava rata
RVI	Ratni vojni invalid/i
ORVI	Organizacija/e ratnih vojnih invalida
VOOSIFBiH	Vijeće organizacija OSI Federacije BiH
KOKOSIFBiH	Koordinacioni odbor Koalicija OSI u FBiH
SRVIFBiH	Savez ratnih vojnih invalida Federacije BiH
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija
MKF	Međunarodna klasifikacija funkcioniranja, onesposobljenja i zdravlja

UVOD

U skladu s odredbama Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH (u daljnjem tekstu: Zakon)¹, Vlada Federacije BiH je na 19. sjednici, održanoj 7. 11. 2023. godine, donijela Odluku o izradi Strategije za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH 2022-2027. godina² (u daljnjem tekstu: Strategija).

S obzirom na to da je izrada dokumenta kasnila dvije godine, referentni period koji se u Odluci o izradi Strategije morao vezivati za referentni period koji je naveden u dokumentima u vezi s federalnim budžetom, u završnoj fazi izrade Strategije od Vlade Federacije BiH zatražena je saglasnost da iz praktičnih i logičnih razloga prilikom definiranja rokova koristi novi referentni period, tj. period 2025–2030.godine.³

Strategija je integrirani, multisektorski strateški dokument Federacije BiH (u daljnjem tekstu: FBiH), kojim se definiraju ciljevi, prioriteti i aktivnosti svih resora u kojima se rješavaju pitanja značajna za položaj i ostvarivanje prava OSI u FBiH. Ciljevi, prioriteti i aktivnosti Strategije trebaju biti osnova trogodišnjih i godišnjih planova rada svih odgovornih federalnih ministarstava i institucija, dokumenta okvirnog budžeta (DOB) i godišnjeg budžeta. Također, Strategija je podloga za usklađivanje i izradu akcionih planova kantona i jedinica lokalne samouprave, odnosno to je osnovna platforma djelovanja u oblasti invalidnosti u definiranom strateškom periodu.

Osim koordinacije i usaglašavanja politika, prioriteta i potreba OSI u FBiH, Strategija istovremeno odražava prioritete Bosne i Hercegovine utvrđene u procesu evropskih integracija, kao i globalno prihvaćene Ciljeve održivog razvoja.⁴

Proces pripreme Strategije odvijao se u skladu s odredbama Zakona, ali su istovremeno korištena iskustva pripreme prethodne dvije strategije za oblast invalidnosti, kao i aktuelne strategije zemalja u okruženju i Strategija za oblast invalidnosti Evropske komisije.⁵

U procesu izrade Strategije korišteni su principi planiranja utvrđeni Zakonom, a posebno: otvorena metoda koordinacije, vertikalna i horizontalna koordinacija nadležnih institucija i zainteresiranih strana (OOSI) u procesima definiranja ciljeva i prioriteta, ravnopravnost

¹ “Službene novine Federacije BiH”, broj 32/17.

² V. broj: 1615/23 “Službene novine Federacije BiH” broj: 87/23.

³ Zaključak Vlade Federacije BiH, V. broj 1480/2024 od 29. 8. 2024.

⁴ Strategija je usaglašena s Okvirom za realizaciju Ciljeva održivog razvoja u BiH koji je Vlada FBiH usvojila Zaključkom V. broj 192/2021 od 4. 2. 2021. („Službene novine Federacije BiH”, broj 11/21)

⁵ Evropska komisija - Unija ravnopravnosti: Strategija o pravima osoba s invaliditetom za period 2021-2030. [EURLex - 52021DC0101 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/lexUri.do?uri=CELEX:52021DC0101:EN:EUR-Lex:eu)

spolova, jednake mogućnosti za sve građane FBiH i partnerstvo, kao i javnost i transparentnost u procesu.

Nosilac izrade Strategije je Federalno ministarstvo rada i socijalne politike (u daljnjem tekstu: FMRSP), a u Radnu grupu za izradu Strategije uključeni su Federalni zavod za programiranje razvoja (u daljnjem tekstu: FZZPR), Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (u daljnjem tekstu: FMON), Federalno ministarstvo prometa i komunikacija (u daljnjem tekstu: FMPIK), Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata (u daljnjem tekstu: FMBI), Federalno ministarstvo prostornog uređenja (u daljnjem tekstu: FMPU), Federalno ministarstvo kulture i sporta (u daljnjem tekstu: FMKS), Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta (u daljnjem tekstu: FMRPO), Federalno ministarstvo zdravstva (u daljnjem tekstu: FMZ), Federalno ministarstvo pravde (u daljnjem tekstu: FMP), Federalni zavod za statistiku (u daljnjem tekstu: FZS), Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom (u daljnjem tekstu: FPRZOI) i Gender centar Federacije BiH (u daljnjem tekstu: GCFBiH).

Poštujući smjernice Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom, prema kojoj se OSI trebaju uključiti u izradu svih rješenja koja su značajna za njihov položaj i punu integraciju, u Radnu grupu su uključeni i predstavnici organizacija osoba s invaliditetom (u daljnjem tekstu: OOSI), odnosno Vijeće organizacija OSIFBiH s dva predstavnika (u daljnjem tekstu: VOOSIFBiH), Koordinacioni odbor Koalicija OSI u FBiH s dva predstavnika (u daljnjem tekstu: KOKOSIFBiH), Savez ratnih vojnih invalida FBiH (u daljnjem tekstu: SRVIFBiH) i Regionalna koordinacija MyRight za Evropu. Putem radnih tijela i drugih koordinacionih i participatornih mehanizama osiguralo se učešće kantona, jedinica lokalne samouprave, poslovne zajednice, nevladinog sektora, te ostalih zainteresiranih strana.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike osiguralo je uključenost OSI i kroz izbor Udruženja slijepih Kantona Sarajevo za pružaoca tehničke podrške u procesu pripreme, štampanja i promocije Strategije.

Strategija u potpunosti uvažava postojeće ustavno uređenje, nadležnosti i kapacitete institucija odgovornih za provođenje planiranih aktivnosti.

Metodologija izrade Strategije i radna tijela

Proces izrade Strategije odvijao se u skladu s Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine⁶ kojom su utvrđeni koraci i sadržaj strateškog dokumenta. Kao radna tijela koja su operativno vodila i usmjeravala tok i proces izrade Strategije formirani su Radna grupa i Izvršni tim za izradu Strategije. Također, za svaki od strateških prioriteta formirane su tematske grupe.

⁶ „Službene novine Federacije BiH”, br. 74/19 i 2/21

U skladu s odlukom Vlade FBiH, proces pripreme Strategije otpočeo je analizom međunarodnog i domaćeg zakonodavstva i aktuelnih strateških dokumenata koji su relevantni za položaj OSI, osnovnih rezultata ranijih strateških dokumenata, te stanja po oblastima značajnim za položaj OSI.

U svrhu definiranja vizije razvoja u oblasti invalidnosti, prikupljeni su i analizirani svi dostupni važeći strateški dokumenti s nivoa BiH, FBiH i kantona, sektorski planski dokumenti, strateške odrednice Evropske unije, regionalni strateški dokumenti, preporuke EU, Agenda UN-a o Ciljevima održivog razvoja 2030. itd. Rezultat ovih analiza je početna situaciona analiza stanja po sektorima koju su uradili uključeni resori, svako za svoju oblast. Zatim je Radna grupa definirala i usvojila viziju razvoja u oblasti invalidnosti u planiranom strateškom periodu.

Na osnovu situacione analize, Izvršni tim je pripremio SWOT analizu i identificirao probleme koji trebaju biti u fokusu strateških prioriteta i mjera. U okviru radionica Radne grupe razrađeni su i usaglašeni prijedlozi strateškog cilja i prioriteta te utvrđene mjere, uključujući prijedloge dobivene u procesu javnih konsultacija. Naime, proces javnih konsultacija kojim je omogućeno učešće šire zainteresirane javnosti u procesu izrade Strategije odvijao se online u dva ciklusa. Prve javne konsultacije održane su nakon definiranja strateške platforme, u okviru kojih je pristiglo i obrađeno 36 prijedloga i sugestija za unapređenje teksta, od kojih je većina prihvaćena i uvrštena u tekst Strategije.

Zatim je urađena okvirna procjena potrebnih finansijskih sredstava za provođenje Strategije (indikativni finansijski okvir), indikatori te polazne i ciljane vrijednosti indikatora kao osnove za praćenje provođenja Strategije.

Na kraju procesa izrade Strategije provedena je *ex ante* evaluacija u skladu s Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata⁷. Svrha ove evaluacije bila je da se unaprijedi kvalitet dokumenta i njegova provodivost.

Nakon *ex ante* evaluacije provedene su završne javne konsultacije u trajanju od mjesec dana. Finalizacija dokumenta urađena je nakon završnih konsultacija u kojima je zaprimljeno 16, a usvojeno devet prijedloga kojim je unaprijeđen tekst dokumenta. Ostali prijedlozi su bili sadržani u komplementarnoj formulaciji.

⁷ „Službene novine Federacije BiH“, br. 74/19 i 2/21

Usklađenost s drugim relevantnim dokumentima

Prioritet	Konvencija o pravima OSI Preporuke Komiteta UN-a	Ciljevi održivog razvoja	Strategija razvoja FBiH	Strategija EU o pravima OSI 2021–2030.
1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti OSI	X	X	X	X
2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI	X	X	X	X
3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI	X			X

I. STRATEŠKA PLATFORMA

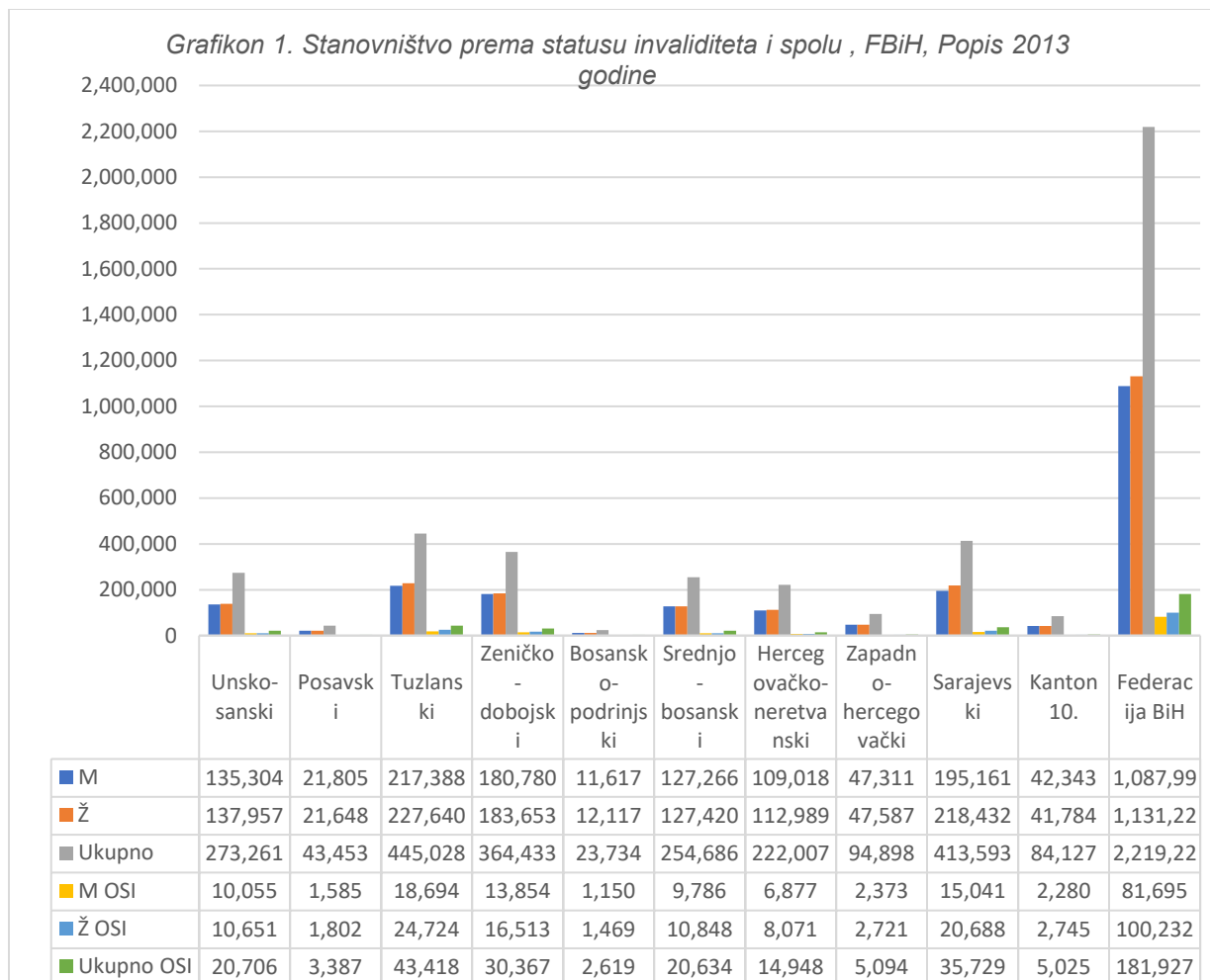
Izvod iz situacione analize

Radi utvrđivanja trenutnog stanja u svim značajnim oblastima i po ključnim pitanjima za unapređenje prava i položaja OSI u FBiH, urađena je situaciona analiza stanja po pitanju položaja OSI i uključenosti u politike u svim odgovornim resorima na osnovu koje su identificirani strateški fokusi, utvrđen strateški cilj i u vezi s tim strateški prioriteti i mjere.

S obzirom na to da se svi podaci o OSI vode po različitim sistemima i metodologijama, u FBiH ne postoji pouzdan izvor integriranih podataka u vezi sa OSI, te su za potrebe ovog dokumenta korišteni podaci kojima raspolaže i koje vodi FZS, ali i podaci koje vode uključeni resori za svoju oblast.

Ukupan broj OSI uzeli smo iz Popisa stanovništva 2013. godine, koji je uključivao i pitanja o teškoćama prilikom obavljanja svakodnevnih aktivnosti kod kuće, na poslu ili u školi. Uzimajući u obzir procjene Svjetske zdravstvene organizacije, kao i podatke EU o zastupljenosti OSI u ukupnoj populaciji, broj OSI u FBiH koji pokazuje Popis stanovništva iz 2013. godine nije se pokazao ni blizu realnog, ali smo ga u situacionoj analizi odlučili koristiti jer predstavlja jedini izvor podataka koji uključuje i podatke značajne za analizu.

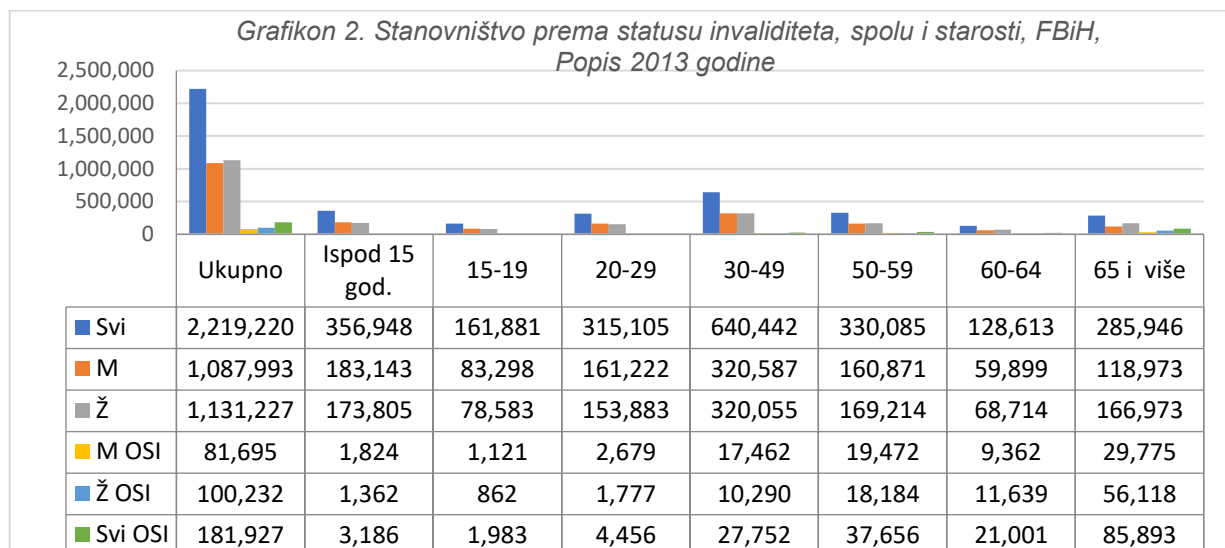
Prema Popisu stanovništva iz 2013. godine, u FBiH živi 181.927 OSI. Grafikon 1. prikazuje ukupan broj stanovnika i broj OSI, po kantonima i spolu.

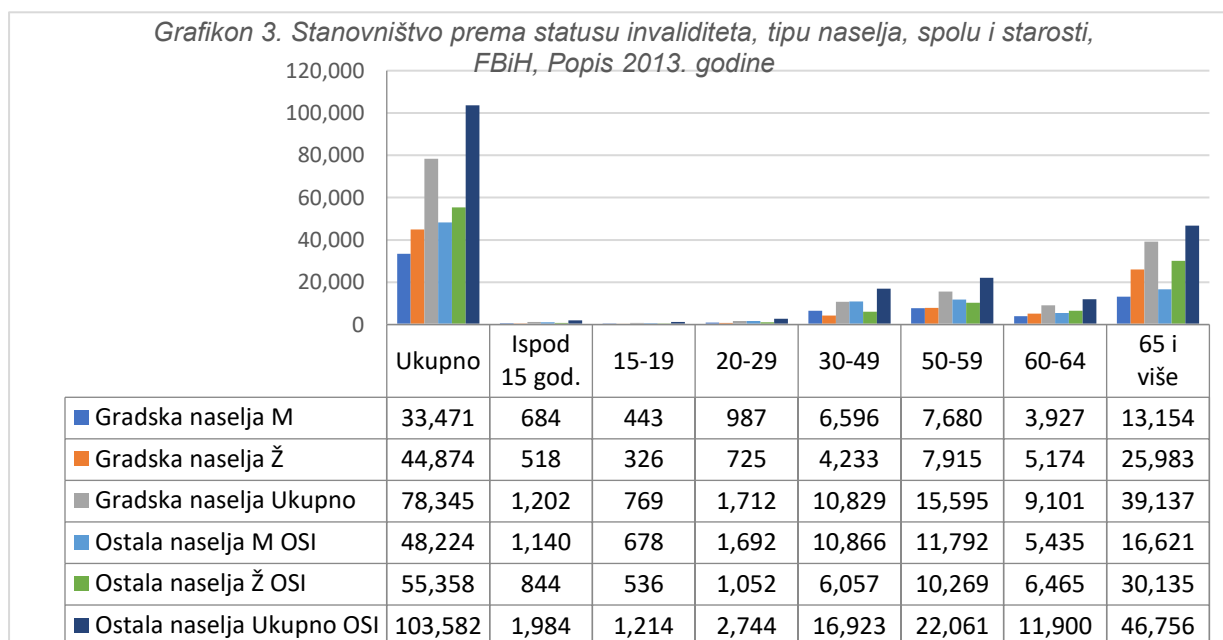
Najmnogoljudniji kantoni u FBiH su Tuzlanski kanton s 445.028 stanovnika i Kanton Sarajevo s 413.593 stanovnika. U ova dva kantona živi oko 39% stanovništva FBiH, odnosno 44% populacije OSI. Ipak, procenat OSI u odnosu na opću populaciju najveći je u Tuzlanskom kantonu (9,8%), zatim u Kantonu Sarajevo (8,6%), pa u Zeničko-dobojskom kantonu (8,3%), Srednjobosanskom kantonu (8,1%), u Posavskom kantonu (7,8%), u Unsko-sanskom kantonu (7,6%), Hercegovačko-neretvanskom kantonu (6,7%), Kantonu 10 (6%) te u Zapadnohercegovačkom kantonu (5,4%). Najveći procenat OSI u ukupnoj populaciji evidentiran je u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde (11,03%), ali idalje podatak o zastupljenosti OSI u općoj populaciji u FBiH nije ni blizu procjena WHO-a koja iznosi procjene da oko 15% populacije živi s nekim oblikom invaliditeta.

Kako se vidi u Grafikonu 2, u FBiH u općoj populaciji, kao i u populaciji OSI, više je stanovnika ženskog spola. Najveći broj OSI je u populaciji od 65 godina i više (47,2%), što implicira da ovaj podatak uključuje veliki broj osoba koje su u procesu starenja doživjele invaliditet.

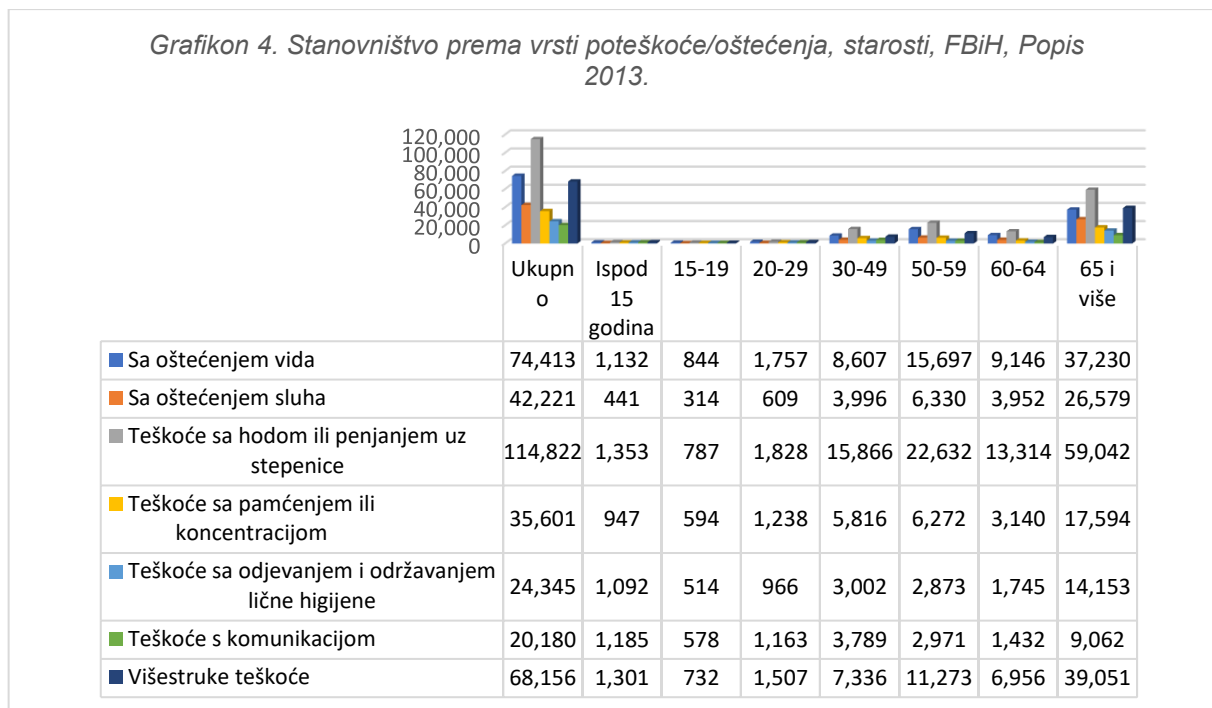
Podatak o broju OSI do 15. godine života, kao i od 15. do 19. godine ne čini se vjerodostojnim, što je statistika socijalne zaštite za maloljetne i potvrdila i gdje je evidentirano gotovo dvostruko više OSI (Grafikon 20. u dodatku).

U FBiH u općoj populaciji, kao i u populaciji OSI, više je stanovnika ženskog spola. Najveći broj OSI je u populaciji od 65 godina i više (47,2%), što implicira da ovaj podatak uključuje veliki broj osoba koje su u procesu starenja doživjele invaliditet. Bez sumnje, ovu vrstu invaliditeta treba imati u vidu kada se rade programi podrške i zaštite OSI, ali njihove potrebe i potrebe OSI koje su cijeli ili veći dio svog života provele u tom statusu se u nekim bitnim elementima razlikuju. Osobe s invaliditetom koje su invaliditet stekle u procesu starenja imale su priliku razviti vještine za kvalitetniji život u starosti, socijalne kontakte, materijalne benefite (penzija i imovina), podršku porodice.

U FBiH znatno veći broj OSI živi u naseljima koja su kategorirana kao „ostala“, što upućuje da veći broj OSI živi u uslovima koji ne pružaju prilike za kvalitetne društvene, zdravstvene, obrazovne i ekonomske sadržaje, odnosno da se njihova pozicija u mnogim prilikama može označiti kao izolacija, a ne kao izloženost fizičkim, komunikacionim i socijalnim barijerama, što je slučaj sa OSI u gradskim sredinama.

Posmatrano po dobi i vrsti invaliditeta, najveći broj OSI je s teškoćama hodanja ili penjanja uz stepenice u dobi od 65 godina i više, što se podudara sa stanjem koje prikazuje i Grafikon 2. U ovoj grupi slijede višestruke teškoće te teškoće s vidom i teškoće sa sluhom.

I u grupi djece najveći broj ima teškoće s hodanjem ili penjanjem uz stepenice, zatim višestruke teškoće, te oštećenje vida, dok je najmanji broj djece s oštećenjem sluha, što jasno ukazuje da su teškoće u vezi s oštećenjem sluha posljedica razvojnog procesa, odnosno starenja.

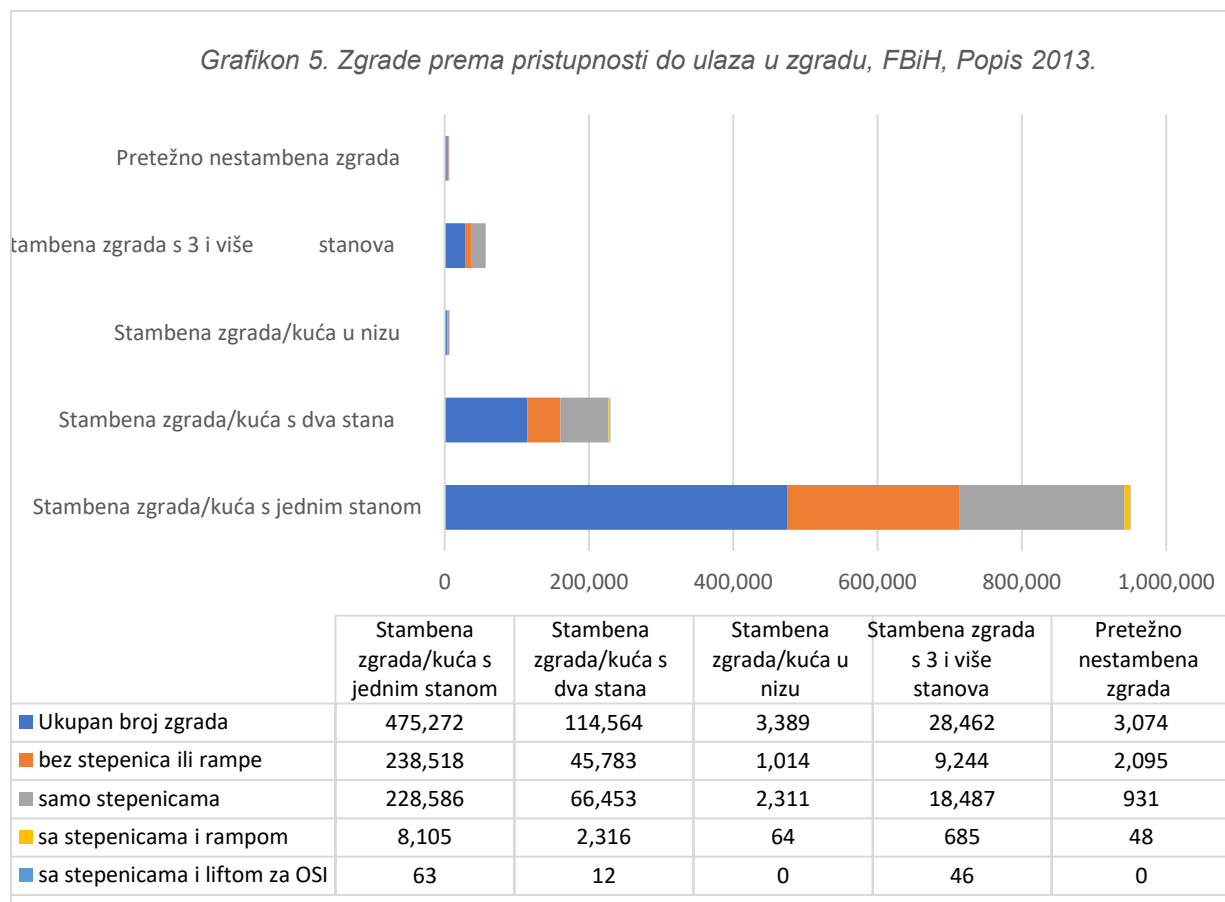
Od ukupnog broja populacije OSI u FBiH, najveći broj njih je s problemima hodanja ili penjanja uz stepenice (63,1%). S ovom teškoćom najviše je OSI u kasnoj zreloj dobi i starosti (63%). Međutim, veliki broj ovih osoba pripada najaktivnijoj životnoj dobi 30-59 godina (33,6%). S ovom vrstom teškoće suočavaju se i djeca i OSI iz perioda rane mladosti (3,5%).

Dobiveni podaci ukazuju na značaj rješavanja pitanja arhitektonske pristupačnosti u svim oblastima življenja jer te barijere su prepreka za sve generacije, one koje trebaju da ispunjavaju svoje životne potencijale, kao i razvojne potrebe u vezi s ranim uzrastom, zreloom dobi i starosti.

Radi sagledavanja položaja žena s invaliditetom, u analizu podataka o zastupljenosti po tipu invaliditeta, kao i zastupljenosti po starosti OSI, uključena je i varijabla spola. Rezultati analize pokazali su da su po svim vrstama oštećenja/teškoća kod odraslih OSI osobe ženskog spola zastupljene u većem procentu, dok su kod djece OSI po svim vrstama oštećenja/teškoća u većem procentu zastupljene osobe muškog spola. Ovaj podatak može ukazivati i na izostanak rane identifikacije i intervencije kod ženske djece s invaliditetom zbog društvene stigme.

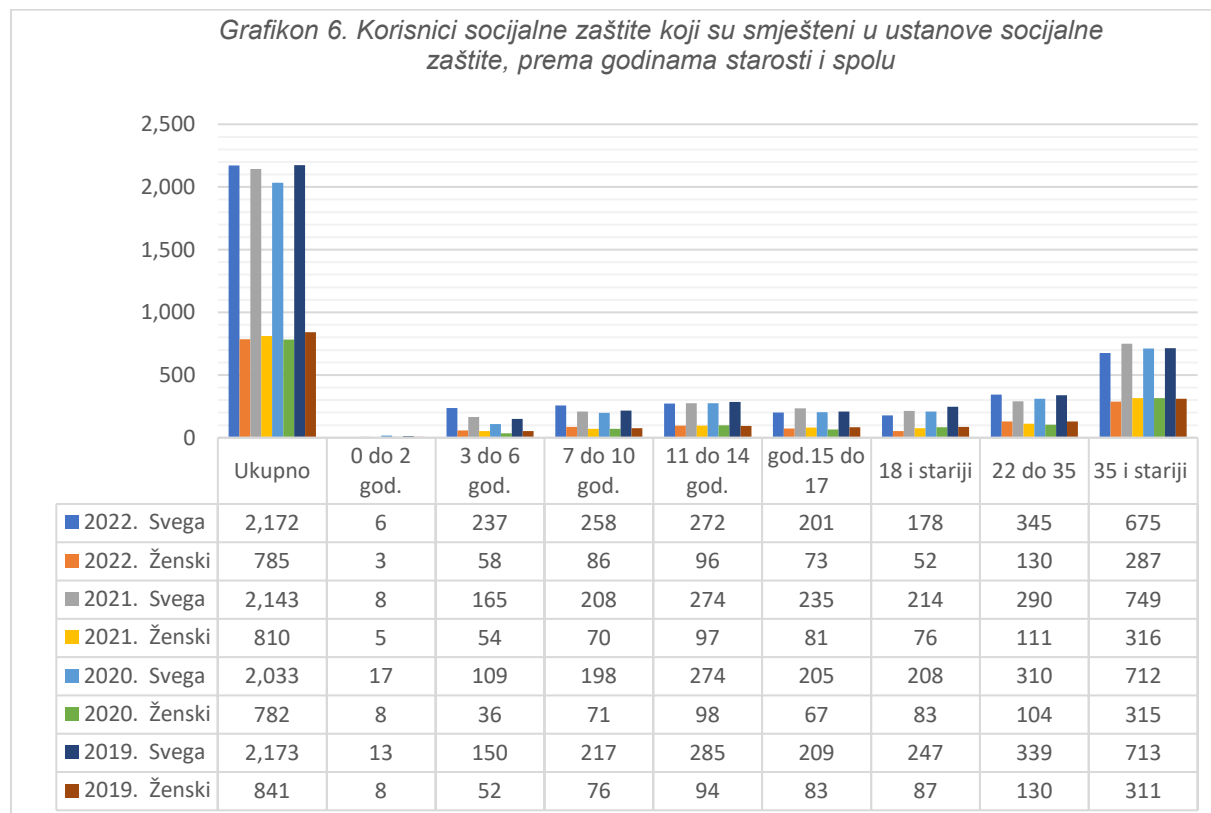
Izuzetno veliki problem u životu OSI čine uslovi stanovanja. Analiza podataka pokazala je da je značajan procenat OSI suočen s manjkom prostora, organizacijom i mjestom stambene jedinice, a posebno s pitanjem pristupačnosti.

Grafikon 5. prikazuje podatke o broju i karakteristikama stambenih jedinica u FBiH evidentiranih Popisom stanovništva 2013. godine.

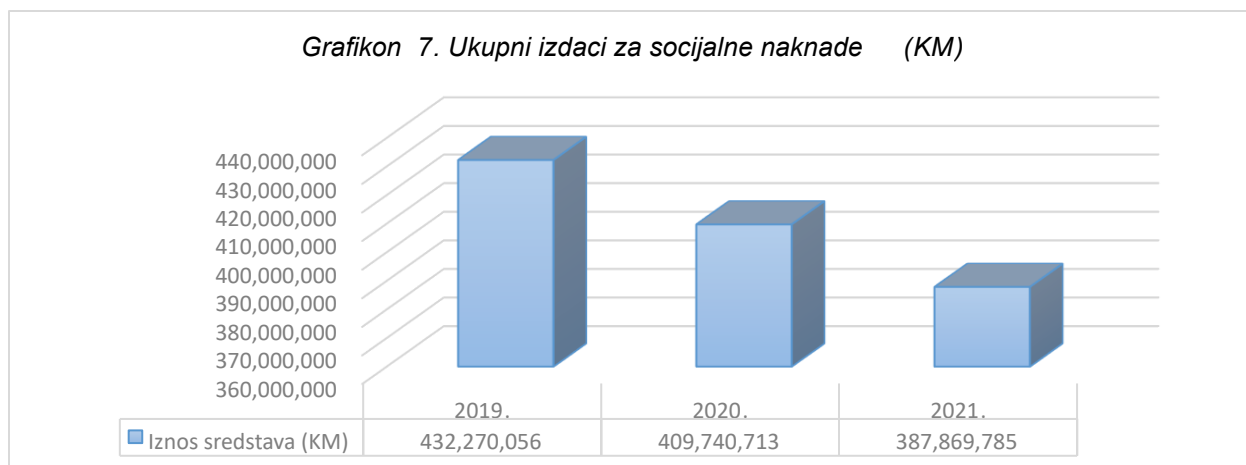
Svega 11.218 zgrada/kuća ima stepenice i rampu, dok 121 zgrada/kuća ima lift za OSI, što je 0,02% od ukupno navedenog stambenog fonda i sigurno mnogo manje od potreba koje se mogu izvesti iz analize stanja po pitanju broja OSI s teškoćama hodanja i penjanja uz stepenice (Grafikon 4).

Iz ove analize zaključujemo da je imperativ osigurati da novoizgrađeni objekti budu u skladu sa standardima pristupačnosti ako stvarno želimo ispuniti obaveze i stvoriti uslove pristupačnosti za OSI. Također, nadležni organi i institucije moraju se ozbiljnije uključiti u rješavanje pitanja arhitektonskog prilagođavanja stambenih objekata na način da se u budžetima nadležnih organa osiguraju odgovarajuća finansijska sredstva za izgradnju rampi i liftova za OSI gdje god je to potrebno, kako bi se ova obaveza rješavala blagovremeno i konačno prestalo nepotrebno iscrpljivanje OSI zbog čekanja na rješavanje ovog važnog životnog pitanja.

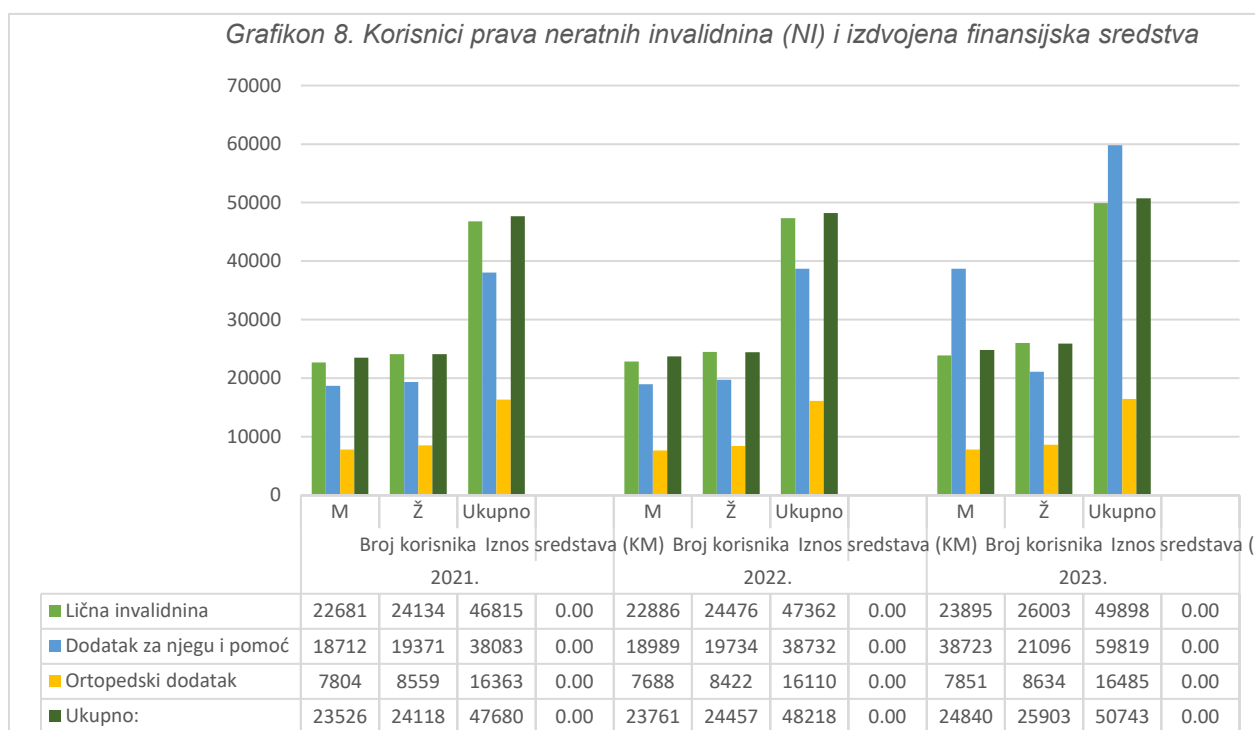
Grafikon 6. prikazuje podatke o OSI smještenim u 16 ustanova socijalne zaštite u FBiH u periodu od 2019. do 2022. godine. Smještaj je pružen za oko 2.170 osoba, pri čemu je u svim posmatranim podacima manje osoba ženskog spola. Posmatrano po dobnim grupama, oko 45% ukupnog broja smještenih u ustanove socijalne zaštite čine djeca, mladih je oko 20%, a osoba zrele i starije dobi oko 35%.

Podaci o dobnj i spolnoj strukturi osoba smještenih u ustanove socijalne zaštite mogu biti korisno polazište u izradi programa i mjera podrške i osnaživanja ovih osoba. S obzirom na to da je većina u dobi kada se može raditi na jačanju preostalih potencijala i razvijanju funkcionalnih vještina za savladavanje posljedica invaliditeta, ustanove socijalne zaštite trebaju što više raditi na ovom planu.

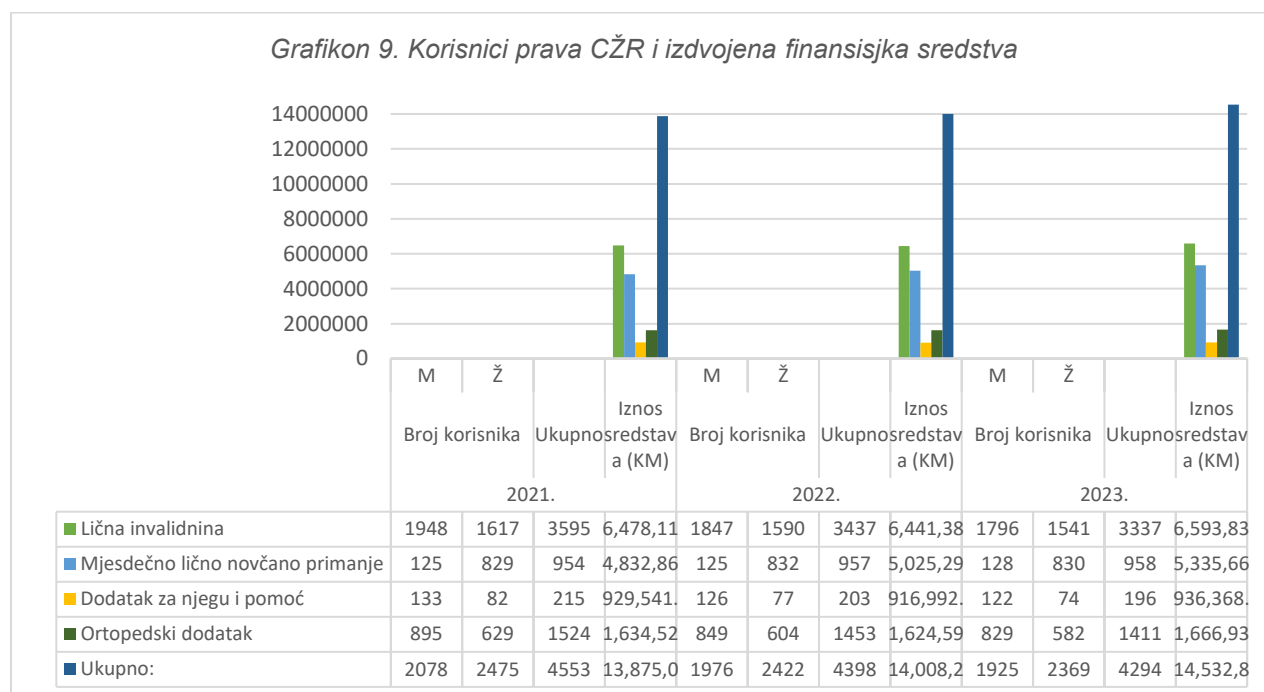
8

Prema statistici socijalne zaštite, izdaci za naknade po osnovu invaliditeta od 2019. do 2021. godine postepeno opadaju. Ovaj podatak je interesantan ako se uzme u obzir činjenica da su iznosi naknada, iako u malim procentima, ipak rasli. Ove podatke ćemo staviti u kontekst podataka iz resora socijalne zaštite i resora boračko-invalidske zaštite kako bismo imali jasniju sliku kretanja po ovom pitanju.

⁸ Ova finansijska statistika dobivena je na osnovu ESSPROS istraživanja. Navedene iznose u ESSPROS upitnik unose: PIO, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Federalno ministarstvo za pitanje boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, kao i svih deset kantona putem svojih ministarstva za rad i socijalnu politiku.

U skladu sa Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom, za finansiranje prava osoba s neratnim invaliditetom, tj. osoba kod kojih je nalazom nadležne ljekarske komisije utvrđeno 90% ili 100% oštećenja organizma, u periodu od 2021. do 2023. godine izdvojeno je 490.615.534,00 KM (Grafikon 8). Tokom 2021. godine pravo je ostvarivalo 47.680 osoba (23.526 M i 24.118 Ž), tokom 2022. godine 48.218 osoba (23.761 M i 24.457 Ž) i tokom 2023. godine 50.743 osoba (24.840 M i 25.903 Ž).

U skladu sa Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji BiH, za finansiranje prava ove grupe korisnika u periodu od 2021. do 2023. godine iz budžeta Federacije izdvojeno je 42.416.099,00 KM, a iz budžeta kantona 18.178.328,00 KM. Tokom 2021. godine pravo su ostvarivale 4.553 osobe (2.078 M i 2.475 Ž), tokom 2022. godine pravo je ostvarilo 4.398 osoba (1.976 M i 2.422 Ž) i tokom 2023. godine 4.294 osobe (1.925 M i 2.369 Ž), (Grafikon 9).

Smještaj u hraniteljsku porodicu u 2021. godini finansiran je u 248 hraniteljskih porodica, u 2022. godini u 316 hraniteljskih porodica, a u 2023. godini u 441 hraniteljsku porodicu. Međutim, ovo se pravo ne tiče isključivo OSI, odnosno broj OSI kao korisnika ovog prava značajno je niži od drugih grupa korisnika. Međutim, primjetan je rast broja korisnika ovog prava kroz posmatrani period, što ohrabruje ideju prevencije institucionalnog zbrinjavanja OSI odnosno deinstitutionalizacije.

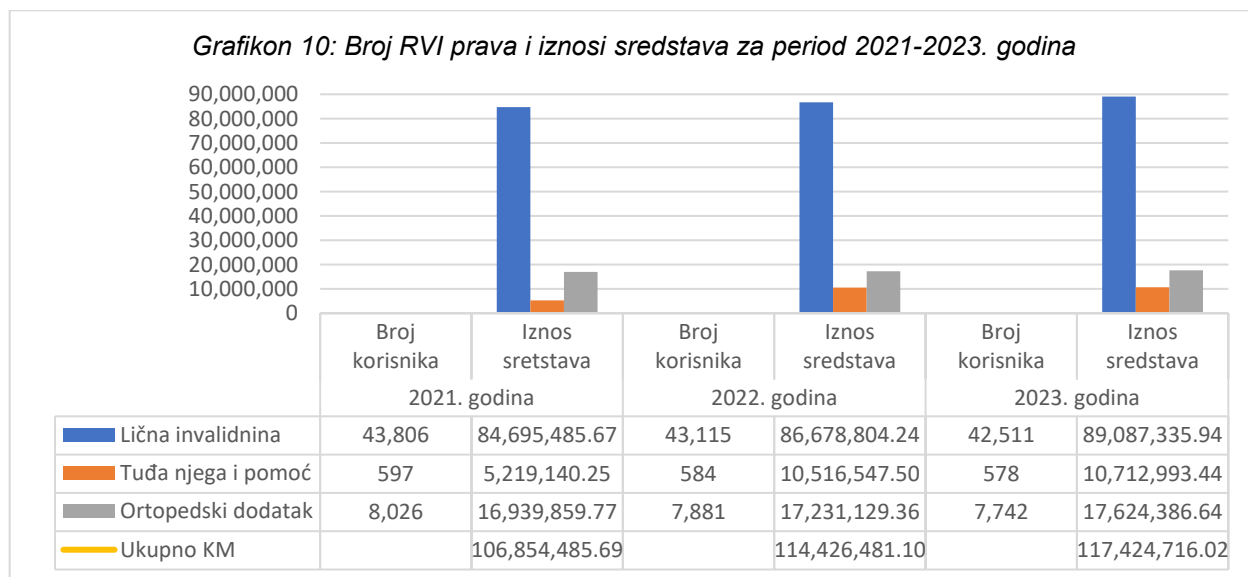
Također, iz budžeta FMRSP izdvajaju se značajna sredstva za upravljanje i nadzor nad radom ustanova, kao i za unapređenje kadrovskih i smještajnih kapaciteta ustanova. U periodu od 2022. do 2023. godine za ove namjene izdvojeno je 7.285.833,00 KM.

Putem svog budžeta FMRSP osigurava finansijska sredstva za podršku osnovnom funkcioniranju 14 OOSI (saveza/udruženja) registriranih u skladu s važećim propisima u FBiH, a koji predstavljaju ključne partnere ovog ministarstva u aktivnostima koje se tiču ili bi mogle imati uticaj na položaj OSI. U periodu od 2022. do 2023. godine za ove namjene izdvojeno je 1.500.000,00 KM.

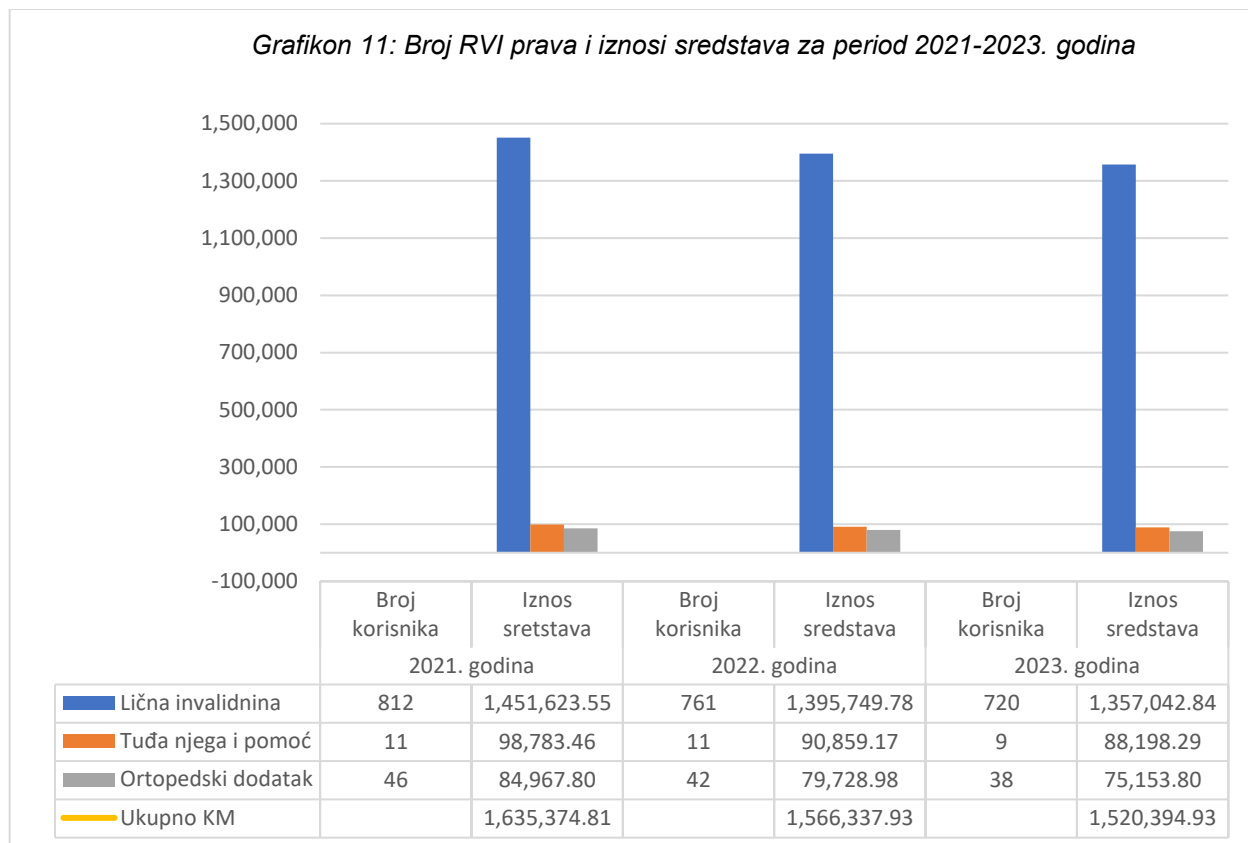
U resoru socijalne zaštite prioritetne oblasti intervencije u narednom strateškom periodu oslanjat će se na iskustva provođenja prethodna dva dokumenta, rezultate situacione analize, te preporuke Komiteta UN-a za prava OSI, kao i Ciljeve održivog razvoja. U tom smislu prepoznate su potrebe za jačanje kapaciteta i uloge OSI i OOSI u procesima koji se tiču njihovog položaja, kao i kapaciteta u institucijama sistema koji rješava pitanja značajna za OSI. Prepoznata je potreba izrade sistemskog rješenja lične asistencije za OSI, unapređenje sistema prikupljanja i vođenja podataka o OSI, usvajanje kalendara o obilježavanju značajnih datuma za OSI, kao i podizanje svijesti javnosti o pravima, potrebama i obavezama OSI.

U osiguravanju i provođenju politika boračko-invalidske zaštite u FBiH učestvuju FMBI, kantonalna ministarstva, udruženja i organizacije pripadnika boračke populacije, Fondacija za pružanje pomoći za rješavanje stambenog pitanja pripadnika boračke populacije i drugi, pri čemu jedinice lokalne samouprave, u skladu s propisanim pravima i obavezama, osiguravaju uslove za ostvarivanje boračko-invalidske zaštite na području svoje lokalne zajednice.

Federacija BiH svim ratnim vojnim invalidima koji imaju utvrđen postotak tjelesnog oštećenja od najmanje 20% i priznat status garantira ostvarivanje čitavog spektra prava propisanih članom 8. i čl. 27-29. Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica. U periodu od 2021. do 2023. godine za finansiranje prava RVI iz budžeta FBiH izdvojeno je 338.705.682,80 KM (Grafikon 10), a za finansiranje prava mirnodopskih vojnih invalida 4.722.107,67 KM (Grafikon 11).

Grafikon 11: Broj RVI prava i iznosi sredstava za period 2021-2023. godina

Shodno Uredbi o sufinansiranju nabavke putničkih automobila, RVI 100% I. grupe su korisnici sredstava iz budžeta FBiH u pojedinačnom iznosu do 50.000,00 KM (bez PDV-a) predviđenih za kupovinu putničkog automobila. Na ovaj način kontinuirano se poboljšavaju uslovi svakodnevnog življenja najtežih RVI. Sredstva se dodjeljuju jedanput godišnje i obuhvataju oko 50 RVI 100% I. grupe. Ratni vojni invalidi imaju mogućnost sufinansiranja nabavke automobila svakih nekoliko godina (u posljednjem periodu u prosjeku svakih 7-8 godina).

Tabela 2. Iznosi sredstava za kupovinu automobila RVI za period 2021–2023. godina

Red. br.	Godina	Iznos sredstava	Broj automobila
1.	2021.	1.474.263,54	50
2.	2022.	1.490.961,44	50
3.	2023.	1.491.651,15	50
Ukupno:		4.456.876,13	150

Putem Fondacije za pružanje pomoći za rješavanje stambenog pitanja pripadnika boračke populacije kreditiraju se pripadnici boračke populacije za kupovinu/gradnju ili sanaciju/popravku stambenih jedinica uz minimalni iznos obračunate kamate na odobreni kreditni iznos i dugoročnu otplatu. Za ove namjene iz budžeta FBiH u 2023. godini odobren je i realiziran tekući transfer u iznosu od 200.000,00 KM. U periodu od 2021. do

2023. godine 145 RVI je ovim putem ostvarilo pravo na kreditiranje za popravak/sanaciju ili kupovinu/izgradnju stambenih jedinica, za što je na nivou svih deset kantona izdvojeno 1.814.000,00 KM. Također, u istom periodu 50 RVI je ostvarilo pravo na bespovratnu pomoć, što je na nivou svih deset kantona iznosilo 151.000,00 KM. Posljednjim zakonskim izmjenama značajno je poboljšano reguliranje podrške zapošljavanju RVI na način da su FZZ i kantonalne službe za zapošljavanje dužni u programima aktivne politike u oblasti zapošljavanja poduzeti mjere kojim će se osigurati sredstva radi sufinansiranja zapošljavanja, samozapošljavanja, obuke, prekvalifikacije i dokvalifikacije lica obuhvaćenih Zakonom, a koja se nalaze na evidenciji nezaposlenih lica u FBiH. Također, navedena lica, pod uslovom da su registrirana kao individualni poljoprivredni proizvođači ili imaju prijavljen obrt, imaju prioritet pri dodjeli sredstava za investicije u poljoprivredna domaćinstva i obrtnu djelatnost.

Isto tako propisana je i obaveza federalnih, kantonalnih, gradskih organa i općinskih službi za upravu i upravnih organizacija, javnih ustanova i javnih preduzeća čiji su osnivači FBiH, kanton, grad ili općina da prilikom prijema u radni odnos osiguraju prednost licima obuhvaćenim Zakonom.

Realizirajući specifične ciljeve iz prethodne strategije, kontinuirano su poduzimane aktivnosti na podizanju svijesti javnosti o problemima RVI, pa je u tu svrhu osiguravana materijalna podrška za oko 40 prigodnih programa i svečanosti povodom značajnih datuma na godišnjem nivou, pri čemu su podržani i projekti udruženja RVI. Također, za rad udruženja proisteklih iz posljednjeg odbrambeno-oslobodilačkog rata putem FMBI godišnje je osigura finansijska podrška u iznosu od 460.000,00 KM.

Federacija BiH svim građanima garantira neotuđivo pravo na ostvarivanje zdravstvene zaštite, odnosno pravo na pristupačnu zdravstvenu uslugu standardnog kvaliteta i jednakog sadržaja, uključujući OSI koje ostvaruju zdravstvenu zaštitu pod jednakim uslovima kao i ostale osigurane osobe. Zakonom je propisano da se društvena briga za zdravlje, pod jednakim uslovima, na teritoriji FBiH ostvaruje osiguravanjem zdravstvene zaštite stanovništvu, kao i grupacijama stanovništva koje su izložene povećanom riziku obolijevanja, zdravstvenom zaštitom lica u vezi sa sprečavanjem, suzbijanjem, ranim otkrivanjem i liječenjem bolesti od većeg socijalno-medicinskog značaja, kao i zdravstvenom zaštitom socijalno ugroženog stanovništva.

U pogledu uslova u vezi sa osiguravanjem pristupačnosti zdravstvene ustanove za OSI, objekat mora imati naznačen poseban prostor za parkiranje za OSI unutar kruga zdravstvene ustanove, prilaz organizacionoj jedinici prilagođen OSI, i to na svim mjestima koje pacijenti posjećuju, šaltere za OSI postavljene niže od uobičajenih standardnih, lift je prilagođen potrebama OSI i sanitarni čvorovi s pristupom invalidskim kolicima i rukohvatom.

Cilj Odluke o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava⁹ jeste ujednačavanje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja na teritoriji cijele FBiH. Osnovni paket sadržava i

⁹ „Službene novine Federacije BiH”, broj 21/09

listu ortopedskih pomagala. Međutim, primjena Odluke nije ujednačena u svim kantonima zbog različitih finansijskih kapaciteta kantona. Stoga je potrebno raditi na koordinaciji aktivnosti s ciljem postizanja saglasnosti o odgovarajućem pristupu OSI kvalitetnim ortopedskim pomagalima, uključujući njihovu dostupnost po pristupačnim cijenama.

U arhitektonsko-građevinskom smislu FMPU, kantonalna ministarstva prostornog uređenja i jedinice lokalne samouprave (službe u gradovima i općinama) provode pristupačnost u planiranju i građenju građevina, svako iz svoje nadležnosti. Pristupačnost prilikom planiranja i građenja na svim nivoima vlasti napreduje primjenom odredbi Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe sa smanjenim tjelesnim mogućnostima kod projektiranja, ali i izvođenja građevina.

Usvajanjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH, bit će omogućeno uvođenje izdavanja e-dozvola u oblasti građenja, što predstavlja veliku olakšicu za OSI, kao i za sve osobe sa smanjenom tjelesnom sposobnošću.

U javnim pozivima za energetska efikasnost koje objavljuju organi uprave dati su kriteriji i uslovi koji su jednaki za sve osobe, te OSI nemaju poseban položaj kao aplikanti. Pristupačnost informacija OSI o energetska efikasnosti nije dovoljna, a u javnim pozivima za energetska efikasnost nisu uključeni radovi na izvođenju pristupačnosti građevini. Evidentna je i potkapacitiranost inspektorata za oblast građenja na svim nivoima vlasti. Komunikaciju organa uprave i OSI treba postići putem više od jednog osjetilnog kanala, odnosno osigurati uključenje svih elemenata vida, sluha, govora i dodira. Za digitalnu pristupačnost treba osigurati i edukaciju u organima uprave i korisnika.

U oblasti saobraćaja i komunikacija OSI još uvijek nisu adekvatno prepoznate, odnosno cestovni, željeznički, pomorski, riječni i jezerski saobraćaj u najvećem dijelu nije prilagođen OSI. Također, nedovoljna je prilagođenost uređaja telekomunikacija i pošte, koji predstavljaju značajan segment svakodnevnog funkcioniranja i mogu biti od velike koristi u savladavanju prepreka za OSI.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke učestvovalo je u izradi strateških dokumenata čiji je cilj, između ostalog, unapređenje pristupa i učešća u obrazovanju OSI.

Na nivou FBiH formirano je Radno tijelo za primjenu Međunarodne klasifikacije zdravlja, invaliditeta i funkcioniranja (MKF) u Federaciji BiH, koju je razvio WHO. Inicira se usklađivanje sistema procjene djece s teškoćama s MKF-om, te se ujednačava pristup na nivou svih deset kantona. Radno tijelo izradilo je niz dokumenata: Kriterije za formiranje i rad stručnih tijela za procjenu i koordinaciju procjene djece s teškoćama u Bosni i Hercegovini, Protokol o postupanju i saradnji u procesu procjene i upućivanja djece s teškoćama u razvoju, Smjernice za procjenu i upućivanje djece s teškoćama i invaliditetom te Priručnik za izradu, provođenje i praćenje lično usmjerenog plana podrške, čije usvajanje slijedi. Dogovorena je Mapa realizacije preporuka/plan za početak procesa reforme u ovoj oblasti, s dogovorom da će se ove aktivnosti inicijalno započeti u dva odabrana kantona: Zeničko-dobojskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu.

U periodu od 2016. do 2019. godine FMON je, putem programa utroška sredstava transfera za finansiranje obrazovanja, (su)finansirao projekte u okviru programa „Podrška projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja“ u iznosu od 1.544.671,00 KM. U okviru Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava tekućih transfera utvrđenih Budžetom FBiH za 2023. godinu FMON je (su)finansirao program „Podrška radu ustanova socijalne zaštite FBiH za provođenje odgojno-obrazovnih aktivnosti“ u iznosu od 200.000,00 KM. Korisnik sredstava navedenog programa je Ustanova za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje – Pazarić, a za provođenje sljedećih oblika obrazovanja i osposobljavanja: obrazovanje djece u redovnim osnovnim školama po prilagođenom planu i programu; obrazovanje djece u specijaliziranim obrazovnim ustanovama za djecu s teškoćama u razvoju (osnovna škola i srednja škola) i osposobljavanje djece i mladih u ustanovi od strane defektologa, odgajatelja i okupacionih terapeuta. Program obuhvata i stručno osposobljavanje i usavršavanje radnika za nadogradnju postojećih i sticanje novih znanja, uz angažman vanjskih stručnih kadrova i predavača.

U okviru programa raspodjele sredstava transfera za finansiranje studentskog standarda, u periodu od 2018. do 2022. godine FMON je izdvojio sredstva za podršku 209 studenata s invaliditetom koji su državljani BiH, a studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u FBiH.

U skladu s odobrenim budžetom, FMKS kontinuirano izdvaja sredstva s ciljem podsticanja OSI da se bave sportom i ostvaruju vrhunske sportske rezultate. U skladu s Odlukom o Programu utroška sredstava s kriterijima raspodjele tekućih transfera „Transfer za sport od značaja za Federaciju“, tačka „Sufinansiranje sportskih manifestacija i klubova osoba s invaliditetom“ u 2021. i 2022. godini izdvojeno je po 60.000,00 KM, a u 2023. godini 80.000,00 KM. Federalno ministarstvo kulture i sporta izdvaja finansijska sredstva u svrhu realiziranja programskih aktivnosti Paraolimpijskog komiteta BiH. Za te namjene u 2021. godini izdvojeno je 30.000,00 KM, a u 2022. i 2023. godini po 50.000,00 KM. Izdvajanjem sredstava iz „Transfera za sport od značaja za Federaciju“ za udruženja OSI, kao i za Paraolimpijski komitet BiH, omogućava se OSI odnosno sportistima učešće na zvaničnim međunarodnim takmičenjima.

S ciljem afirmacije značaja institucija za kulturnu djelatnost i kulturno-historijski razvoj BiH, podrške u radu i realizaciji osnovnih djelatnosti institucija, FMKS putem „Transfera za institucije nauke i kulture od značaja za BiH“ od 2014. godine kontinuirano pruža finansijsku podršku Biblioteci za slijepa i slabovidna lica u BiH. Također, s pozicije „Transfer za kulturu od značaja za Federaciju Bosne i Hercegovine“ pružana je finansijska podrška udruženjima i fondacijama OSI.

Po pitanju integracije OSI na tržište rada odgovornost imaju FPRZOI i FMRPO. Zapošljavanje i samozapošljavanje OSI direktno sufinansira FPRZOI, a u narednom periodu FMRPO će se usmjeriti na poticanje i promoviranje socijalnog poduzetništva, i to kroz poticanje poduzetništva ranjivih kategorija. Još uvijek ne postoji zakonski okvir koji se odnosi na socijalno poduzetništvo, ali je ovo rješenje u pripremi.

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom provodi mjere i aktivnosti koje značajno doprinose porastu broja zaposlenih OSI pod općim uslovima, porastu samozapošljavanja i provođenju programa profesionalne rehabilitacije u odgovarajućim obrazovnim ustanovama.

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom dodijelio je 6.856 poticaja za zapošljavanje OSI, 1.357 OSI obuhvaćeno je programima profesionalne rehabilitacije u odgovarajućim obrazovnim ustanovama, a realizirano je 5.146 programa razvoja, održivosti zaposlenosti i profesionalne rehabilitacije. Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom konstantno vrši povrat poreza i doprinosa i subvencije plaća za 3.287 OSI koje su zaposlene pod posebnim uslovima. Za pokretanje samostalne djelatnosti FPRZOI je dodijelio poticaj za 1.500 OSI. Provedeći navedene aktivnosti, FPRZOI je uticao na poboljšanje kvaliteta života OSI, te na njihovu potpuniju integraciju u lokalnoj zajednici. Promotivnim aktivnostima FPRZOI je kod poslodavaca, građanstva, pa i samih OSI, razvijao svijest o značaju uključivanja ove populacije na tržište rada te važnosti poštivanja odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI.

Razlika u zaposlenosti osoba s invaliditetom i osoba bez invaliditeta idalje je visoka, OSI imaju nižu stopu zaposlenosti i prijevremeno napuštaju tržišta rada. Veliki broj osoba s teškim invaliditetom zbog još uvijek prisutnih predrasuda ne radi na otvorenom tržištu rada, nego u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama.

S obzirom na to da ne postoji razvijena mreža centara za profesionalnu rehabilitaciju u FBiH, OSI su u svrhu napredovanja, radnog osposobljavanja, prekvalifikacije i dokvalifikacije imale na raspolaganju podršku FPRZOI putem LOT-a III – namijenjenog finansiranju/sufinansiranju programa profesionalne rehabilitacije OSI, u okviru kojeg su finansirane tri grupe programa:

- programi koje provode privredna društva, zaštitne radionice i druga pravna lica prema Zakonu;
- programi koje provode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole i druge obrazovne ustanove;
- programi profesionalne rehabilitacije na koje OSI mogu same aplicirati kroz vanredno srednje školovanje, visoko stručno obrazovanje ili postdiplomsko studiranje.

U narednom periodu potrebno je donijeti izmjene i dopune Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI u FBiH, donijeti izmjene pravilnika i drugih podzakonskih akata koje je propisao federalni ministar za rad i socijalnu politiku, te uspostaviti mrežu centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriji cijele FBiH koja će biti povezana s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada i Federalnim zavodom PIO.

Nedostatak statističkih podataka prema invaliditetu i spolu otežava procjenu zastupljenosti žena i muškaraca s invaliditetom u pojedinim oblastima društva. Izloženost žena s invaliditetom višestrukoj diskriminaciji i po spolu i po invaliditetu je pretpostavka za njihovu manju odnosno zanemarivu zastupljenost u bilo kojoj oblasti društva i života.

Svi procesni zakoni koji su u nadležnosti FMP-a ne prepoznaju OSI kao privilegirane, nego uživaju jednaka prava kao bilo koja osoba u postupku. U sektoru izvršenja krivičnih sankcija Zakon o izvršenju krivičnih sankcija ne prepoznaje eksplicitno OSI, u smislu da imaju privilegiran položaj u odnosu na druge, ali nakon što sud pošalje osuđenog na izdržavanje kazne zatvora, vodi se računa o njegovom zdravstvenom stanju, te će u tom smislu i OSI imati prilagođene uslove prilikom izdržavanja kazne zatvora, te će joj biti omogućena ljebarska pomoć kao i bolničko liječenje. U slučaju nesreće na poslu ili profesionalnog oboljenja, osuđene osobe imaju pravo na invalidsko osiguranje po propisima o invalidskom osiguranju.

Bosna i Hercegovina je prihvatila i/ili ratificirala međunarodne dokumente iz oblasti invalidnosti kojima je prepoznata uloga i značaj OOSI kao jedinog legitimnog partnera institucijama vlasti na svim nivoima u definiranju politika, zakonskih i drugih rješenja koja se odnose na oblast invalidnosti i na OSI.

Bez obzira na obaveze koje je država BiH preuzela, ali i na preporuke koje je na nedvosmislen način Komiteta UN-a za prava OSI dao državi BiH 2017. godine, odnos države prema OOSI se nije promijenio. Naime, OOSI na svim nivoima vlasti ne dobivaju adekvatnu materijalnu, kadrovsku, finansijsku i svaku drugu podršku, a kako bi ispunile svoju misiju i uloge koje su im date, kao jedinstvenim predstavnicima i zastupnicima OSI.

Trenutno ne postoji ni jedan strateški okvir koji se isključivo odnosi na OSI. Rijedak je slučaj da se predstavnici OOSI uključuju u konsultacije za pripremu i donošenje politika, strategija, zakona i drugih propisa, koje su od interesa za OSI, čime se krši član 4. Konvencije o pravima OSI, ali i preporuke Komiteta UN-a, koja poziva državu na izradu transparentnog mehanizma uključivanja OOSI.

SWOT analiza

S (Snage)	W (Slabosti)
<ul style="list-style-type: none"> - Postoji senzibilitet za položaj i potrebe OSI - Iskustvo u radu u oblasti invaliditeta - Uključenost OSI u neke resorne propise - Budžetske pozicije OSI po više transfera - Uspostavljena praksa međuresorne saradnje na pitanjima iz oblasti invaliditeta - Iskustvo u saradnji s OOSI - Rezultati rada u vezi s invaliditetom su vidljivi, postoji senzibilitet za položaj i potrebe OSI - Donošenje zakona usklađenih s Konvencijom UN-a o pravima OSI - Obrazovanje OSI je snaga za promjene nabolje 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedovoljno znanje i razumijevanje obaveza u odnosu na položaj i potrebe OSI - Zajednička nadležnost više nivoa vlasti - Neadekvatna koordinacija aktivnosti i razmjena informacija među akterima - U fokusu samo materijalne naknade - Nedostatak finansijskih i stručnih kapaciteta za rad sa OSI i OOSI - Nepostojanje jedinstvene baze podataka o OSI - Nepostojanje inspekcije za oblast socijalne zaštite - Nepostojanje jasnih procedura praćenja i izvještavanja po pitanjima iz oblasti invaliditeta - Nepoštivanje utvrđenih obaveza i planova u vezi sa OSI i OOSI - Neusaglašeno djelovanje različitih resora i nivoa vlasti - Nedostatak koherentnog i usklađenog multidisciplinarnog djelovanja, što dovodi do fragmentiranih neefikasnih programa podrške
O (Mogućnosti)	T (Prijetnje)
<ul style="list-style-type: none"> - Postojanje Konvencije UN-a o pravima OSI, globalnih ciljeva održivog razvoja 2020–2030. Integracije u EU daju priliku za intenzivniju inkluziju OSI - Veći broj obrazovanih OSI - Interes medija za demokratske procese - Strateški i planski dokumenti koji uključuju pitanja značajna za OSI Ciljani programi podrške za ekonomsko osnaživanje OSI 	<ul style="list-style-type: none"> - Fokus interesa u društvu pomjeren sa OSI na druge teme - Ekonomska kriza - Globalna prijetnja miru - Slabljenje kapaciteta OOSI - Nedovoljna finansijska sredstva od donatora za podršku rada i realizaciju programa OOSI

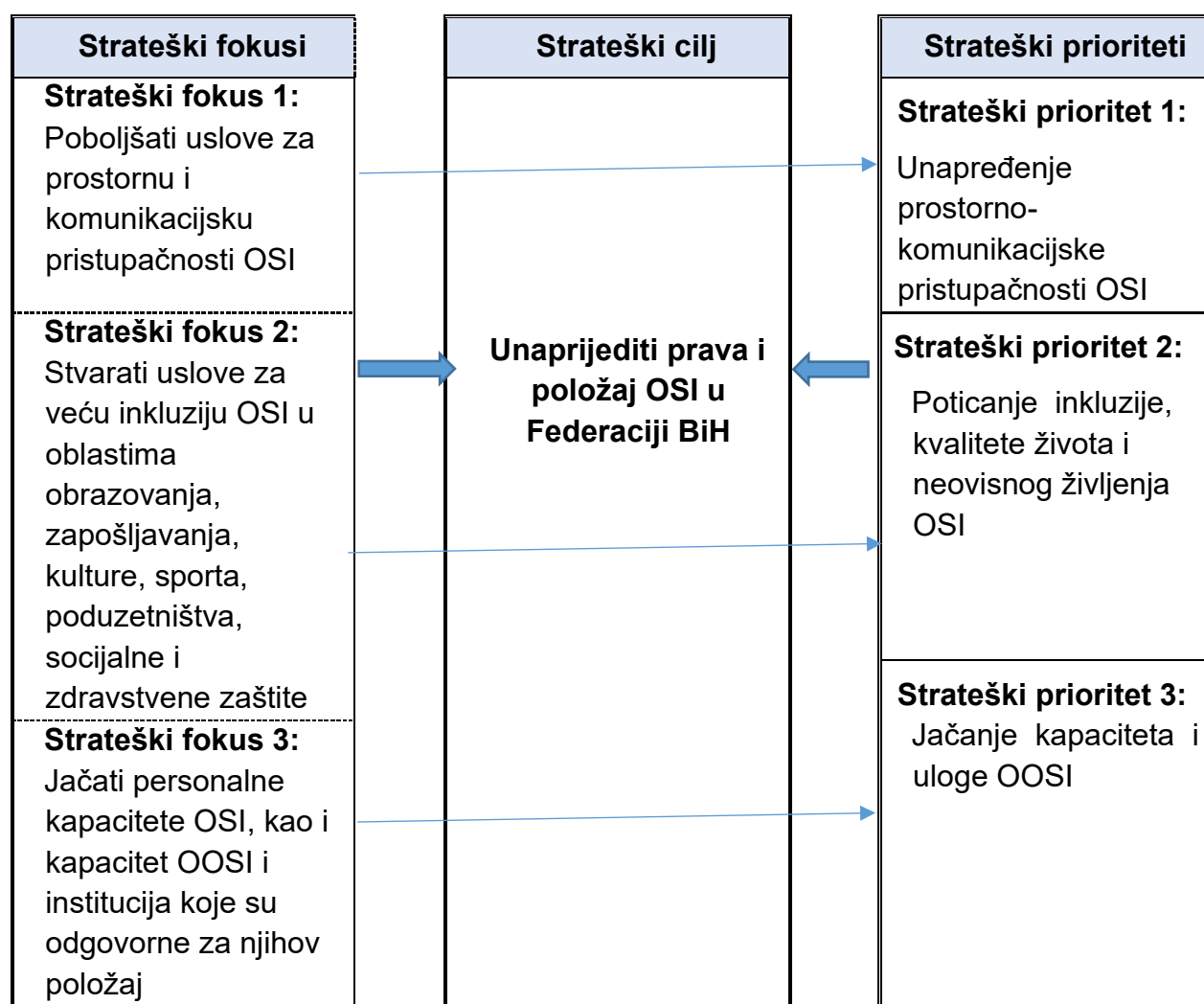
Na osnovu prethodno urađenih analiza, identificirano je nekoliko strateških izazova na koje ovaj dokument treba ponuditi odgovor:

- Kako poboljšati kvalitet života i omogućiti nezavisno življenje OSI?
- Kako unaprijediti praćenje stanja u oblasti zaštite OSI?
- Kako umanjiti socijalnu isključenost, prevenirati diskriminaciju i iskorištavanje OSI?
- Kako unaprijediti rad i odgovornost nadležnih institucija?
- Kako unaprijediti kvalitet stručnog rada i usluga koje se pružaju OSI?
- Kako unaprijediti rad i kapacitete OOSI?

Navedeni strateški izazovi, kao i prednosti koje su definirane kroz situacionu i SWOT analizu predstavljaju podlogu za definiranje strateške vizije i strateških fokusa, te slijedom tog strateškog cilja i strateških prioriteta.

Vizija Strategije

Federacija Bosne i Hercegovine je prostor u kojem osobe s invaliditetom imaju osiguranu podršku za dostojanstven svakodnevni život i punu uključenost u društvo.

II. STRATEŠKI CILJ I PRIORITETI

Strateški cilj	Indikatori praćenja	Početna vrijednost	Ciljna vrijednost
1. Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH	Broj donesenih zakona kojima se uređuje oblast invaliditeta i koji uključuju pitanja invaliditeta	-	6
	Broj programa inkluzije OSI u resorne aktivnosti	-	7
	Broj OOSI koje su osnažene za predstavljanje i zastupanje potreba OSI	-	10

Strateški prioriteti	Indikatori praćenja	Početna vrijednost	Ciljna vrijednost
1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti OSI	Broj donesenih/usklađenih zakona iz oblasti prostornog uređenja	-	5
	Broj donesenih/usklađenih zakona iz oblasti komunikacija	-	4
2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI	Broj donesenih/usklađenih propisa/programa i prakse iz oblasti rada i zapošljavanja, obrazovanja i nauke, kulture i sporta, zdravstva i socijalne zaštite koji tretiraju pitanje inkluzije OSI	-	10
	Primjena međunarodnih dokumenata iz oblasti invalidnosti na svim nivoima u FBiH	NE	DA
3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI	Usklađeni propisi i programi kojima su OSI uključene u procese javnog i političkog života s međunarodnim dokumentima	NE	DA
	Zakoni i propisi kojima su OSI ravnopravno uključene u politički i javni život	NE	DA

STRATEŠKI PRIORITET 1.1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI

Pristupačnost je osnovni preduslov za uključenost i učešće OSI u životu zajednice na ravnopravnoj osnovi s drugima, kao i za njihov sveukupni kvalitet života.

Brojne su prepreke s kojima se susreću OSI u svom svakodnevnom životu, ali možemo ih svesti u sljedeće grupe:

- arhitektonske prepreke - javni i stambeni objekti, javne površine, radna mjesta itd;
- informaciono-komunikacione prepreke - informaciono i komunikacione tehnologije i usluge ovih sistema namijenjene široj javnosti;
- prepreke u korištenju saobraćajnih usluga i saobraćajne infrastrukture;
- prepreke u ophođenju prema OSI - korištenje termina koji su uvredljivi (invalid, invalidna osoba, cerebralac, daunovac...), stigmatiziraju (osobe za sažaljenje koje ne mogu imati porodicu, ne mogu uživati i sticati socijalno-ekonomske vrijednosti, itd), omalovažavaju (gleda se u ono šta ne mogu, a ne u sve ostalo što tu osobu opisuje).

Potrebno je stvoriti zakonski okvir kojim će se na svim nivoima nadležnosti urediti pitanje pristupačnosti za OSI, u skladu s domaćim i međunarodnim dokumentima kojima se tretira oblast invalidnosti, te povećati znanje i razumijevanje svih aktera u zajednici o pravima OSI na pristupačnost, posebno imajući u vidu i položaj OSI u okolnostima kriznih situacija.

U smislu utvrđenog stanja i obaveza koje se trebaju izvršavati, definirane su mjere za unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti OSI.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj donesenih/usklađenih zakona iz oblasti prostornog uređenja	FMPU, nadležna kantonalna ministarstva	11	11 (izmjene/dopune)
Broj donesenih/usklađenih zakona iz oblasti komunikacija	FMPIK, nadležna kantonalna ministarstva	-	4

MJERA 1.1.1. Dinamizirati aktivnosti uklanjanja i sprečavanja arhitektonskih i komunikacionih barijera za OSI

U oblasti građenja, saobraćaja i komunikacija pristupačnost posmatramo kao pravo na pristup u kontekstu jednakosti i nediskriminacije kako bi OSI imale mogućnost samostalnog života i ravnopravnost sa ostalim osobama u društvu u kojem žive. Zbog toga je pristupačnost jedan od važnih principa Konvencije o pravima osoba s invaliditetom kako bi OSI imale pristup okruženju, objektima i uslugama, transportu, informacijama i komunikacijama i osiguranu otvorenost prema javnosti.

Usklađenost zakonodavstva na nivou FBiH i kantona iz oblasti prostornog uređenja i građenja i saobraćaja i komunikacija te primjena važećih propisa u praksi uz praćenje nadležnih inspektorata dali bi sigurnost u mobilnosti OSI.

Usklađivanjem i dopunama zakona i podzakonskih propisa treba utvrditi i ispoštovati odredbe Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom, Protokola Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 2000. godine, Strategije EU o pravima osoba s invaliditetom 2021–2030, Direktive EK o pristupačnosti koje se odnose na proizvode i usluge, Direktive o pristupačnosti, Kodeksa elektronskih komunikacija, Direktive o audio-vizuelnim medijskim servisima, evropskih propisa o pravima putnika s ograničenom pokretljivošću i dr, a koje su neophodne da bi se osiguralo puno uživanje ljudskih prava i sprečavanje diskriminacije osoba s invaliditetom u reguliranju pristupačnosti.

Dakle, jednakost i poštivanje različitosti OSI treba biti cilj usklađivanja domaćeg zakonodavstva s važećim međunarodnim propisima na svim nivoima vlasti.

Usklađenost zakonodavstva treba biti uspostavljena i po horizontali i vertikali, kao i stalna koordinacija u provođenju propisa usmjerenih izjednačavanju OSI sa svim drugima građanima.

Usklađenost zakonodavstva mora biti javna jer neinformiranost i nedovoljna osviještenost građana o problemima i potrebama OSI je također jedna od barijera prilikom donošenja zakona i drugih propisa i finansiranja programa i projekata koji se odnose na pristupačnost.

U zakonodavstvu FBiH i kantona pristupačnost je propisana i u oblasti planiranja, građenja, saobraćaja i komunikacija, ali za odgovarajuće provođenje potrebno je unaprijediti nadzor.

Nadzoru nedostaju i mnogi podaci jer se o svim potrebnim informacijama ne vode registri na lokalnom nivou, a nije ni propisano ko da ih vodi i na koji način i ko bi trebao sve registre objediniti u glavnu bazu podataka, što također treba urediti.

Organi uprave i banke bi u svojim planovima i programima mogle planirati povećanje i ubrzanje subvencija za uklanjanje barijera na način kako se izvodi utopljavanje javnih i stambenih objekata s ciljem poboljšanja energetske efikasnosti.

Osiguravanje pristupa informacijama, digitalnim sadržajima i različitim oblicima komunikacije, osim u zakonodavstvu, mora biti i u praksi, kroz konkretno uvedenu digitalnu pristupačnost u svakodnevni život OSI.

Digitalna pristupačnost podrazumijeva prilagođavanje mrežnih stranica, mobilnih aplikacija i digitalnih dokumenata kako bi im svi korisnici mogli pristupiti, koristiti ih i razumjeti bez obzira na vizuelne, slušne, motoričke ili kognitivne teškoće.

Pristupačnost javnim uslugama i svim sadržajima i informacijama potrebnim OSI moraju biti u okviru e-usluge, e-građanin, e-dozvola i drugih sistema koji se formiraju i prilagođavaju OSI u skladu s Direktivom EU o pristupačnosti internetskih stranica i mobilnih aplikacija, a što zahtijeva planski razvoj, integraciju i primjenu softverskog i hardverskog rješenja sistema.

Osobama s invaliditetom treba omogućiti i korištenje e-usluga, ne samo putem informiranja o mogućnostima dobivanja tih usluga već i razvijanjem njihovih vještina i

znanja uz pomoć novih tehnologija, a kako bi se podigla svijest o važnosti digitalne pristupačnosti.

Prema navedenom zaključuje se da je uspostavljen kvalitetan zakonodavni okvir te se po ovom pitanju ne planiraju mjere u narednom periodu, osim da se zakonodavstvo doradi u segmentu novih informacionih i komunikacionih tehnologija, odnosno u oblasti digitalne pristupačnosti.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Pristupačnost okruženja - izrada planova i programa za uklanjanje arhitektonskih barijera	Jedinice lokalne samouprave u saradnji s udruženjima OSI	-	5
Broj javnih objekata i institucija koje su uklonile arhitektonske barijere za OSI	Jedinice lokalne samouprave u saradnji s udruženjima OSI	-	35
Broj mrežnih stranica, mobilnih aplikacija i digitalnih dokumenata u javnom sistemu prilagođenih OSI	Jedinice lokalne samouprave u saradnji s udruženjima OSI	-	20

MJERA 1.1.2. Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI

Osobe s invaliditetom imaju iste potrebe kao i članovi društva bez invaliditeta, samo što te potrebe ne mogu zadovoljiti na iste načine. Za zadovoljavanje potreba da žive samostalan i dostojanstven život, osnuju porodicu, obrazuju se, unapređuju svoj kulturni, javni život, sportske aktivnosti i rekreaciju, neophodno je, prije svega, razbiti stereotipe prisutne u društvenoj zajednici o OSI kao o osobama s posebnim potrebama i „o onima koji ne mogu“, nego ih treba nastojati prepoznati kroz njihove mogućnosti, u skladu sa zahtjevima invaliditeta. Osobama s tjelesnim invaliditetom potreban je drugačije organiziran i prilagođen prostor, osobama s mentalnim i intelektualnim teškoćama potrebno je više vremena da bi završili određene zadatke, osobama sa senzornim invaliditetom potrebna je komunikacija i upotreba jezika i pisma u formatima koji su njima razumljivi. U vanrednim situacijama, kada su svi okrenuti vlastitom položaju, potrebno je znati ispravno reagirati i prema OSI, jer njihov invaliditet u takvim situacijama ima poseban uticaj.

Međutim, i pored pozitivnih praksi, diskriminacija prema OSI idalje je prisutna zbog nerazumijevanja njihovih mogućnosti, potreba, te samim tim dolazi do nepoštivanja njihovog ličnog integriteta. Tako se u društvu i u praksi dešava da OSI trpe višestruku diskriminaciju zbog invaliditeta i drugih karakteristika kao što su: spol, dob, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinsko stanje i dr, nerijetko i zlostavljanje, koje se najčešće manifestira verbalnim omalovažavanjem, što predstavlja svojevrsni govor mržnje, nerijetko i fizičko zlostavljanje, nejednako postupanje na radnim mjestima i sl.

Diskriminacija, zlostavljanje i iskorištavanje mogu se pojavljivati u različitim oblicima koji se mogu činiti kao da zapravo nije riječ o tim oblicima društveno neprihvatljivog

ponašanja. U nekim slučajevima to se dešava zbog neznanja i neinformiranosti, ali nije zanemariva činjenica da je, nažalost, u velikom broju slučajeva riječ o namjernom rušenju integriteta OSI. *Stoga su neophodne kontinuirane kampanje o pojavnim oblicima ovakvog ponašanja, načinima na koje svaki pojedinac može reagirati, gdje i kome se obratiti ako je potrebno prijaviti ovakvo ponašanje i sl.*

Podizanje svijesti o diskriminaciji, zlostavljanju i iskorištavanju OSI treba početi edukacijama od najranijeg uzrasta (porodica, predškolske i školske ustanove...) o pojavnim oblicima takvog ponašanja, posljedicama koje takvo ponašanje može ostaviti na same OSI.

Unapređenje znanja OSI o njihovim pravima i jačanje udruženja i organizacija OSI, jačanje kapaciteta i edukacija zaposlenika o poštivanju prava OSI na svim nivoima vlasti u svim institucijama (zakonodavne i izvršne vlasti) i pravnim licima, društvima, javnim preduzećima, javnim ustanovama i sl. mora biti pojačano direktnom edukacijom, s radnim materijalom, ili putem medija i novih vizuelnih komunikacija. Obuka je potrebna i samim OSI, organizirana kroz programe u kojima bi direktno učestvovala i OSI putem svojih organizacija ili udruženja.

Obuke trebaju biti obavljene u organima uprave svih nivoa vlasti, donosiocima svih propisa iz oblasti značajnih za položaj OSI, na svim nivoima vlasti, svim učesnicima u provođenju propisa, pružaocima usluga, članovima akademske zajednice i OSI i njihovim organizacijama i udruženjima.

Podizanje svijesti profesionalaca, OSI i javnosti o pravima i jednakim mogućnostima OSI i kako bi prepoznali i adekvatno reagirali na diskriminaciju, nasilje i zlostavljanje može se postići provođenjem edukativno-informativnih, rodno osjetljivih i inkluzivnih kampanja, edukacija i drugih sadržaja u formatima koji su pristupačni OSI. Osim toga, potrebno je da pozitivni propisi, politike i prakse prate dostignuća međunarodnih dokumenata koje je BiH ratificirala.

Posebne situacije u kojima se pred preprekama može naći OSI su krizne situacije kao što su:

- prirodne katastrofe i velike nesreće koje nastaju i razvijaju se bez uticaja čovjeka (poplave, potresi, ekstremni vremenski uslovi, klizišta i odroni, zarazne bolesti),
- tehničko-tehnološke katastrofe i velike nesreće koje nastaju isključivo djelovanjem čovjeka, u tehničkim i tehnološkim procesima i nepropisnim ponašanjem i rukovanjem i neodržavanjem sredstava s kojima radi (požari, nuklearne i radiološke nesreće, istjecanje opasnih materija, opasnost od zaostalih neeksplozivnih ubojnih sredstava).

Krizne situacije nastaju neočekivano, bilo kada i bilo gdje, tako da kvalitetnu pomoć OSI nije moguće dati kvalitetno i brzo te su potrebne edukacije javnosti i OSI o ponašanju u ovakvim situacijama, a u skladu s propisima koji se mogu odnositi na ovakve situacije.

Također je važna svjesnost i odgovornost pojedinaca i ostalih koji se u tim situacijama nađu sa OSI ili u njenoj neposrednoj blizini, koji će joj dati pomoć u savladavanju prepreka, a kako bi se smanjile moguće štete, žrtve ili širenje panike.

Za ovakve krizne situacije potrebne su edukacije, obuke, podizanje svijesti, promotivni materijal, leci i brošure o ovakvim situacijama i ponašanju u tim situacijama i iza njih.

Za pomoć u kriznim situacijama, a i u obukama i edukaciji, potrebne su službe svih jedinica lokalne zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara, pravna lica čija je djelatnost zaštita i spašavanje, zatim razne spasilačke službe, vatrogasci, službe hitne pomoći, gorske službe spašavanja, službe civilne zaštite i drugo.

Krizne situacije OSI može imati i u psihičkoj nesigurnosti kada joj je potrebna pomoć stručnih osoba ljekara, psihologa i pedagoga, a u slučaju kada borave duži period u bolnici, ostanu bez posla, ostanu bez bliske osobe koja je bila svakodnevna direktna pomoć u njenom životu, oстане sama, kad postane socijalni slučaj i slično.

Osobe s invaliditetom kao pojedinci i u svojim organizacijama i udruženjima moraju napraviti planove za krizne situacije kako bi pomogli sebi dok se ne organizira pomoć u toku i nakon krizne situacije. Plan mora biti u skladu sa sposobnostima i ograničenjima OSI.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj edukativno-informativnih, rodno osjetljivih i inkluzivnih kampanja, edukacija i drugih sadržaja i aktivnosti u kojima su prepoznate OSI	Sve institucije, OOSI i druge NVO, lokalne zajednice	-	30
Unapređenje politika i praksi u postupanju sa OSI u skladu s međunarodnim dokumentima i preporukama	Sve institucije, OOSI i druge NVO, lokalne zajednice	-	DA
Broj dopunskih programa osposobljavanja operativnih snaga sistema CZ	Federalna i kantonalne uprave CZ i općinske službe za CZ	-	10

STRATEŠKI PRIORITET 1.2. Poticanje inkluzije kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI

Osobe s invaliditetom trebaju imati jednaku priliku da učestvuju u svim društvenim tokovima. Pravo na nezavisno stanovanje, kvalitetno obrazovanje, pristup zdravstvenim uslugama, uslugama socijalne zaštite, zapošljavanje pod jednakim uslovima, prilagođeno radno okruženje i mogućnost za dostojanstven život od svog rada, učešće u kulturnim i sportskim događajima i aktivnostima su pretpostavke za ostvarivanje njihovog punog potencijala kao ravnopravnih članova društvene zajednice.

Kao jedna od prepreka ostvarivanju ujednačenog i kvalitetnog pružanja i omogućavanja pristupa ovim uslugama je Ustavom FBiH podijeljena nadležnost između FBiH i kantona, te nepostojanje jedinstvenog mehanizma praćenja primjene propisa, nepostojanje

jedinstvene baze podataka o pružaocima ovih usluga, kao i o onima kojima su ove usluge potrebne.

Stoga je obaveza svih članova društva da rade na stvaranju pristupačnog okruženja, otklanjanju višestruke diskriminacije OSI, te da provode mjere s ciljem inkluzije, kvalitetnog i dostojanstvenog života OSI.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj donesenih/usklađenih propisa/programa i prakse iz oblasti rada i zapošljavanja, obrazovanja i nauke, kulture i sporta, zdravstva i socijalne zaštite kojim se tretira pitanje inkluzije OSI	FPRZOI, FMON, FMKS, FMZ, FMRSP, KMSP, KMON, KMZ, KMKS, OOSI, NVO	-	10
Primjena međunarodnih dokumenata iz oblasti invalidnosti na svim nivoima u FBiH	Vlada FBiH, sva kantonalna ministarstva	NE	DA

MJERA 1.2.1. Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja

Nedovoljna uključenost u obrazovni sistem za posljedicu može imati socijalnu izolaciju i ekonomsku zavisnost, što u konačnici predstavlja rizik od veće izloženosti diskriminaciji i nasilju, posebno kada je riječ o djevojčicama i ženama s invaliditetom.

Za uspostavljanje kvalitetnog odgojno-obrazovnog sistema neophodno je nastaviti s reformskim procesima koji su, između ostalog, usmjereni i na ravnopravno učešće u obrazovanju, počevši od programa rane identifikacije i intervencije, razvijanja inkluzivnih programa i praksi kojima će se omogućiti djeci s invaliditetom i teškoćama u razvoju uključivanje u predškolske, osnovnoškolske, srednjoškolske programe, te inkluzija studenata s invaliditetom u visokoškolskim ustanovama.

Također, neophodno je izraditi i provoditi programe/strategije te unaprijediti postojeće programe za identifikaciju djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom, omogućiti njihov upis u odgojno-obrazovne ustanove, prevenirati prijevremeno napuštanje školovanja te uspostaviti praćenje stanja u ovoj oblasti. Da bi se ovo postiglo, potrebno je osigurati dovoljan broj asistenata u nastavi angažiranjem nastavnika koji su tehnološki višak, njihovom obukom, kao i obukom drugih kadrova koji mogu raditi kao asistenti u nastavi.

Za provođenje ovih aktivnosti neophodno je uspostavljanje jedinstvene baze podataka, kroz uvezane resore obrazovanja i nauke, zdravstva, socijalne zaštite, rada i zapošljavanja, koja će obuhvatati sljedeće podatke:

- broj i spol djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom, s parametrima (djeca iz ugroženih grupa, djeca s invaliditetom);
- broj i spol identificirane djece uključene u odgojno-obrazovne ustanove;
- dostupne resurse za organiziranje i realizaciju odgojno-obrazovnog rada;

- broj i spol djece i mladih uključenih u redovne ili prilagođene obrazovne programe pri odgojno-obrazovnim ustanovama;
- broj i spol djece i mladih uključenih u programe osposobljavanja pri ustanovama socijalne zaštite;
- broj provedenih inkluzivnih praksi u predškolskom odgoju i obrazovanju, osnovnom i srednjem obrazovanju;
- broj održivih programa asistencije u nastavi;
- procenat smanjenja ranog napuštanja školovanja, razvrstano prema spolu;
- broj programa prevencije prijevremenog napuštanja školovanja;
- broj i spol osiguranih asistenata u nastavi angažiranjem nastavnika koji su tehnološki višak, njihovom obukom, kao i obukom drugih kadrova koji mogu raditi kao asistenti u nastavi.

Regulativa o kategorizaciji djece s teškoćama koja je na snazi u većini administrativnih jedinica u BiH zasnovana je na pretežno medicinskom pristupu, koji djecu kategorizira u odnosu na stepen i vrstu invaliditeta, a u potpunosti izostavlja komponentu procjene djetetovog funkcioniranja, kao i procjene faktora okoline koji utiču na razvoj djeteta. Kako se funkcioniranje i invaliditet pojedinca uvijek javljaju u socijalnom kontekstu, potrebno je uvoditi MKF sistem procjene koji uključuje brojne faktore u okruženju.

Primjena MKF sistema, osim izmjene zakonske regulative, donosi i potpuno novi pristup i metodologiju procjene djece s teškoćama i invaliditetom. U tu svrhu potrebna je obuka stručnog osoblja za rad s djecom s teškoćama koji će činiti stručna radna tijela za procjenu djece s teškoćama.

Također je potrebno procijeniti trenutno stanje u školama u kojima se provodi obrazovanje djece s invaliditetom s ciljem reorganiziranja njihovog rada i pružanja novih usluga u skladu sa stvarnim mogućnostima i potrebama djece.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Uspostavljen sistem identifikacije i uključivanja djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom	FMON, FMZ, FMRSP, KMON, KMZ, KMSP, gradovi/općine	NE	DA
Broj kantona u čijim se ustanovama/slужbama provode propisi/programi koji su doneseni u skladu s MKF-om	FMON, FMZ, FMRSP, KMON, KMZ, KMSP, gradovi/općine	2	7
Broj resursnih centara inkluzivnog obrazovanja	FMON, FMZ, FMRSP, KMON, KMZ, KMSP, gradovi/općine	-	8

MJERA 1.2.2. Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta

Svako dijete s teškoćama, od predškolske dobi pa do dobi sticanja visokog obrazovanja, treba imati osiguranu kontinuiranu i profesionalnu podršku, u skladu s

potrebama, mogućnostima, sposobnostima i interesima. Osiguravanje ovakve podrške zahtijeva stalnu edukaciju i usavršavanje stručnog osoblja uključenog u proces inkluzije i multisektorske saradnje u obliku protokola, memoranduma o saradnji i sl.

Ovo se može postići sljedećim aktivnostima:

- unapređenjem inicijalnih obrazovnih programa za nove kadrove;
- edukacijom postojećih kadrova;
- prekvalifikacijom osoblja koje je tehnološki višak.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj inicijalnih nastavnih programa	FMON, FMZ, FMRSP, KMON, KMZ, KMSP	-	7
Broj edukacija postojećih kadrova	FMON, FMZ, FMRSP, KMON, KMZ, KMSP	-	20
Broj prekvalificiranog stručnog osoblja (m/ž)	FMON, FMZ, FMRSP, KMON, KMZ, KMSP	-	40

MJERA 1.2.3. Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI

Položaj OSI u sistemu zapošljavanja je društveno relevantna tema jer zapošljavanjem takva osoba stiče materijalnu sigurnost, veću samostalnost u odlučivanju o svom životu te je članovi zajednice drugačije percipiraju. Time izlazi iz socijalne izolacije i ekonomske zavisnosti, čime se umanjuje rizik od izloženosti diskriminaciji i nasilju koji višestruko pogađaju žene s invaliditetom.

Rezultati primjene Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom u Federaciji BiH, od njegovog donošenja 2010. godine, ukazuju na potrebu donošenja izmjena i dopuna s ciljem postizanja boljih rezultata, otklanjanja nedorečenosti i u praksi neprovodivih odredbi.

Potrebno je raditi na razvijanju uslova za aktivno uključivanje OSI na tržište rada koje bi im omogućilo konkurentnost na tržištu rada. Osim socijalnim politikama koje postavi država, finansijskim resursima i ljudskim potencijalima, potrebno je uticati na stavove društva o ovoj temi i suzbijati negativne konotacije koje donose diskriminaciju, marginalizaciju i stigmatizaciju ove grupe u društvu. Naime, zapošljavanje OSI je proces koji je pod uticajem OSI odnosno njihovih karakteristika, vještina i znanja, posrednika u zapošljavanju i poslodavaca.

Uzimajući u obzir navedeno i postojeće zakonodavstvo, do promjene i donošenja novih unaprijeđenih zakonskih rješenja iz oblasti zapošljavanja neophodno je:

- jačanje posredništva u zapošljavanju OSI unapređivanjem baza podataka o OSI koje su prijavljene na službe za zapošljavanje razvrstavanjem podataka po spolu, te ih učiniti dostupnim poslodavcima koji žele zaposliti OSI;

- aktivno informiranje OSI prilikom prijave na službe za zapošljavanje o pravima i benefitima koje mogu iskoristiti u procesu zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije,
- informiranje poslodavaca o obavezi i benefitima zapošljavanja OSI;
- promotivnim aktivnostima i medijskim kampanjama uticati na otklanjanje predrasuda prema zapošljavanju OSI te informirati OSI, poslodavce i javnost o pravu OSI na zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju i način na koji mogu iskoristiti prava iz oblasti;
- razvijanje pozitivne slike o sebi i jačanje samopouzdanja te jačanje porodice u razumijevanju potreba OSI za samostalnost, samopouzdanje i uključivanje u društvo;
- osiguravanje mentorstva/prakse kako bi se omogućilo sticanje praktičnog iskustva i primjena naučenih vještina u stvarnim situacijama. Cilj ove mjere je pružiti podršku OSI u razvoju njihovih ličnih vještina i kompetencija kako bi poboljšali svoje mogućnosti za samostalan život i aktivno učešće u zajednici, izlaženje iz socijalne izolacije i ekonomske zavisnosti, kao i obrazovanje i zapošljavanje;
- različitim edukacionim programima, radionicima i obukama OSI bi trebale imati priliku razviti vještine kao što su: komunikacija, što uključuje i korištenje znakovnog jezika, Brajevog pisma, pojednostavljenog teksta, samostalno kretanje uz korištenje različitih pomagala (bijelog štapa, kolica, proteza, specifične asistivne tehnologije i sl). Integrativni dio mjere su razvijanje pozitivne slike o sebi i jačanje samopouzdanja te jačanje porodice u razumijevanju potreba OSI za samostalnost, samopouzdanje i uključivanje u društvo.

Mjera treba uzeti u obzir teritorijalnu rasprostranjenost obuhvaćenih osoba u gradskim i izvangradskim sredinama, kao i njihov spol i dob.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj razvijenih programa za jačanje ličnih vještina i kompetencija OSI	FPRZOI, FMRSP	0	18
Broj institucija koje budžetima planiraju namjenska sredstva za provođenje programa jačanja vještina i kompetencija OSI	FPRZOI, FMRSP	0	15
Broj OSI koje su dobile obuku za jačanje ličnih vještina (m/ž)	Službe za zapošljavanje	0	400

MJERA 1.2.4. Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške

Stanovanje u zajednici uz podršku je socijalna usluga kojom se jednoj ili više OSI tokom 24 sata dnevno, uz organiziranu stalnu ili povremenu pomoć i podršku stručne ili druge osobe, u stanu ili izvan stana, osiguravaju osnovne životne potrebe te socijalne, radne, kulturne, obrazovne, rekreacione i druge potrebe. Podrška se može pružati korisniku u stambenoj jedinici i tokom njegovih aktivnosti i obaveza i izvan stambene jedinice. Svrha ove mjere je pluralizacija usluga u lokalnoj zajednici s ciljem stvaranja boljih mogućnosti OSI za samostalan i dostojanstven život u zajednici, kako bi se preveniralo korištenje institucionalnog modela usluga.

Realizacijom stanovanja uz podršku će se osigurati sistemski podrška programima i mrežama socijalnih usluga koje su od interesa za FBiH, kantone ili jedinice lokalne samouprave.

Mjera obuhvata razvijanje i formalizaciju multisektorskog modela saradnje u planiranju, finansiranju, pružanju i evaluaciji kvaliteta usluga u zajednici. Ovaj model dovest će do jačanja partnerskih odnosa i međusektorske saradnje sa zdravstvenim, obrazovnim i drugim institucijama, kao i nevladinim sektorom s ciljem cjelovitog pružanja usluga u zajednici, maksimiziranja resursa i efikasnijeg odgovora na potrebe pojedinca i porodice.

Oblast djelovanja mjere je uspostava standarda i kriterija na osnovu broja stanovnika i usluga koje se pružaju na području FBiH, kantona i jedinica lokalne samouprave, s ciljem osiguravanja kvalitetnijih stručnih usluga kroz preventivne usluge, usluge smještaja korisnika prava i usluge socijalne zaštite. Oblast djelovanja za provođenje ove mjere obuhvata donošenje pravnog okvira i utvrđivanje standarda pružanja ove usluge. Također, uključuje planiranje adekvatnih finansijskih sredstava za pružanje paketa usluga baziranih na stvarnim potrebama OSI, kao i uspostavljanje mehanizma kontrole kvaliteta.

Jedinice lokalne samouprave kao osnovni pružaoci usluga građanima će biti osposobljene za uvođenje i/ili unapređenje stanovanja u zajednici uz podršku s jasno određenim koracima, procedurama, standardima i metodama evaluacije kvaliteta uz participativan pristup OSI, što će ujedno doprinijeti i povećanju demokratizacije procesa planiranja i donošenja odluka o uslugama od interesa za OSI.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Uspostavljen zakonski okvir socijalnih usluga i podrške u zajednici	FMRSP, KMSP, gradovi/općine	Ne	Da
Broj programa podrške za život OSI u lokalnoj zajednici	FMRSP, KMSP	-	30
Broj OSI koje su u sistemu stanovanja uz podršku m/ž	FMRSP, KMSP, gradovi/općine	-	150

MJERA 1.2.5. Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike

Iako je javna percepcija u vezi s učešćem OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike iskrivljena predrasudama vezanim uz potrebe i sposobnosti OSI, ove oblasti života sigurno su važne i mogu biti od velike koristi za OSI u smislu posljedica koje invaliditet ostavlja u njihovom životu. Uključivanjem OSI u ove oblasti utiče se na njihovo samopouzdanje, unapređuje se psiho-fizičko stanje i pojačava njihova socijalizacija i afirmacija. Također, to je prilika u kojoj mogu aktivno uticati na sadržaj i kvalitet svog života i populacije OSI.

Koliko je važno da OSI imaju pristup ovim oblastima i sadržajima toliko je važno da imaju mogućnost odabira aktivnosti u kojoj mogu učestvovati, čime bi se ispunila jedna od osnovnih pretpostavki za njihovu potpunu inkluziju.

U svrhu unapređenja stanja u ovoj oblasti, potrebno je:

- poticati i podržavati organiziranje i učešće u sportskim takmičenjima OSI na lokalnom, regionalnom, državnom i međunarodnom nivou, imajući u vidu učešće žena i djevojčica s invaliditetom,
- postojeće sportske objekte i opremu prilagođavati i opreмати sadržajima za bavljenje sportskim i rekreativnim aktivnostima OSI,
- poticati i podržavati OSI da prate i učestvuju u sadržajima i aktivnostima iz oblasti kulture i umjetnosti, imajući u vidu učešće žena i djevojčica s invaliditetom,
- postojeće objekte i sadržaje iz oblasti kulture i umjetnosti prilagođavati potrebama i uključivanju OSI,
- poticati i podržavati OSI da učestvuju u političkim procesima, imajući u vidu učešće žena s invaliditetom.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj institucija na svim nivoima vlasti koje u svojim budžetima planiraju sredstva za podršku sportskih aktivnosti OSI	FMKS, KMKS, gradovi/općine	-	8
Broj programa kulture i umjetnosti prilagođenih OSI	FMKS, KMKS, gradovi/općine	-	13
Broj izbornih mjesta pristupačnih OSI, kao i izborni materijal pristupačan OSI	CIK, gradovi/općine	-	20

MJERA 1.2.6. Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima

Osiguravanjem pristupačnosti zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima osigurati će se jačanjem kapaciteta službi u zajednici koje su usmjerene na OSI (službe u zajednici u okviru domova zdravlja: centri za mentalno zdravlje i fizikalnu rehabilitaciju, centri za rani rast i razvoj, službe sestara u zajednici, timovi porodične medicine; ustanove socijalne zaštite: centri za socijalni rad, općinske službe socijalne zaštite, ustanove za smještaj i odgojno-obrazovne ustanove: predškolske ustanove, osnovne i srednje škole).

Potrebno je uspostaviti sistem praćenja pruženih usluga, te unaprijediti i inovirati zdravstvene usluge u skladu s potrebama pojedinih grupa OSI. Također, potrebno je evaluirati postojeće skrining programe u FBiH i izmijeniti ih po potrebi, analizirati listu ortopedskih pomagala, revidirati je u koordinaciji s kantonima te, u skladu s finansijskim mogućnostima kantona, osigurati sredstva za realizaciju. To podrazumijeva i izradu uputstva o načinu ostvarivanja prava i korištenju ortopedskih i drugih pomagala koja se mogu propisivati u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja, u saradnji s kantonima i uz konsenzus kantona.

Jačanje kapaciteta u oblasti ranog rasta i razvoja djece jedan je od prioriteta Strategije razvoja Federacije BiH 2021–2027. godina, a unapređenje kvaliteta usluga ranog prepoznavanja i rane intervencije formiranjem i širenjem centara za rani rast i razvoj pri domovima zdravlja u FBiH jedan je od strateških ciljeva Strateškog plana za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine 2020–2025. godina.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Zadovoljstvo OSI uslugama svih nivoa zdravstvene zaštite	FMZ, KMZ, ZZJZFBiH, zdravstvene ustanove	-	60%
Procenat zdravstvenih radnika koji su prošli edukaciju o pristupu u zdravstvenom tretmanu OSI	FMZ, ZZORFBiH, ZZJZFBiH	-	35%
Broj zdravstvenih službi koje su svoje prostore i opremu prilagodile OSI	FMZ, KMZ, ZZOFBiH	-	40

MJERA 1.2.7. Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju

Djelovanje u ranoj dobi usmjereno je i na prevenciju teškoća i njihovo svođenje na najmanju moguću mjeru s ciljem postizanja najboljih mogućih standarda za dijete, uz zadovoljavanje njegovih zdravstvenih, obrazovnih i socijalnih potreba.

Mjerama prevencije, rane detekcije i intervencije može se bitno uticati na pojavu i posljedice invalidnosti.

Potrebno je raditi na jačanju intersektorskog i multidisciplinarnog pristupa u oblasti ranog rasta i razvoja djece te izgraditi efikasan sistem monitoringa i evaluacije, nastaviti edukacije iz rane detekcije, dijagnostike i intervencije profesionalaca koji se bave unapređenjem ranog rasta i razvoja djece te raditi na promociji važnosti ranog rasta i razvoja, uz promoviranje dostupne usluge iz ove oblasti, i to ne samo među roditeljima nego i među stručnjacima iz drugih oblasti.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj educiranih zdravstvenih profesionalaca u oblasti ranog rasta i razvoja	FMON, KMON, FMZ, KMZ, FMRSP, KMSP, ZZJZFBiH, ZZO, zdravstvene, obrazovne i ustanove socijalne zaštite	-	250
Procenat djece s invaliditetom koja su obuhvaćena programima intervencije u ranom rastu i razvoju (m/ž)	FMON, KMON, FMZ, KMZ, FMRSP, KMSP	-	60%
Broj DZ u kojim su formirani centri za rani rast i razvoj	Općine, zdravstvene ustanove i ustanove socijalne zaštite	-	20

MJERA 1.2.8. Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI

Mnoge institucije u FBiH imaju svoje baze podataka u kojima se, u granicama zakonskih obaveza, vode podaci i o OSI, ali ti podaci se ne razmjenjuju među institucijama niti se koriste u sveobuhvatnom sadržaju. Na taj način sve baze o OSI predstavljaju parcijalno rješenje koje nije dovoljno za adekvatno ciljanje, planiranje i pružanje podrške OSI. Zato je potrebno uspostaviti jedinstvenu bazu podataka u kojoj će biti objedinjeni svi podaci značajni za OSI, uključujući i podatke o spolu OSI, i koju će nadležne institucije, u skladu s potrebama, koristiti prilikom izrade rješenja u oblasti invalidnosti.

Moguće rješenje je da svaki resor vodi svoje podatke horizontalno i vertikalno, a da svi odgovorni resori svoje podatke prepisuju u jedinstvenu bazu podataka. Osim unosa i vođenja podataka, u ovu bazu bi se unosile i ažurirale mjere podrške i prava koja ostvaruje OSI, a periodičnim mapiranjem potreba utvrđivale bi se konkretne ciljane mjere podrške.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Definiran i uspostavljen sveobuhvatni sistem vođenja podataka o OSI	FMRSP, FMZ, FMON, FMKS, FZZS, PRZOI, ZZZ, VSTV, FMUP, CIK	NE	DA

STRATEŠKI PRIORITET 1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI

Kako bi se osiguralo učešće OSI, mobilizirao društveni kapital i olakšala kolektivna akcija među njima, sve OSI imaju pravo osnovati, pridružiti se i učestvovati u organizacijama civilnog društva, naročito organizacijama osoba s invaliditetom (u daljnjem tekstu: OOSI) koje ih predstavljaju. Međunarodne, nacionalne i lokalne OOSI jačaju uticaj zajednice OSI i igraju ulogu posrednika između pojedinaca i države doprinoseći na taj način izgradnji inkluzivnog društva u kojem su prava OSI u potpunosti ostvarena. Stoga, OOSI kao neizostavni učesnici i partneri u izradi i usmjeravanju provođenja javnih politika koje imaju uticaj na položaj OSI u društvu i na uslove u kojima žive moraju imati odgovarajuće kapacitete.

Činjenica je da OOSI u FBiH nedostaje ljudskih i finansijskih resursa, a prije svega nedostaje im stručnih kapaciteta za kvalitetnu analizu javnih politika koje se odnose na položaj OSI, praćenje značajnih podataka u javnom sektoru, praćenje sektorskih reformi, pregovaranje, a posebno zagovaranja politika za unapređenje prava i položaja OSI u društvu. Većina registriranih OOSI nema ni jednu zaposlenu osobu, dok jedan broj aktivnih OOSI u FBiH ima jednu ili dvije zaposlene osobe koje se bave administrativnim poslovima. Ostaje činjenica da za poslove koji su ključni za njihovu partnersku i participativnu ulogu u javnom sektoru ima samo nekoliko OOSI, kojima također nedostaje još puno ljudskih i finansijskih resursa i edukacija za kvalitetno izvršavanje uloge.

Posebno je teško stanje u manjim sredinama gdje OSI i OOSI imaju još manje prilika za participaciju i osnaživanje, lično, kao i populacije.

Obaveza države potpisnice Konvencije UN-a o pravima OSI jeste da u svom zakonodavstvu prizna pravo OSI da učestvuju u političkom i javnom životu na ravnopravnoj osnovi s drugima, uključujući i pravo na učešće u javnom odlučivanju, te da stvara povoljno okruženje za uspostavljanje i funkcioniranje organizacija osoba s invaliditetom koje ih predstavljaju. Ovaj prioritet obuhvata mjere koje će doprinijeti ispunjenju ovih obaveza države.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Usklađeni propisi i programi kojima su OSI uključene u procese javnog i političkog života s međunarodnim dokumentima	Sve resorne institucije	Ne	Da
Zakoni i propisi kojima su OSI ravnopravno uključene u politički i javni život	Sve resorne institucije	Ne	Da

MJERA 1.3.1. Jačati kapacitete OOSI

Cilj ove mjere jeste podržati OOSI u jačanju njihovih kapaciteta kako bi efikasnije ostvarivale svoje ciljeve i misiju te na taj način prevazišle probleme u vezi s potkapacitiranosti OOSI.

Mjera obuhvata aktivnosti koje će omogućiti OSI da razviju ključne vještine i znanja potrebna za uspješno vođenje organizacije te unaprijede stručne kapacitete za analizu javnih politika koje se odnose na položaj OSI, praćenje sektorskih reformi, pregovaranje, a posebno zagovaranje politika za unapređenje prava i položaja OSI u društvu. Mjera će se realizirati različitim aktivnostima, kao što su: obuke, edukacioni programi, savjetovanje, finansijska i tehnička podrška.

Ove aktivnosti, stoga, obuhvataju unapređenje upravljanja organizacijom, vođenje projekata, finansijsko planiranje, komunikacione vještine, razumijevanje UN CRPD, razumijevanje ustavnog uređenja države, lobiranje i zagovaranje za prava OSI, razumijevanje položaja i potrebe poticanja žena s invaliditetom da se uključe u rad OOSI i unapređenje njihovih liderskih sposobnosti. Također, moguća je razmjena iskustava i dobre prakse između različitih OOSI kako bi se ojačala međusobna saradnja i sinergija.

Jačanjem kapaciteta OOSI, ove organizacije trebaju postati efikasnije u pružanju podrške svojim članovima, kao i u promoviranju prava i interesa OSI u društvu. Ova mjera, također, doprinosi jačanju uloge OOSI kao ključnih aktera u procesima donošenja odluka i oblikovanju politika koje se odnose na OSI u FBiH.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj ciljanih programa jačanja kapaciteta OOSI o specifičnim administrativno-finansijskim vještinama, te razumijevanja CRPD-a i zagovaranja	Izveštaji i programi institucije	0	50
Broj institucija koje budžetima planiraju namjenska sredstva za podršku rada OOSI	Budžeti institucija	-	60
Broj institucija koje su svojim propisima i praksom osigurale učešće OSI/OOSI u procesima odlučivanja	Izveštaji institucija u kojima se rješavaju pitanja značajna za položaj OSI	-	40

MJERA 1.3.2. Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI

Ova mjera usmjerena je na poboljšanje razumijevanja invalidnosti s naglaskom na perspektivu ljudskih prava, umjesto tradicionalnih karitativnih ili medicinskih pristupa. Ona uključuje važnost prilagođavanja zakonodavstva i politika prema standardima utvrđenim u Konvenciji UN-a o pravima osoba s invaliditetom (CRPD) te je potrebno omogućiti službenicima institucija FBiH, kantona i općina da se upoznaju s pravima OSI, razumiju svoje obaveze koje je država preuzela ratifikacijom CRPD-a i postanu odgovorniji prema potrebama i pravima OSI te da, u skladu s tim, izvršavaju svoje radne zadatke.

Ključni cilj ove mjere je osigurati učešće OSI preko OOSI u procesima izrade zakonskih i podzakonskih akata i drugih rješenja kojima se utvrđuju položaj i prava OSI.

Mjerom se predviđa izrada kodeksa rada sa OSI koji će služiti kao smjernice za rad službenika javnih institucija, ali i za monitoring i evaluaciju rada službenika, a koji naglašavaju razumijevanje i poštivanje principa i prava OSI. Kodeks treba sadržavati i odredbe o zabrani diskriminacije, uznemiravanja na osnovu spola, seksualnog uznemiravanja i nasilja na osnovu spola nad OSI. Rad institucija i službenika treba se pratiti stepenom uključivanja OOSI u procese odlučivanja i primjene kodeksa rada sa OSI.

Indikator	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj institucija koje su za službenike osigurale i provele specijalizirane programe obuke o pitanjima invalidnosti	Izveštaji i programi nadležnih institucija sa svih nivoa vlasti (FBiH, kantona, općina)	0	30
Uspostavljen model formalnih i transparentnih mehanizama za redovne konsultacije s OOSI	Izveštaji i programi nadležnih institucija sa svih nivoa vlasti (FBiH, kantona, općina)	Ne	Da
Uspostavljen kodeks ponašanja i evaluacije službenika prema pitanjima invalidnosti	Izveštaji i programi nadležnih institucija sa svih nivoa vlasti (FBiH, kantona, općina)	Ne	Da

III. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR

INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR STRATEGIJE					
Strateški cilj: Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH	Struktura finansiranja (%)	Ukupno (mil. KM)	Budžet institucije (mil. KM)	Ostali izvori	
				(mil.KM)	Naziv potencijalnog izvora
Oznaka strateškog prioriteta i mjere					
1.1. Unaprijediti prostorno-komunikacionu pristupačnost OSI		20.904	5,904	15,0	
1.1.1. Povećati aktivnosti uklanjanja i sprečavanja arhitektonskih i komunikacionih barijera za OSI	FMPU, FMPIK FBiH 10% Kantoni 30% Općine/gradovi 30% EU i donatori 30	16,0	2,0	8,0	EU i donatori
			1,2	4,8	EU i donatori
1.1.2. Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI	FMPU, FMPIK FMON, GCFBiH Kantoni 30% Općine/gradovi 30% EU i donatori 30%	4,904	0,5	1,5	EU i donatori
			0,5	0,7	EU i donatori
			1,0		
			0,004		
			0,7		
1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI		83,405	71,605	11,8	
1.2.1. Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja	FBiH - FMON	1.725	1.725	0,0	
1.2.2. Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta	FBiH - FMON	0.65	0,65	0,0	
1.2.3. Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI	FPRZOI	40,0	0,0	0,0	
1.2.4. Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške	FMRSP FBiH 10% Kantoni 30% Općine/gradovi 30% EU i donatori 30%	30,0	21,0	9,0	EU i donatori
1.2.5. Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike	FBiH 20% Kantoni 50% Općine 30%	5,0	5,0	0,0	
1.2.6. Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima	FMZ FBiH 100%	0,03	0,03	0,0	
1.2.7. Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju	FMZ FBiH 40%, Donatori 60%	2,0	0,8	1,2	Svjetska banka, UNICEF
1.2.8. Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI	FMRSP, FPRZOI FBiH 40% Kantoni 30% Općine/gradovi 30% EU i donatori 30	4,0	2,4	0,4	FPRZOI
				1,2	EU i donatori
1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI		31,7	30,14	1,56	
1.3.1. Jačati kapacitete OOSI	FMRSP FBiH 15% Kantoni 65% Općine/gradovi 30%	31,5	30,0	1,5	FPRZOI
1.3.2. Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI	FBiH 10% Kantoni 30% Općine/gradovi 30% EU i donatori 30%	0,2	0,14	0,06	IPA, Donatori

IV. OKVIR ZA EVALUACIJU, PROVOĐENJE, MONITORING I IZVJEŠTAVANJE

EVALUACIJA

Prema Uredbi o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH“, broj 74/19), nosilac izrade strateškog dokumenta obavezan je provesti sljedeće evaluacije:

Ex ante evaluacija (prethodna evaluacija) – evaluacija koja se provodi u fazi izrade strateškog dokumenta, s ciljem unapređenja kvaliteta, relevantnosti i koherentnosti strateškog dokumenta i provodi se u fazi izrade strateških dokumenata, prije njihovog usvajanja;

Evaluacija u toku – evaluacija koja se provodi u toku provođenja strateškog dokumenta s ciljem utvrđivanja stepena provođenja strateških dokumenata, stepena ostvarenja te efektivnosti i efikasnosti planiranih mjera i direktnih rezultata prema zacrtanim ciljevima i očekivanjima, kao i sumiranja rezultata i osiguranja ulaznih elemenata za sljedeće strateške dokumente.

Ex ante evaluaciju ovog strateškog dokumenta radio je nezavisni vanjski evaluator u periodu juli - august 2024. godine (detaljnije u Dodatku 1).

Evaluacija u toku će se raditi u pretposljednjoj godini provođenja Strategije i nju će, također, provesti nezavisni vanjski evaluator, dok će se evaluacija na sredini perioda provođenja raditi ako se za njom ukaže potreba.

PROVOĐENJE

Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, br. 74/19 i 2/21) propisan je način izrade trogodišnjih i godišnjih planova rada organa uprave na svim nivoima vlasti u Federaciji BiH.

Za trogodišnji plan rada organi uprave na svim nivoima vlasti u FBiH, u skladu s odredbama ove uredbe, imaju obavezu preuzeti relevantne mjere iz strateških dokumenata s pripadajućim indikatorima, polaznim i ciljnim vrijednostima za svaku godinu trogodišnjeg perioda koje postaju program. Za svaki od utvrđenih programa (mjera) definiraju se aktivnosti/projekti čija realizacija u trogodišnjem periodu doprinosi ostvarenju prioriteta i strateških ciljeva iz strateških dokumenata, odnosno zakonskih nadležnosti institucija na svim nivoima vlasti u FBiH.

Godišnji plan rada je provedbeni dokument s aktivnostima/projektima koji će se poduzimati na godišnjem nivou kako bi se realizirali programi iz trogodišnjeg plana rada,

te ostvarile mjere, prioriteta i strateški ciljevi iz strateškog dokumenta. U godišnji plan rada preuzima se glavni program iz trogodišnjeg plana rada organa uprave svih nivoa vlasti u FBiH. U godišnji plan rada preuzimaju se programi (mjere) iz trogodišnjeg plana rada s dodijeljenom šifrom programa, pripadajućim indikatorima, polaznim i ciljnim godišnjim vrijednostima. Za svaki od utvrđenih programa (mjera) u godišnjem planu rada preuzimaju se/prilagođavaju aktivnosti/projekti iz trogodišnjeg plana rada, i/ili se po potrebi definiraju nove aktivnosti/projekti, čija realizacija doprinosi ostvarenju prioriteta i strateških ciljeva iz strateških dokumenata odnosno nadležnosti institucija na svim nivoima vlasti u FBiH.

Ako organ uprave bilo kojeg nivoa vlasti, osim trogodišnjih i godišnjih planova rada, radi i akcione planove za provođenje strateških dokumenta, obaveza je da se aktivnosti iz akcionih planova evidentiraju u godišnjim planovima rada.

U smislu procedura utvrđenih Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH, godišnji i trogodišnji planovi organa uprave svih nivoa vlasti u FBiH predstavljaju operativne okvire provođenja planiranih mjera i aktivnosti Strategije, a objavljuju se na veb-stranicama tih organa.

MONITORING I IZVJEŠTAVANJE

Monitoring je sistematično i kontinuirano prikupljanje, analiziranje i korištenje podataka i indikatora radi mjerenja napretka realizacije strateških i provedbenih dokumenata u svrhu poduzimanja odgovarajućih mjera radi eventualnih korekcija i izvještavanja o ostvarenim rezultatima.

U procesu monitoringa ove strategije sve odgovorne institucije trebaju uspostaviti i redovno ažurirati elektronske evidencije indikatora ostvarenja strateškog cilja, prioriteta i mjera, te indikatora iz trogodišnjeg i godišnjeg plana rada. Ove evidencije će se koristiti u izradi izvještaja o radu nadležnih organa i izvještaja o provođenju Strategije.

Izveštavanje o provođenju Strategije vršit će se kroz godišnje izvještaje o radu nadležnih organa i kroz godišnji izvještaj o provođenju Strategije.

Godišnji izvještaj o provođenju Strategije pripremit će FMRSP, a ovaj proces uključuje aktivnu saradnju sa svim institucijama i nosiocima provođenja i monitoringa, na način da dostavljaju podatke o realizaciji Strategije iz domena svoje nadležnosti, a po potrebi i na traženje FMRSP-a da učestvuju i u izradi izvještaja. Godišnji izvještaj o provođenju Strategije objavljivat će se na internetskoj stranici FMRSP-a, a poželjno je i na internetskoj stranici svih institucija i nosilaca provođenja i monitoringa.

Na osnovu godišnjih izvještaja, FMRSP će pripremiti i Vladi Federacije BiH podnijeti trogodišnji izvještaj o provođenju Strategije te ga dostaviti Parlamentu Federacije BiH i skupštinama kantona radi informiranja.

V. SAŽETI PREGLED STRATEŠKOG DOKUMENTA

SAŽETI PREGLED STRATEŠKOG DOKUMENTA				
Redni broj i oznaka	NAZIV	Indikatori strateškog cilja	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
Strateški cilj	Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH	Broj donesenih zakona kojima se uređuje oblast invaliditeta i koji uključuju pitanja invaliditeta	-	6
		Broj programa inkluzije OSI u resorne aktivnosti	-	7
		Broj OOSI koje su osnažene za predstavljanje i zastupanje potreba OSI	-	10
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		107,649	28,36	136,009
1.1. Prioritet	Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI	Indikatori strateškog prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj donesenih/usklađenih zakona iz oblasti prostornog uređenja	-	5
		Broj donesenih/ usklađenih zakona iz oblasti komunikacija	-	4
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		5.904	15.0	20.904
1.1.1. Mjera	Povećati aktivnosti uklanjanja i sprečavanja arhitektonskih i komunikacionih barijera za OSI	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Pristupačnost okruženja – izrada planova i programa za uklanjanje arhitektonskih barijera	-	5
		Broj javnih objekata i institucija koje su uklonile arhitektonske barijere za OSI	-	35
		Broj mrežnih stranica, mobilnih aplikacija i digitalnih dokumenata u javnom sistemu prilagođenih OSI	-	20
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		3.2	12,8	16.0

1.1.2. Mjera	Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj edukativno-informativnih, rodno osjetljivih i inkluzivnih kampanja, edukacija i drugih sadržaja i aktivnosti u kojima su prepoznate OSI	-	30
		Unapređenje politika i praksi u postupanju sa OSI u skladu s međunarodnim dokumentima i preporukama	Ne	Da
		Broj dopunskih programa osposobljavanja operativnih snaga sistema CZ	-	10
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		2.704	2.2	4.904
1.2. Prioritet	Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI	Indikatori prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj donesenih/usklađenih propisa/programa i prakse iz oblasti rada i zapošljavanja, obrazovanja i nauke, kulture i sporta, zdravstva i socijalne zaštite koji tretiraju pitanje inkluzije OSI	-	10
		Primjena međunarodnih dokumenata iz oblasti invalidnosti na svim nivoima u FBiH	Ne	Da
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		71,605	11,8	83,405
1.2.1. Mjera	Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Uspostavljen sistem identifikacije i uključivanja djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom	Ne	Da
		Broj kantona u čijim se ustanovama/sluzbama provode propisi/programi koji su doneseni u skladu s MKF-om	2	7
		Broj resursnih centara inkluzivnog obrazovanja	-	8
		Uspostavljen sistem identifikacije i uključivanja djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom	Ne	Da
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		1.725	0,0	1.725

1.2.2. Mjera	Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj inicijalnih nastavnih programa	-	7
		Broj edukacija postojećih kadrova	-	20
		Broj prekvalificiranog stručnog osoblja (m/ž)	-	40
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
	0,65	0,65	0,0	
1.2.3. Mjera	Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj razvijenih programa za jačanje ličnih vještina i kompetencija OSI	0	18
		Broj institucija koje budžetima planiraju namjenska sredstva za provođenje programa jačanja vještina i kompetencija OSI	0	15
		Broj OSI koje su dobile obuku za jačanje ličnih vještina (m/ž)	0	400
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
	40,0	0,0	40,0	
1.2.4. Mjera	Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj OSI koje su u sistemu stanovanja uz podršku (m/ž)	-	150
		Broj programa podrške za život OSI u lokalnoj zajednici (stanovanje u zajednici, lična asistencija i dr)	-	30
		Uspostavljen zakonski okvir socijalnih usluga i podrške u zajednici	Ne	Da
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
	21,0	9,0	30,0	
1.2.5. Mjera	Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj institucija na svim nivoima vlasti koje u svojim budžetima planiraju sredstva za podršku sportskih aktivnosti OSI	-	8

		Broj prilagođenih programa kulture i umjetnosti OSI	-	13
		Broj izbornih mjesta pristupačnih OSI, kao i izborni materijal pristupačan OSI	-	20
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		5,0	0,0	5,0
1.2.6. Mjera	Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Zadovoljstvo OSI uslugama svih nivoa zdravstvene zaštite	-	60%
		Procenat zdravstvenih radnika koji su prošli edukaciju o pristupu u zdravstvenom tretmanu OSI	-	35%
		Broj zdravstvenih službi koje su svoje prostore i opremu prilagodile OSI	-	80%
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		0,03	0,0	0,03
1.2.7. Mjera	Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj educiranih zdravstvenih profesionalaca u oblasti ranog rasta i razvoja	-	250
		Procenat djece s invaliditetom koja su obuhvaćena programima intervencije u ranom rastu i razvoju (m/ž)	-	60%
		Broj DZ u kojim su formirani centri za rani rast i razvoj	-	20
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		0,8	1,2	2,0
1.2.8. Mjera	Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Uspostavljen sveobuhvatni sistem vođenja podataka o OSI	NE	DA
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		2,4	1,6	4,0

1.3. Prioritet	Jačanje kapaciteta i uloge OOSI	Indikatori strateškog prioriteta	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Usklađeni propisi i programi kojima su OSI uključene u procese javnog i političkog života s međunarodnim dokumentima	Ne	Da
		Zakoni i propisi kojima su OSI ravnopravno uključene u politički i javni život	Ne	Da
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		30,14	1,56	31,7
1.3.1. Mjera	Jačati kapacitete OOSI	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj ciljanih programa jačanja kapaciteta OOSI o specifičnim administrativno-finansijskim vještinama, te razumijevanja CRPD-a i zagovaranja	0	50
		Broj institucija koje budžetima planiraju namjenska sredstva za podršku rada OOSI	-	60
		Broj institucija koje su svojim propisima i praksom osigurale učešće OSI/OOSI u procesima odlučivanja	-	40
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		30,0	1,5	31,5
1.3.2. Mjera	Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI	Indikatori mjere	Polazne vrijednosti indikatora	Ciljne vrijednosti indikatora
		Broj institucija koje su osigurale i provele specijalizirane programe obuke o pitanjima invalidnosti za službenike	0	30
		Uspostavljen model formalnih i transparentnih mehanizama za redovne konsultacije s OOSI	Ne	Da
		Uspostavljen kodeks ponašanja i evaluacije službenika prema pitanjima invalidnosti	Ne	Da
		Budžet (mil. KM)	Ostali izvori (mil. KM)	Ukupno (mil. KM)
		0,14	0,06	0,2

DODATAK

DODATAK 1. Metodologija izrade Strategije i radna tijela

U skladu s Odlukom Vlade FBiH V. broj: 1615/2023, koju je Vlada FBiH donijela na 19. sjednici održanoj 7. 11. 2023. godine, FMRSP je, na prijedlog nadležnih ministarstava, institucija i organizacija osoba s invaliditetom, pripremio rješenja o imenovanju radnih tijela za izvršenje planiranog zadatka.

Kao radna tijela, koja su operativno vodila i usmjeravala tok i proces izrade Strategije, formirani su Radna grupa i Izvršni tim za izradu Strategije.

Radna tijela

a) Radna grupa

Zbog multisektorskog sastava, Radna grupa za izradu Strategije formirana je Rješenjem Vlade FBiH V. broj: 1752/2023 koje je Vlada FBiH donijela na 21. sjednici, održanoj 30. 11. 2023. godine.

Zadatak Radne grupe bio je da pripremi Strategiju za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom za novi strateški period, u skladu s Uredbom o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH.

U Radnu grupu imenovani su: Iz FMRSP-a predsjednik i jedan član, iz FZZPR-a jedan član, iz FMON-a jedan član, iz FMPIK-a jedan član, iz FMBI-a dva člana, iz FMPU-a jedan član i zamjenski član, iz FMKS-a jedan član i zamjenski član, iz FMRPO-a jedan član, iz FMZ-a jedan član, iz FMP-a jedan član, iz FZS-a jedan član, iz FPRZOI-a jedan član, iz GCFBiH jedan član, iz VOOSIFBiH dva člana, iz KOKOSIFBiH dva člana, iz ORVIFBiH jedan član i jedan predstavnik Ureda za koordinaciju MyRight za Evropu.

b) Izvršni tim

Imajući u vidu obim i složenost zadataka u izradi ovog strateškog dokumenta, federalni ministar rada i socijalne politike je Rješenjem broj: 06-31/3-2099/23 od 22. 12. 2023. imenovao Izvršni tim.

U sastav Izvršnog tima imenovani su dva predstavnika FMRSP-a, jedan predstavnik KOKOSIFBiH i predstavnik Ureda za koordinaciju MyRight za Evropu.

Zadatak Izvršnog tima za izradu Strategije bio je operativno vođenje i koordiniranje procesa i rezultata u svim fazama izrade Strategije. To je podrazumijevalo usaglašavanje koncepta rada i sadržaja radionica i radnih sastanaka, usaglašavanje metodologije i analitičkih alata u skladu sa savremenim pristupima za održivo planiranje razvoja, pripreme aktivnosti za prikupljanje podataka, pripremu tehničkih i stručnih osnova za konsultacije, pripremu analize i pregled svih važećih strateških i drugih dokumenata iz drugih sektora, usmjeravanje i rad na pripremi situacione analize, pripremanje tehničkih i stručnih sadržaja u partnerskom procesu, provjeravanje usklađenosti Strategije sa strategijama višeg ili istog nivoa i strategijama EU i VE, vođenje izrade finansijskog okvira

za provođenje Strategije, definiranje okvira za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju Strategije, koordinacija procesa i osiguravanje kvaliteta procesa u svim fazama izrade Strategije, provođenje *ex ante* evaluacije s eksternim evaluatorima, korekciju strateškog dokumenta u skladu s nalazima evaluacije, dodatno usklađivanje, kontrolu i lektoriranje dokumenta.

c) Tematske grupe

U procesu pripreme dokumenta formirane su tematske grupe za svaki od strateških prioriteta. U tematske grupe raspoređeni su članovi Radne grupe čiji resor je bio odgovoran za definiranje mjera i prioriteta u okviru tog prioriteta. Zadatak ovih grupa bio je razmatranje i detektiranje ključnih problema, izazova i potencijala u pogledu definiranog prioriteta, njihovo razmatranje u okviru institucija iz kojih dolaze, a na osnovu čega su usaglašene i definirane mjere. Ukupno su imenovane tri tematske grupe, u skladu s tri strateška prioriteta.

d) Tehnička podrška

Tehničku podršku u izradi Strategije pružalo je Udruženje slijepih Kantona Sarajevo koje je izabrano putem javnog poziva, a na osnovu tačke I. podtačka 6. Odluke o usvajanju Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava tekućih i kapitalnih transfera utvrđenih Budžetom Federacije Bosne i Hercegovine za 2023. godinu Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike, V. broj: 406/2023 („Službene novine Federacije BiH“, broj 22/23) - Tekući transferi neprofitnim organizacijama – „Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH 2022–2027“ i tačke I. Odluke o izmjeni Odluke o usvajanju Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava tekućih i kapitalnih transfera utvrđenih Budžetom Federacije Bosne i Hercegovine za 2023. godinu Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike, V. broj: 1134/2023 („Službene novine Federacije BiH“, broj 66/23).

Tabelarni pregled radnih tijela

I. Radna grupa za izradu Strategije

RB	Naziv institucije/organizacije	Broj članova
1.	FMRSP	2
2.	FZZPR	1
3.	FMZ	1
4.	FMON	1
5.	FMKS	1 (+1 zam.)
6.	FMPK	1
7.	FMP	1
8.	FMBI	2
9.	FMRPO	1
10.	FMPU	1 (+1 zam.)
11.	FZS	1
12.	GCFBiH	1
13.	FPRZOI	1
14.	VOOSIFBiH	2
15.	KOKOSIFBiH	2
16.	MYRIGHT	1
17.	SRVIFBiH	1

II. Izvršni tim za izradu Strategije

RB	Naziv institucije/organizacije	Broj članova
1.	FMRSP	2
2.	KOKOSIFBiH	1
3.	Ured za koordinaciju MyRight za Evropu	1

III. Tematske grupe za izradu Strategije

RB	Strateški prioritet	Članovi
1.	Unaprijediti prostorno-komunikacijsku pristupačnost OSI	FMPU, FMPK, FZZPR, VOOSIFBiH
2.	Poticanje inkluzije, kvalitete života i neovisnog življenja OSI	FMRSP, FMON, FMZ, FMKS, FMRPO, FMBI, FMP, GCFBiH, FZS, FPRZOI, VOOSIFBiH, KOKOSIFBiH, SRVI
3.	Jačanje kapaciteta i uloge OOSI	FMRSP, KOKOSIFBiH, MYRIGHT

1.3. Proces izrade Strategije

U skladu s odlukom Vlade FBiH, proces pripreme Strategije otpočeo je analizom međunarodnog i domaćeg zakonodavstva i aktuelnih strateških dokumenata koje je relevantno za položaj osoba s invaliditetom, osnovnih rezultata ranijih strateških dokumenata te stanja po oblastima značajnim za položaj osoba s invaliditetom.

U svrhu definiranja vizije razvoja u oblasti invalidnosti, prikupljeni su i analizirani svi dostupni važeći strateški dokumenti s nivoa BiH, FBiH, kantona, sektorski planski dokumenti, strateške odrednice EU, regionalni strateški dokumenti, preporuke EU, Agenda UN-a o Ciljevima održivog razvoja 2030 itd. Rezultat ovih analiza je početna situaciona analiza stanja po sektorima koju su uradili uključeni resori, svako za svoju oblast.

Zatim je Radna grupa definirala viziju razvoja u oblasti invalidnosti u planiranom strateškom periodu.

Nakon izrade početne situacione analize i definiranja vizije razvoja, članovi tematskih grupa su pripremili produbljenu situacionu analizu u sektorima koji su uključeni, kao i po pitanju općih socioekonomskih prilika, te proveli SWOT analizu. Na osnovu toga utvrđeni su strateški cilj i strateški pravci te predloženi prioriteti djelovanja, što je zaokruženo kao Strateška platforma koja je online putem stavljena u javnu raspravu mjesec dana.

U okviru ovih konsultacija pristiglo je i obrađeno 36 prijedloga za unapređenje teksta. Veliki broj prijedloga i sugestija je uvršten u tekst Strategije.

Nakon javnih konsultacija i na osnovu njihovih rezultata, kao i na osnovu nalaza situacione analize, u okviru radionica Radne grupe razrađeni su i usaglašeni prijedlozi strateških prioriteta te utvrđene mjere.

Zatim je urađena okvirna procjena potrebnih finansijskih sredstava za provođenje Strategije (indikativni finansijski okvir), indikatori, te polazne i ciljane vrijednosti indikatora kao osnove za praćenje provođenja Strategije.

Na kraju procesa izrade Strategije provedena je *ex ante* evaluacija u skladu s Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata. Evaluaciju je proveo funkcionalno i organizacioni nezavisni ekspert u saradnji s relevantnim institucijama, prvenstveno FMRSP-om, koji je vodio proces izrade Strategije, kao i drugim učesnicima uključenim u proces pripreme, a kasnije i provođenja. Osnovni cilj eksterne evaluacije bio je unapređenje kvaliteta dokumenta, kao i njena mogućnost provođenja kroz naredne korake. Osnovni zadaci evaluatora bili su da provede analizu procesa pripreme Strategije, procijeni relevantnost definiranog cilja, prioriteta i mjera s obzirom na nalaze situacione analize stanja u oblasti invalidnosti u FBiH, SWOT analize, te u pogledu usklađenosti s okvirnom politikom u oblasti invalidnosti u BiH, Konvencijom UN-a o pravima osoba s invaliditetom, Agendom UN-a o Ciljevima održivog razvoja 2030, te strateškim smjernicama i prioritetima utvrđenim u dokumentima EU i VE. Također, zadatak evaluatora bio je da procijeni transparentnost u pripremi dokumenta, utvrdi relevantnost indikatora i dâ prijedloge za

njihovo unapređenje, kao i unapređenje koherentnosti dokumenta, te procijeni adekvatnost predloženog indikativnog finansijskog okvira.

Nalazi nezavisne evaluacije prezentirani su Radnoj grupi za izradu Strategije i u konačnoj verziji dostavljeni FMRSP-u, koji je najviše participirao u pripremi evaluacijskog izvještaja. Izvještaj o provedenoj evaluaciji FMRSP će priložiti uz dokument pod nazivom „Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH 2025–2030“, prilikom njenog usvajanja, a koji će biti objavljen i na službenoj veb-stranici FMRSP-a. Nakon *ex ante* evaluacije provedene su završne javne konsultacije u trajanju od mjesec dana.

S obzirom na to da je izrada dokumenta kasnila dvije godine, referentni period koji se u Odluci o izradi Strategije morao vezivati za referentni period koji je naveden u dokumentima u vezi s federalnim budžetom, u završnoj fazi izrade Strategije od Vlade FBiH zatražena je saglasnost da iz praktičnih i logičnih razloga prilikom definiranja rokova koristi novi referentni period, tj. period 2025–2030, što je Vlada FBiH i odobrila svojim Zaključkom V. broj 1408/2024 od 29. 8. 2024. godine.

Finalizacija dokumenta urađena je nakon završnih konsultacija u kojima je zaprimljeno 16, a usvojeno devet prijedloga koji su unaprijedili tekst dokumenta. Ostali prijedlozi su bili sadržani u komplementarnoj formulaciji.

DODATAK 2. Usklađenost s drugim relevantnim dokumentima

Cilj i prioriteta Strategije definirani su u skladu s prioritetima postavljenim u Strategiji razvoja Federacije BiH 2021–2027. godine.

Po pitanju međunarodnih dokumenata iz oblasti invaliditeta, ovaj dokument se oslanja na Strategiju Evropske komisije o pravima osoba s invaliditetom za period 2021–2030, te Preporuke iz inicijalnog izvještaja Komiteta UN-a za prava osoba s invaliditetom o provođenju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom iz 2017. godine.

Također, prioriteta i mjere Strategije usklađeni su i s Ciljevima održivog razvoja definiranim u Agendi UN-a 2030.

Tabela 1. Agenda i Ciljevi održivog razvoja UN-a 2030¹⁰.

PRIORITET	MJERA	CILJ
1.1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI	1.1.1. Povećati aktivnosti uklanjanja i sprečavanja arhitektonskih i komunikacionih barijera za OSI	11.
	1.1.2. Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI	9. 11. 16.
1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI	1.2.1. Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja	4.
	1.2.2. Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta	4.
	1.2.3. Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI	8.
	1.2.6. Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima	3.8.
	1.2.7. Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju	3.
1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI	1.3.2. Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI	16.7.

Napomena: Cilj 5. zastupljen je kroz sve komponente dokumenta

Tabela 2. Strategija Evropske komisije o pravima osoba s invaliditetom 2021–2030. ¹¹

PRIORITET	MJERA	POGLAVLJE
1.1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI	1.1.1. Povećati aktivnosti uklanjanja i sprečavanja arhitektonskih i komunikacionih barijera za OSI	2.
	1.1.2. Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI	2. 5.1; 5.6.
1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI	1.2.1. Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja	5.3.
	1.2.2. Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta	5.3.
	1.2.3. Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI	4.3.
	1.2.4. Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške	4.1.
	1.2.5. Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike	5.5.
	1.2.6. Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima	5.4.
	1.2.7. Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju	5.4.
	1.2.8. Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI	9.2.

¹⁰ <https://bosniaherzegovina.un.org/bhs/sdgs>.

¹¹ [EUR-Lex - 52021DC0101 - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021DC0101)

1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI	1.3.1.	Jačati kapacitete OOSI	6.
	1.3.2.	Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI	7.

Tabela 3. Zaključna razmatranja i preporuke Komiteta UN-a o pravima osoba s invaliditetom ¹²

PRIORITET	MJERA		POGLAVLJE
1.1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI	1.1.1.	Unaprijediti znanje i razumijevanje po pitanju pristupačnosti svih aktera u sistemu i zajednici	III. B. 19 (b), (c) III. B. 21. III. B. 16, 17, 30, 31.
	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI	1.2.1.	Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja
	1.2.2.	Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta	III. B 35 (b)
	1.2.3.	Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI	III. B. 46. 47, 48, 49.
	1.2.4.	Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške	III. B. 35 (a)
	1.2.5.	Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike	III. B. 55.
	1.2.6.	Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima	III. B. 44, 45.
	1.2.7.	Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju	III. B. 37.
	1.2.8.	Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI	III. C. 57.
1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI	1.3.1.	Jačati kapacitete OOSI	III. C. 62, 63.
	1.3.2.	Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI	III. C. 62, 63.

Tabela 4. Strategija razvoja Federacije BiH 2021–2027. ¹³

PRIORITET	MJERA		CILJ
1.1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI	1.1.2.	Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI	2.2.4. 3.6.3. 2.3.4. 4.1.2. 4.1.3.
	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI	1.2.1.	Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja
	1.2.2.	Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta	2.1.4. 2.5.3.
	1.2.3.	Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI	1.1.3. 1.3.3. 2.4.1. 2.5.4.

¹²

http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/Prava_osoba_s_invaliditetom/Zakljucna%20razmatranja%20i%20preporuke%20Komiteta%20za%20prava%20osoba%20sa%20invaliditetom%20za%20BiH.pdf

¹³ <https://fzpr.gov.ba/files/Strategije/Strategija%20razvoja%20FBiH%202021.-2027..pdf>

	1.2.4.	Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške	2.5.1.
	1.2.5.	Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike	1.3.3. 2.3.5.
	1.2.6.	Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima	2.2.1. 2.2.5.
	1.2.7.	Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju	2.2.2. 2.3.2.
	1.2.8.	Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI	2.2.3. 2.3.5. 2.5.2. 4.2.5.

Tabela 5. Konvencija UN-a o pravima osoba s invaliditetom¹⁴

PRIORITET	MJERA		ČLAN
1.1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI	1.1.1.	Povećati aktivnosti uklanjanja i sprečavanja arhitektonskih i komunikacionih barijera za OSI	9.1. (a) 9.1. (b) 9.2. (g) 9.2. (h)
	1.1.2.	Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI	5. 6. 7. 9.2. (c) 11. 16.5.
1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI	1.2.1.	Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja	24. 24.2. (f)
	1.2.2.	Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta	24.4. 26.
	1.2.3.	Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI	27.
	1.2.4.	Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške	19.
	1.2.5.	Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike	29. 30.
	1.2.6.	Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima	25.
	1.2.7.	Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju	25.b.
	1.2.8.	Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI	31.
1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI	1.3.1.	Jačati kapacitete OOSI	29.b. (III)
	1.3.2.	Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI	29.

14

<http://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Medjunarodna%20konvencija%20o%20pravima%20osoba%20sa%20invaliditetom.pdf>

DODATAK 3. Situaciona analiza

1. Globalni kontekst

Prema istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, 2011)¹⁵, oko 15% populacije živi s nekim oblikom invaliditeta, što implicira da oko 1,1 milijardu svjetske populacije čine OSI. Oko 2-4% OSI suočava se s ozbiljnim teškoćama u funkcioniranju, a njih oko 80% živi u zemljama u razvoju¹⁶, što implicira manje-više nedovoljnu institucionalnu podršku. Strategija EU za OSI navodi da u EU trenutno živi 87 miliona OSI. Riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti izloženo je 28,4% OSI u EU, što je značajno više u poređenju sa 17,8% općeg stanovništva.

U FBiH ne postoji podatak o broju OSI koji bi se mogao smatrati vjerodostojnim stvarnom broju. Razlog je u činjenici da se ovi podaci vode kroz različite sisteme i po različitoj metodologiji, odnosno da su propisima obuhvaćene osobe s određenim procentima oštećenja, dok osobe izvan definiranih okvira nisu nigdje obuhvaćene i ne ulaze u podatke institucija koje vode te podatke. Treba imati u vidu logičku činjenicu da je Bosna i Hercegovina u nedavnoj prošlosti imala težak rat koji je ostavio veliki broj OSI te da je u tom smislu procenat populacije OSI u ukupnoj populaciji sigurno mnogo veći od svjetske ili evropske prevalence invaliditeta.

Opterećenost potrebama velikog procenta stanovništva, težnja odgovornog izvršavanja preuzetih međunarodnih obaveza, kao i intencija usklađivanja sa svjetskim i evropskim trendovima u oblasti invalidnosti, opredijelili su Bosnu i Hercegovinu i entitetske vlade da se ozbiljno pozabave pitanjem položaja, prava i potreba OSI u bh. društvu. To je rezultiralo pripremom i usvajanjem dokumenta Politika u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 76/08) u maju 2008. godine, kojim se država Bosna i Hercegovina opredijelila za novi pristup u oblasti invalidnosti, zasnovan na ljudskim pravima i socijalnom modelu, što predstavlja sveobuhvatni pogled na pitanja invaliditeta, izradu i primjenu rješenja za OSI na nivou zajednice u multisektorskom pristupu i uz učešće svih relevantnih aktera. Do donošenja ovog dokumenta, pitanja i problemi OSI uglavnom su rješavani u okvirima sektora socijalne zaštite, što implicira da su OSI, bez obzira na njihov materijalni status ili pitanje koje žele riješiti, tretirane kao osobe u stanju socijalne potrebe.

Donošenjem okvirne Politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini započinje nova era za OSI u Bosni i Hercegovini, što je u periodu od 15 godina vidljivo u mnogim sferama života, ali je još više vidljivo sve ono što je trebalo, a u proteklom periodu nije urađeno.

¹⁵ World Health Organization, the World Bank. *World report on disability*. Geneva, World Health Organization, 2011.

¹⁶ Svjetska zdravstvena organizacija/Svjetska banka, 2011: *World Report on disability* („Globalni izvještaj o invaliditetu“), vidjeti str. 27.

Prvi operativni dokument Politike u oblasti invalidnosti u Bosni i Hercegovini za FBiH bila je *Strategija za izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom u Federaciji BiH 2011–2015. godine*. Općim ciljevima ovog strateškog dokumenta svaki resor na nivou FBiH i na nivou kantona bio je zadužen da pripremi i donese akcione planove za provođenje aktivnosti kojima je zadužen u ovom dokumentu te da u svoje budžete uvede budžetski kod za provođenje planiranih aktivnosti.

Također, planirano je osnivanje Ureda Vlade FBiH za pitanja invaliditeta koji bi pratio i koordinirao provođenje strateških i programskih aktivnosti koje su planirane za oblast invaliditeta. Na 90. sjednici, održanoj 4. 12. 2013, Vlada FBiH je usvojila Uredbu o osnivanju Ureda Vlade FBiH za pitanja invaliditeta. Međutim, i pored usvajanja, ova uredba nikada nije realizirana, te planirano institucionalno rješenje za koordinirano djelovanje u oblasti invalidnosti, praćenje i reviziju strateških dokumenata nikada nije zaživjelo. Iz navedenog razloga FMRSP nastavio je posvećeno raditi na razumijevanju i adekvatnom pristupu u rješavanju pitanja iz oblasti invalidnosti, prije svega stalnim uključivanjem odgovornih resora i razvijanjem klime razumijevanja po pitanju obaveza prema OSI.

U definiranju ciljeva prvog strateškog dokumenta vodilja je bila i težnja da se pristup u rješavanju pitanja značajnih za položaj OSI uskladi s dostignutim evropskim i svjetskim standardima i svim trendovima čiji je cilj nastojanje da sve oblasti života i djelovanja budu otvorene i pristupačne OSI. U tom smislu, definirana su 43 specifična cilja u sljedećim oblastima: socijalna zaštita, pristupačan život u zajednici i stanovanje, zdravstvena zaštita, odgoj i obrazovanje, sport i rekreacija, profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje OSI, porodica, informacije, komunikacije i podizanje svijesti, učešće u javnom, kulturnom i političkom životu, istraživanje i razvoj, organizacije OSI i međunarodna saradnja.

U ovom dokumentu značajna pažnja je posvećena pitanju praćenja primjene propisa u oblasti invalidnosti, posebno propisa za čije provođenje je odgovorno više resora i nivoa vlasti, jer je prethodna analiza stanja i faktora problema u oblasti ovo pitanje identificirala vrlo značajnim.

Nakon isteka perioda primjene ovog dokumenta, pripremljen je i donesen novi dokument *Strategija za unapređenje prava i položaja OSI (2016–2021)*. Svrha ovog dokumenta bila je da se definiraju strateški prioriteti, ciljevi i aktivnosti u oblasti invalidnosti u FBiH za novi strateški period. Opći cilj ovog strateškog dokumenta definiran je na osnovama dugoročne i sveobuhvatne vizije, ali s rezultatima koji se očekuju u definiranom strateškom periodu, a kojim je planirano sljedeće: „Unaprijediti prava i položaj osoba s invaliditetom u smislu da im se omogući uključivanje i učešće u svim oblastima društva na ravnopravnoj osnovi sa ostalima, najveći mogući nivo nezavisnosti i sloboda izbora, u skladu sa usvojenim međunarodnim standardima“.

Ovako postavljen cilj značio je da je potrebno slijediti prethodno uspostavljene principe multisektorskog pristupa u oblasti invalidnosti koji će doprinijeti unapređenju položaja OSI, pa samim tim i društva u cjelini. Za razliku od prethodnog strateškog dokumenta, u kojem su ciljevi i aktivnosti definirani u 12 prioriternih oblasti, u ovoj strategiji ciljevi su

definirani po specifičnim pitanjima koja određuju položaj OSI u društvu i u vezi s kojima treba poduzeti odgovarajuće aktivnosti da bi se ostvario opći cilj Strategije, a to su sljedeća pitanja: jednakost i nediskriminacija kroz zakone, pristupačnost okruženja, informacija i komunikacija, uključenost u sve društvene procese, prevencija i rana intervencija, dostupnost servisa podrške, zapošljavanje i rehabilitacija, zaštita od nasilja i iskorištavanja, podizanje svijesti javnosti i prevazilaženje predrasuda i stereotipa, te podizanje kapaciteta OOSI.

Oba strateška dokumenta bila su sveobuhvatna, njima su identificirani ključni problemi i mogući pravci njihovog rješavanja, pa iako provođenje predviđenih aktivnosti nije bilo ni blizu planiranog, ipak su ovi dokumenti utrljali put kojim se u budućnosti položaj OSI može dovesti na željeni nivo, odnosno društvo u kojem će OSI živjeti dostojanstveno i s ravnopravnim mogućnostima.

U zemlji gdje pojedine grupe građana još imaju izazove u statusu i prepoznatljivosti u društvu, osobe s invaliditetom doživjele su značajnu promjenu od vremena društvene izolacije i stigmatizacije prema sve većoj vidljivosti i boljem razumijevanju njihovih potreba. Predanost i napor organizacija koje zastupaju osobe s invaliditetom doprinijeli su ovom napretku, istovremeno utičući na promjenu percepcije pitanja invaliditeta u perspektivu ljudskih prava.

U prvom strateškom dokumentu za oblast invalidnosti suočavali smo se s negativnim izazovima, no sadašnji dokument pruža čvrstu osnovu za postizanje željenog napretka u FBiH.

Godine provođenja prethodnog strateškog dokumenta izgubljene su zbog uslova pandemije, kao i dvije godine nepostojanja strateškog dokumenta. Međutim, ovaj novi dokument ima potencijal da nadoknadi izgubljeno i stvori pozitivan pomak u oblasti invalidnosti, pokazujući posvećenost poboljšanju kvaliteta života osoba s invaliditetom.

2. Pregled stanja po oblastima

Radi utvrđivanja trenutnog stanja u svim značajnim oblastima i po ključnim pitanjima za unapređenje prava i položaja OSI u FBiH, urađena je situaciona analiza koja će, uz SWOT analizu, identificirati strateške fokuse, odnosno strateške prioritete i mjere.

2.1. Statistika o OSI

Kao što je prethodno rečeno, u FBiH ne postoji pouzdan izvor o broju OSI jer se ovi podaci vode po različitim sistemima i metodologijama. Za potrebe ovog dokumenta koristit ćemo podatke kojima raspolaže i koje vodi FZS, ali i podatke koje vode uključeni resori za svoju oblast. Pregled statističkih podataka o OSI koje vodi FZS dat je na osnovu:

- Popisa stanovništva 2013;
- Statistike socijalne zaštite;
- Ankete o potrošnji domaćinstava (APD).

2.1.1. Podaci o OSI iz Popisa stanovništva 2013. godine

U namjeri da se prikupe osnovni podaci o OSI, Popis stanovništva 2013. godine uključivao je i pitanja o teškoćama prilikom obavljanja svakodnevnih aktivnosti kod kuće, na poslu ili u školi. Naime, u popisni obrazac P-1 uključena su pitanja u vezi s teškoćama koje se odnose na vid iako nosi naočale, sluh iako koristi slušni aparat, hodanje ili penjanje uz stepenice, pamćenje ili koncentraciju, oblačenje i održavanje lične higijene, komunikaciju/sporazumijevanje s drugima. Ova pitanja postavljala su se svim članovima domaćinstva, pri čemu je za jednu osobu moglo biti označeno više odgovora, što je evaluirano kao višestruke teškoće. Prema ovom istraživanju, u FBiH je evidentirano 181.927 osoba koje imaju neku od navedenih teškoća.

Uzimajući u obzir procjene Svjetske zdravstvene organizacije, kao i podatke EU o zastupljenosti OSI u ukupnoj populaciji, broj OSI u FBiH koji pokazuje Popis stanovništva iz 2013. godine nije ni blizu realnog. Ipak, za potrebe ove analize odlučili smo ih koristiti jer predstavljaju prvi (i jedini) poslijeratni popis stanovništva koji daje određenu sliku stanja i po pitanju OSI. Iako ćemo podatke o broju OSI smatrati tek polovinom od očekivanog i realno procijenjenog, za analizu i utvrđivanje ciljeva i prioriteta ovog dokumenta značajni su nam i podaci o spolnoj i starosnoj strukturi, kao i podaci o teritorijalnom rasporedu, socijalnim i stambenim prilikama u kojima žive OSI.

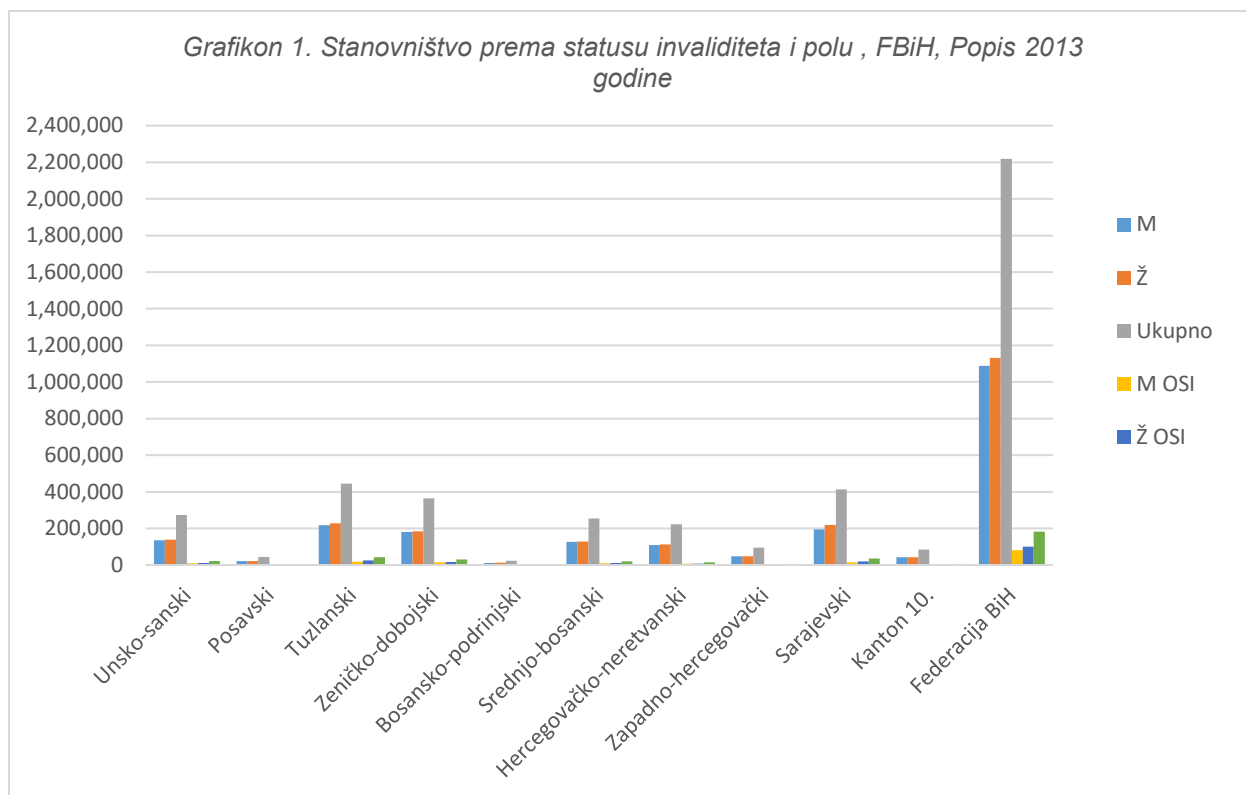
Tabela 1. Stanovništvo prema statusu invaliditeta i spolu, FBiH, po kantonima, Popis 2013.¹⁷

Teritorija	Spol			OSI, spol		
	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno OSI
Unsko-sanski	135.304	137.957	273.261	10.055	10.651	20.706
Posavski	21.805	21.648	43.453	1.585	1.802	3.387
Tuzlanski	217.388	227.640	445.028	18.694	24.724	43.418
Zeničko-dobojski	180.780	183.653	364.433	13.854	16.513	30.367
Bosansko-podrinjski	11.617	12.117	23.734	1.150	1.469	2.619
Srednjobosanski	127.266	127.420	254.686	9.786	10.848	20.634
Hercegovačko-neretvanski	109.018	112.989	222.007	6.877	8.071	14.948
Zapadnohercegovački	47.311	47.587	94.898	2.373	2.721	5.094
Kanton Sarajevo	195.161	218.432	413.593	15.041	20.688	35.729
Kanton 10	42.343	41.784	84.127	2.280	2.745	5.025
Federacija BiH	1.087.993	1.131.227	2.219.220	81.695	100.232	181.927

¹⁷ Podaci kao u ovoj tabeli raspoloživi su do nivoa općina na portalu FZS:

<https://fzs.ba/index.php/popisstanovnistva/>

Napomena: Osobe koje su izjavile da imaju veći stepen teškoće i osobe s potpunom nesposobnošću svrstane su u osobe s invaliditetom.

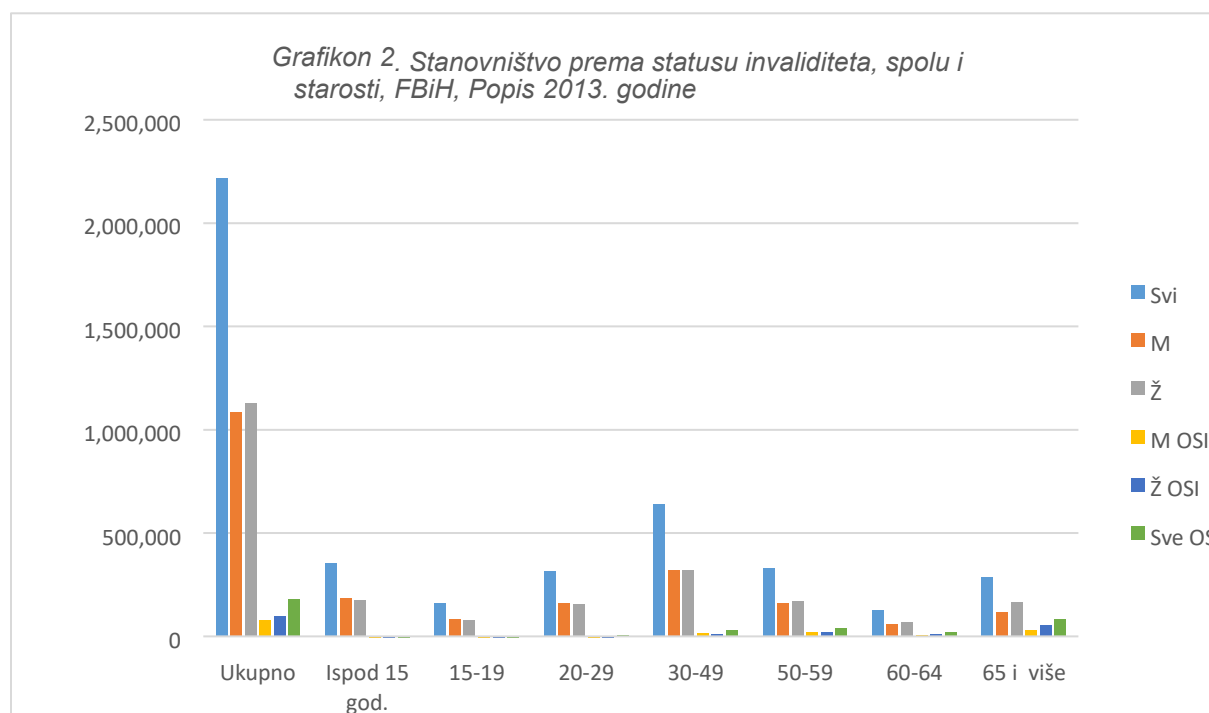
Najmnogoljudniji kantoni u FBiH su Tuzlanski kanton s 445.028 stanovnika i Kanton Sarajevo s 413.593 stanovnika. U ova dva kantona živi oko 39% stanovništva FBiH. Posmatrajući broj OSI, u ova dva kantona živi blizu 44% populacije OSI. Ipak, procenat OSI u odnosu na opću populaciju evidentno je veći u Tuzlanskom kantonu (9,8%), nego u Kantonu Sarajevo (8,6%). Ovakvi podaci pojavljivali su se i u ranijim i nekim drugim istraživanjima, gdje je u Tuzlanskom kantonu evidentiran najveći broj OSI.

Procenat OSI u odnosu na opću populaciju sličan je i u Zeničko-dobojskom kantonu (8,3%) i Srednjobosanskom kantonu (8,10%), dok je taj procenat postepeno i znatno niži u Posavskom kantonu (7,8%), u Unsko-sanskom kantonu (7,6%), Hercegovačko-neretvanskom kantonu (6,7%), Kantonu 10 (6%), Zapadnohercegovačkom kantonu (5,4%). Najveći procenat OSI u ukupnoj populaciji evidentiran je u Bosansko-podrinjskom kantonu Goražde (11,03%). Od svih navedenih, ovaj procenat je najbliži realnoj zastupljenosti OSI u općoj populaciji u FBiH, ali idalje je opravdano dobivene procenatne množiti ponderom dva, kako bismo imali realnu sliku stanja, odnosno zastupljenosti OSI.

Nesumnjivo su muškarci, barem tokom rata u Bosni i Hercegovini, bili više izloženi okolnostima za sticanje invaliditeta. Međutim, prema podacima iz Popisa stanovništva 2013. godine, u svim kantonima ima više OSI ženskog nego muškog spola. Većina ovih osoba je izložena izolaciji i patnji zbog stigme vezane uz invaliditet, te stereotipa u pogledu pozicije i uloge žene u društvu. Zbog ove kompleksne društvene realnosti, njihov položaj višestruko je otežan i iziskuje ozbiljan pristup u izradi mjera za rješavanje problema u vezi s pravima i položajem žena OSI.

Tabela 2. Stanovništvo prema statusu invaliditeta, starosti, spolu, FBiH, Popis 2013.

Teritorija	Starost	Spol		Ukupno	OSI, spol		Ukupno OSI
		M	Ž		M	Ž	
Federacija BiH	Ukupno	1.087.993	1.131.227	2.219.220	81.695	100.232	181.927
	Ispod 15 god.	183.143	173.805	356.948	1.824	1.362	3.186
	15-19	83.298	78.583	161.881	1.121	862	1.983
	20-29	161.222	153.883	315.105	2.679	1.777	4.456
	30-49	320.587	320.055	640.642	17.462	10.290	27.752
	50-59	160.871	169.214	330.085	19.472	18.184	37.656
	60-64	59.899	68.714	128.613	9.362	11.639	21.001
	65 i više	118.973	166.973	285.946	29.775	56.118	85.893

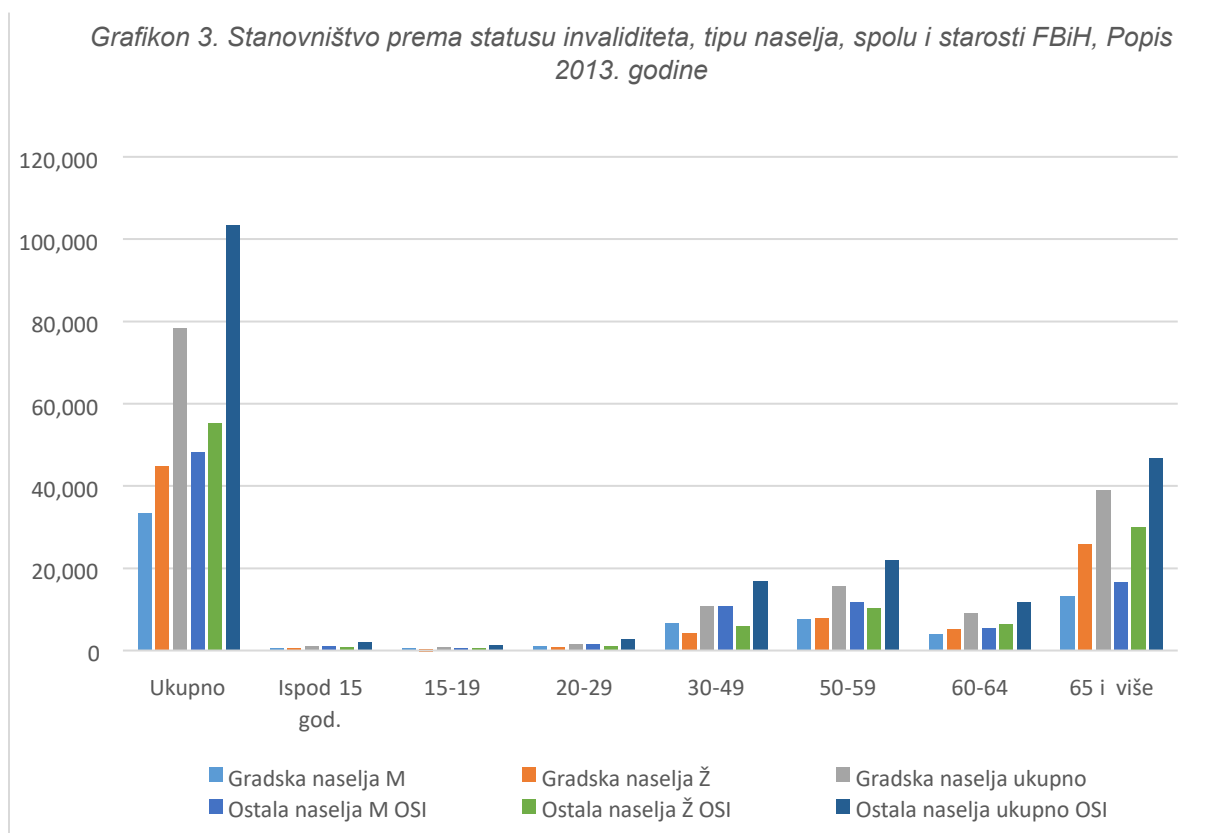
U FBiH u općoj populaciji, kao i u populaciji OSI, više je stanovnika ženskog spola. Najveći broj OSI je u populaciji od 65 godina i više (47,2%), što implicira da ovaj podatak uključuje veliki broj osoba koje su u procesu starenja doživjele invaliditet. Bez sumnje, ovu vrstu invaliditeta treba imati u vidu kada se rade programi podrške i zaštite OSI, ali njihove potrebe i potrebe OSI koje su cijeli ili veći dio svog života provele u tom statusu se u nekim bitnim elementima razlikuju. Osobe s invaliditetom koje su invaliditet stekle u procesu starenja imale su priliku razviti vještine za kvalitetniji život u starosti, socijalne kontakte, materijalne benefite (penzija i imovina), podršku porodice.

Podatak o broju OSI do 15 godina života, kao i od 15 do 19 godina, ne čini se vjerodostojnim, što statistika socijalne zaštite za maloljetne korisnike i potvrđuje i gdje imamo gotovo dvostruko više OSI.

Tabela 3. Stanovništvo prema starosti, spolu i tipu naselja u FBiH, Popis 2013.

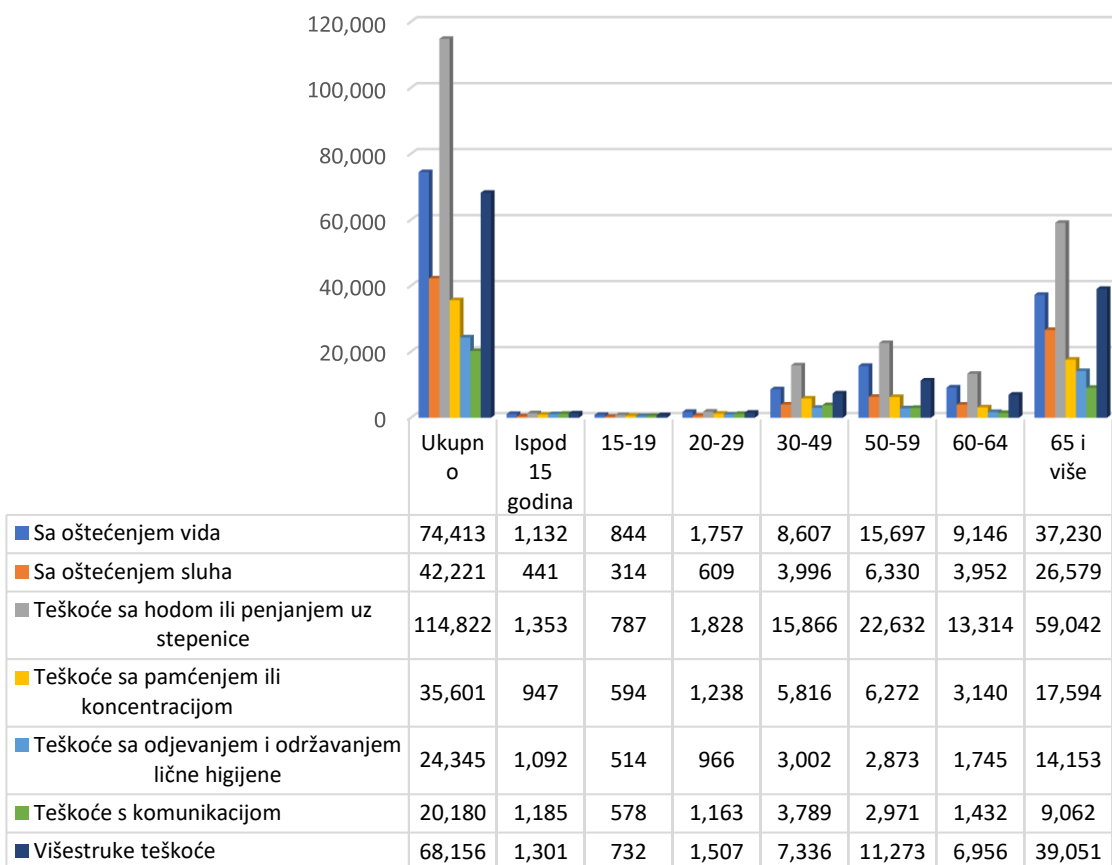
Teritorija	Starost	Tip naselja u kojem žive OSI					Ukupno
		Gradska			Ostala		
		M	Ž	Ukupno	M	Ž	
Federacija BiH	Ukupno	33.471	44.874	78.345	48.224	55.358	103.582
	Ispod 15 god.	684	518	1.202	1.140	844	1.984
	15-19	443	326	769	678	536	1.214
	20-29	987	725	1.712	1.692	1.052	2.744
	30-49	6.596	4.233	10.829	10.866	6.057	16.923
	50-59	7.680	7.915	15.595	11.792	10.269	22.061
	60-64	3.927	5.174	9.101	5.435	6.465	11.900
	65 i više	13.154	25.983	39.137	16.621	30.135	46.756

Grafikon 3. Stanovništvo prema statusu invaliditeta, tipu naselja, spolu i starosti FBiH, Popis 2013. godine

U FBiH znatno veći broj OSI živi u naseljima koja su kategorirana kao „ostala“, što upućuje da veći broj OSI živi u uslovima koji ne pružaju prilike za kvalitetne društvene, zdravstvene, obrazovne i ekonomske sadržaje, odnosno da se njihova pozicija u mnogim prilikama može označiti kao izolacija, a ne kao izloženost fizičkim, komunikacionim i socijalnim barijerama, što je slučaj sa OSI u gradskim sredinama.

Grafikon 4. Stanovništvo prema vrsti poteškoće/oštećenja, starosti, FBiH, Popis 2013.

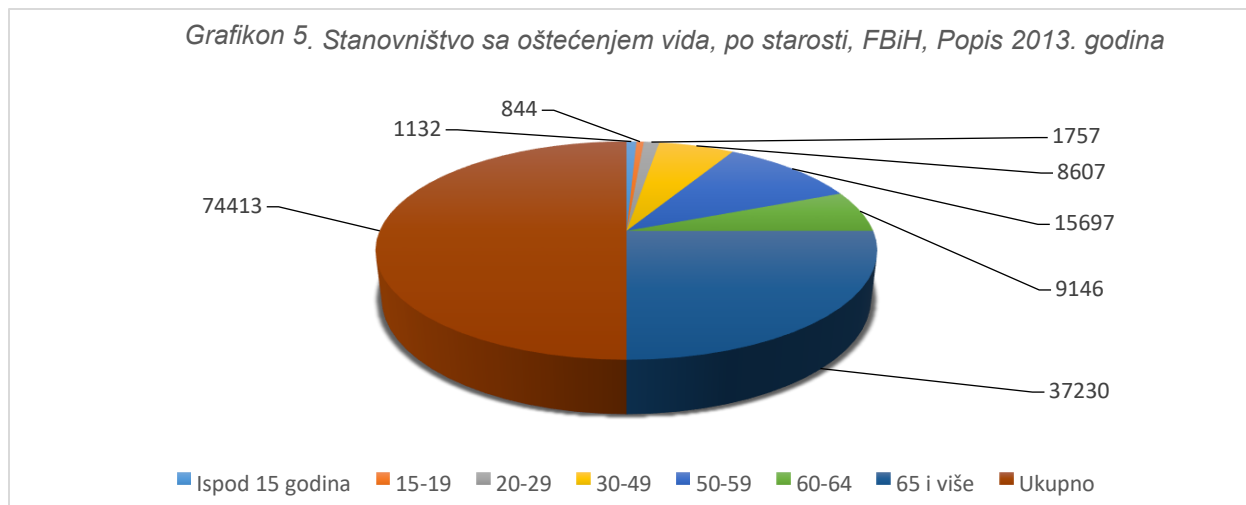
18

Posmatrano po dobi i vrsti invaliditeta, najveći broj OSI je s teškoćama hodanja ili penjanja uz stepenice u dobi od 65 godina i više, što se podudara sa stanjem koje pokazuje i Grafikon 2. U ovoj grupi slijede osobe sa višestrukim teškoćama te osobe sa oštećenjem vida i oštećenjem sluha.

I u grupi djece najveći broj ima teškoće hodanja ili penjanja uz stepenice, zatim višestruke teškoće, te oštećenje vida, dok je najmanji broj djece sa oštećenjem sluha, što jasno ukazuje da su teškoće u vezi sa oštećenjem sluha posljedica razvojnog procesa, odnosno starenja.

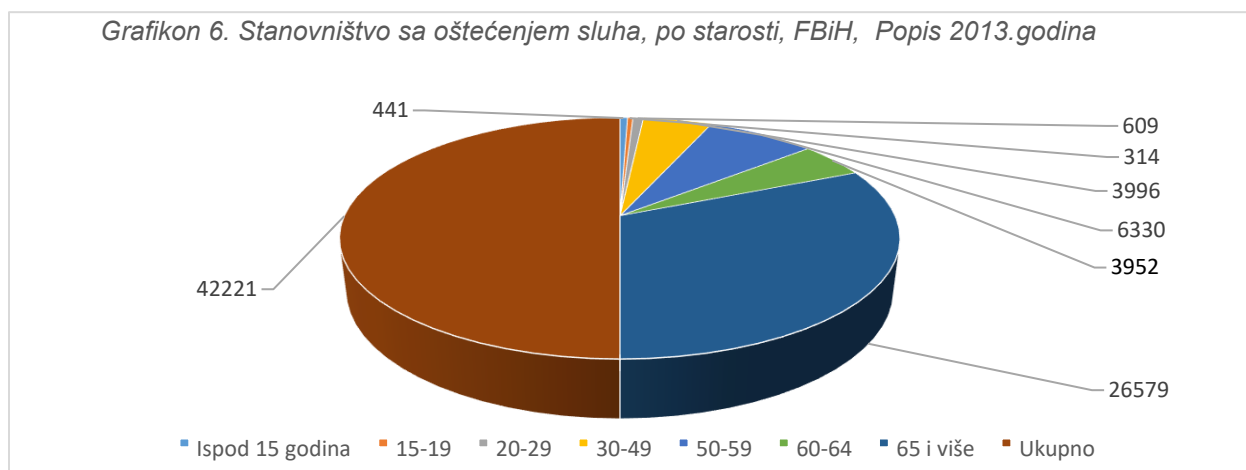
¹⁸ Grafikon sadrži podatke o broju osoba s teškoćama s vidom, sluhom, hodaњem ili penjanjem uz stepenice, pamćenjem ili koncentracijom, teškoćama u odjevanju i održavanju lične higijene i teškoćama s komunikacijom (sporazumijevanje s drugima) i ovi podaci se odnose na osobe koje su izjavile da imaju navedenu vrstu teškoće, bez bzira da li osoba ima jednu ili više vrsta teškoća. Podaci u redu „Višestruke teškoće“ odnose se na broj osoba koje su izjavile da imaju dvije ili više vrsta teškoća.

Grafikon 5. Stanovništvo sa oštećenjem vida, po starosti, FBiH, Popis 2013. godina

U ukupnom broju OSI, 40,1% je s oštećenjem vida. Najveći broj je u dobi 65 godina i više (50%) i u dobi 60-64 godine (12,3%), dakle u zreloj dobi i starosti, a najmanje u ranoj odrasloj dobi od 20 do 29 godina (2,4%). Imajući u vidu da se u sljedećim dobnim grupama pojavljuje značajno veći broj osoba sa oštećenjem vida, možemo pretpostaviti da podatak u vezi s ovom dobnom grupom nije vjerodostojan, što, između ostalog, može biti i indikator društvene stigme i neprijavlivanja teškoće zbog te stigme. Od osoba koje imaju oštećenje vida, njih 32,7% su u zreloj dobi od 30 do 59 godina.

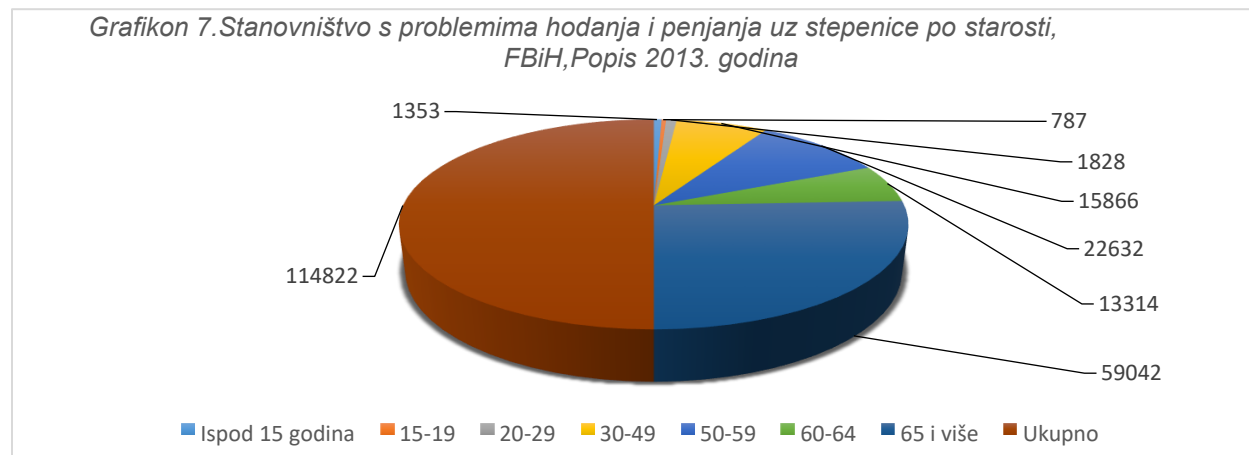
Grafikon 6. Stanovništvo sa oštećenjem sluha, po starosti, FBiH, Popis 2013. godina

Popis stanovništva 2013. godine pokazao je da je na nivou FBiH broj OSI koje imaju oštećenje sluha među najmanjim. Također, među OSI koje imaju oštećenje sluha najveći broj je u zreloj dobi i starosti (72,3%), a najmanji u uzrastu djece i rane mladosti od 0 do 29 godina (3,2%), što indicira da je ova vrsta invaliditeta rezultat razvojnog procesa, odnosno starenja. Svjetska federacija gluhih navodi da u svijetu živi 70 miliona gluhih osoba, što je 1,0% svjetske populacije.¹⁹ U slučaju podataka prikazanih Grafikonom 6, u FBiH u ukupnoj populaciji je 1,2% osoba sa oštećenjem sluha.

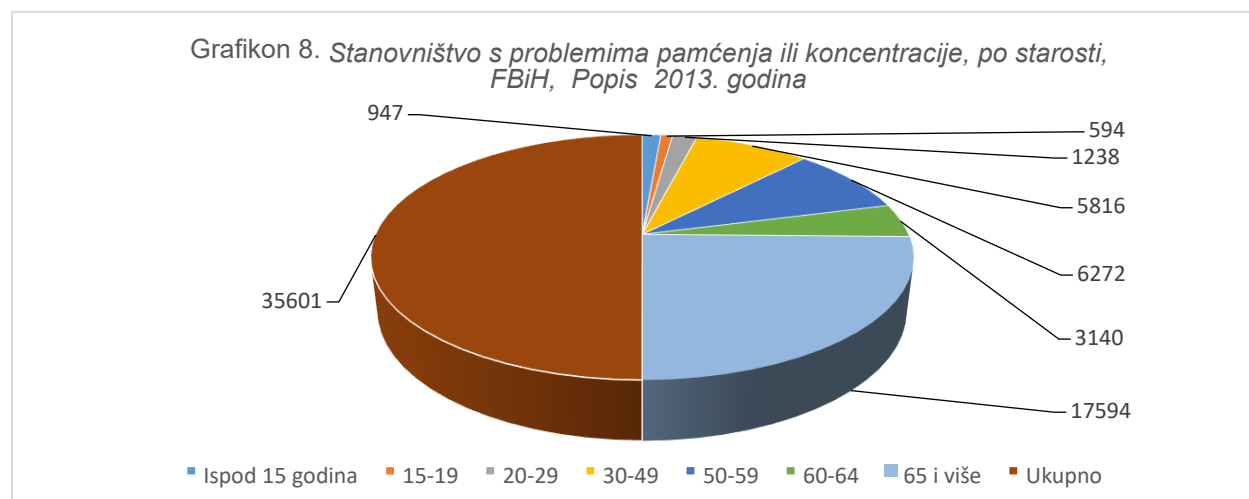
¹⁹ <https://www.zzjzfbih.ba/svjetski-dan-gluhih/>

Ovi podaci korespondiraju s podacima Svjetske federacije gluhih koja, također, ukazuje da je oštećenje sluha ozbiljno pitanje budućnosti i da je najvećim dijelom posljedica životnih stilova i razvoja pojedinca, na što se adekvatnim mjerama može i preventivno djelovati.

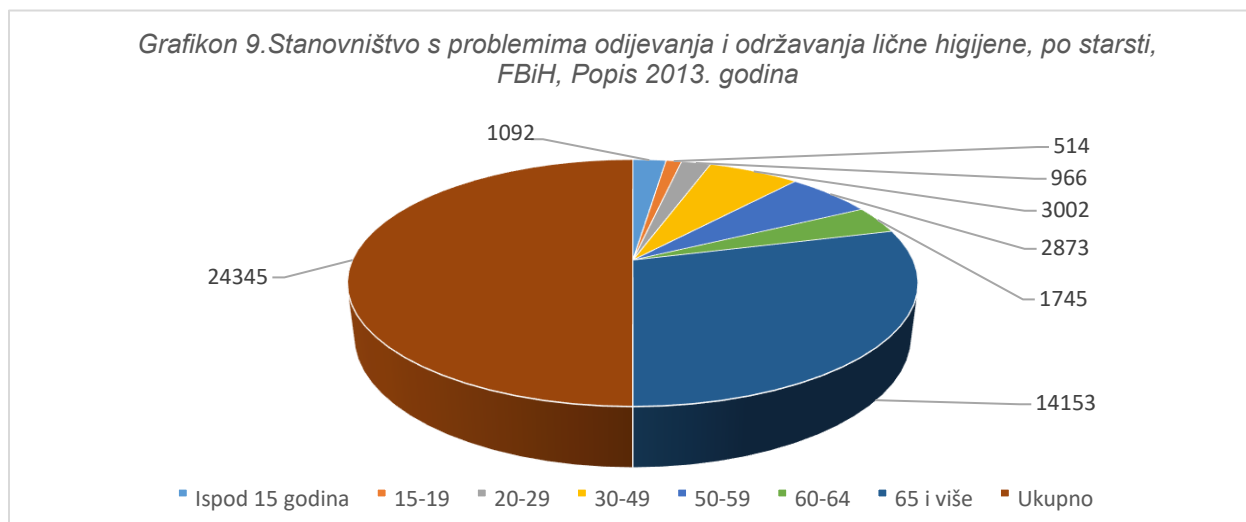

Od ukupnog broja populacije OSI u FBiH, najveći broj njih je s problemima hodanja ili penjanja uz stepenice (63,1%). I u ovoj vrsti teškoće najviše je OSI u kasnoj zreloj dobi i starosti (63%). Međutim, veliki broj ovih osoba pripada najaktivnijoj životnoj dobi 30-59 godina (33,6%). S ovom vrstom teškoće suočavaju se i djeca i OSI iz perioda rane mladosti (3,5%).

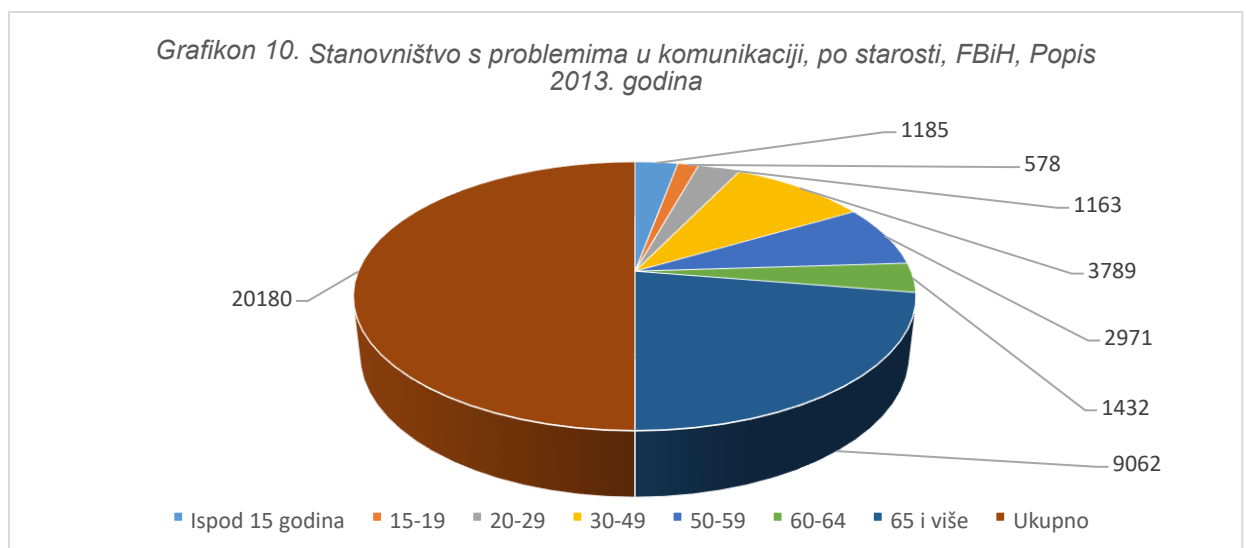
Dobiveni podaci ukazuju na značaj rješavanja pitanja arhitektonske pristupačnosti u svim područjima življenja, jer te barijere su prepreka za sve generacije, one koje trebaju da ispunjavaju svoje životne potencijale, kao i razvojne potrebe u vezi s ranim uzrastom, zreloom dobi i starosti.

Interesantan podatak je da od ukupne populacije OSI u FBiH, njih 19,6% je s problemima pamćenja ili koncentracije. Najveći broj OSI s ovom vrstom teškoće je u populaciji kasnog zrelog doba i starosti od 60 godina i više (58,2%). Također, veliki broj osoba pripada najaktivnijoj životnoj dobi 30-59 godina (34%). S ovom vrstom teškoće suočavaju se i djeca i OSI iz perioda rane mladosti (3,5%).

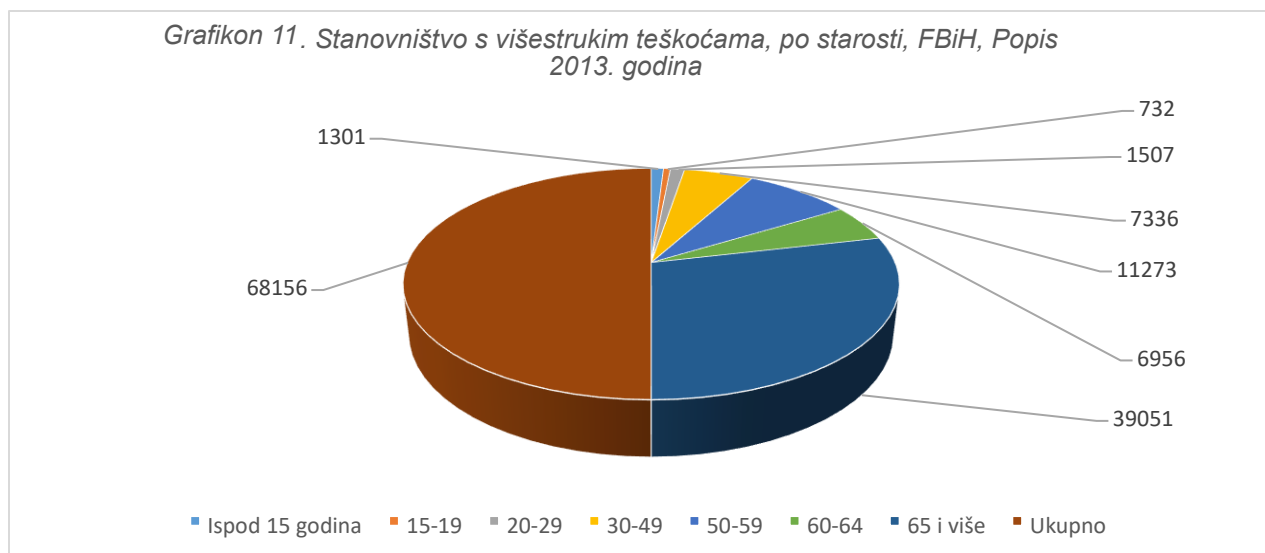

Problem odijevanja i održavanja lične higijene ima 13,4% OSI. Ove teškoće uglavnom imaju OSI u zreloj dobi i starosti od 60 godina i više (58,2%). Veliki broj ovih osoba je i u dobi 30-59 godina (24,1%), ali je značajan procenat koji uključuje djecu i osobe u ranoj mladosti (10,6%).

Probleme u komunikaciji ima 11,1% OSI. I s ovom teškoćom evidentirano je najviše osoba u zreloj dobi i starosti od 60 godina i više (52%). U dobi od 30 do 59 godina je 33,5% OSI s ovim teškoćama. Djeca i OSI u ranoj mladosti je 14,5% i ovaj procenat je značajno veći

nego za druge teškoće koje su praćene ovim istraživanjem. Međutim, ovaj podatak je i očekivan, imajući u vidu da se u posljednjim decenijama evidentira sve veći broj djece i mladih s poremećajima u govoru.

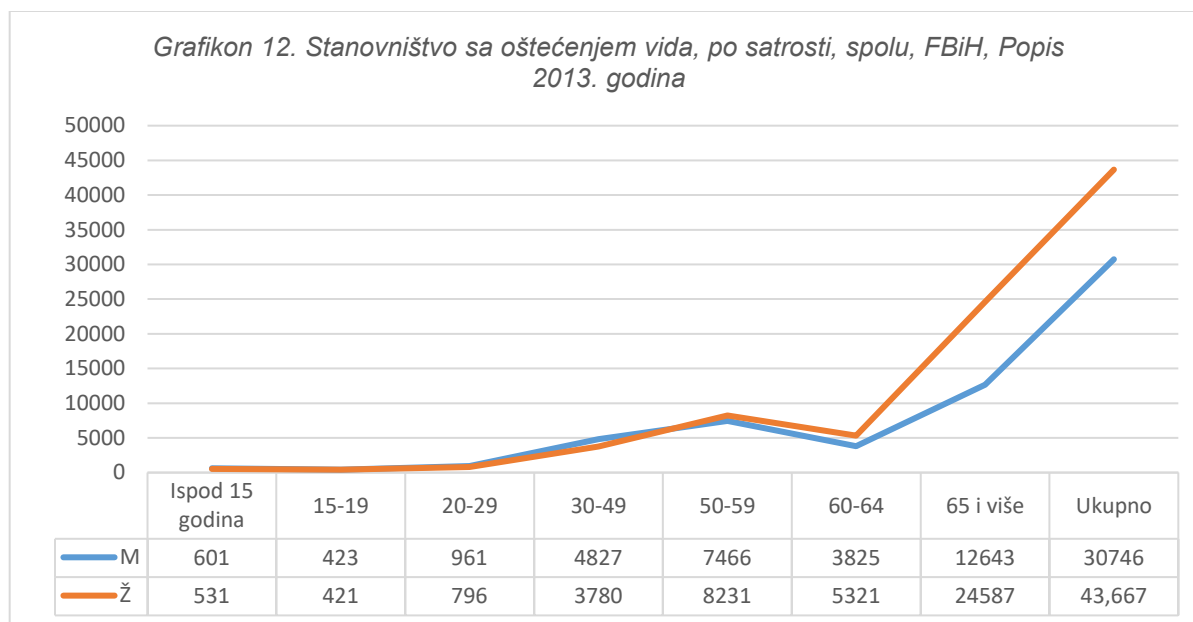

Višestruke teškoće evidentirane su kod 37,5% OSI. Od toga, najviše ih je u zreloj dobi i starosti od 60 godina i više (67,5%), zatim u dobi 30-59 godina (27,3%), i najmanje, ali ne malo, kod djece i osoba u ranoj mladosti (5,2%).

U analizi stanja u oblasti invaliditeta po pitanjima zastupljenosti po tipu invaliditeta, kao i zastupljenosti po starosti u okviru pojedinih tipova invaliditeta, značajno je sagledati položaj žena s invaliditetom u kontekstu navedenih varijabli. Jer, žene s invaliditetom predstavljaju jednu od višestruko marginaliziranih grupa koje su usljed toga dodatno izložene problemima socijalnog isključivanja, siromaštvu, iskorištavanju i višestrukoj diskriminaciji.

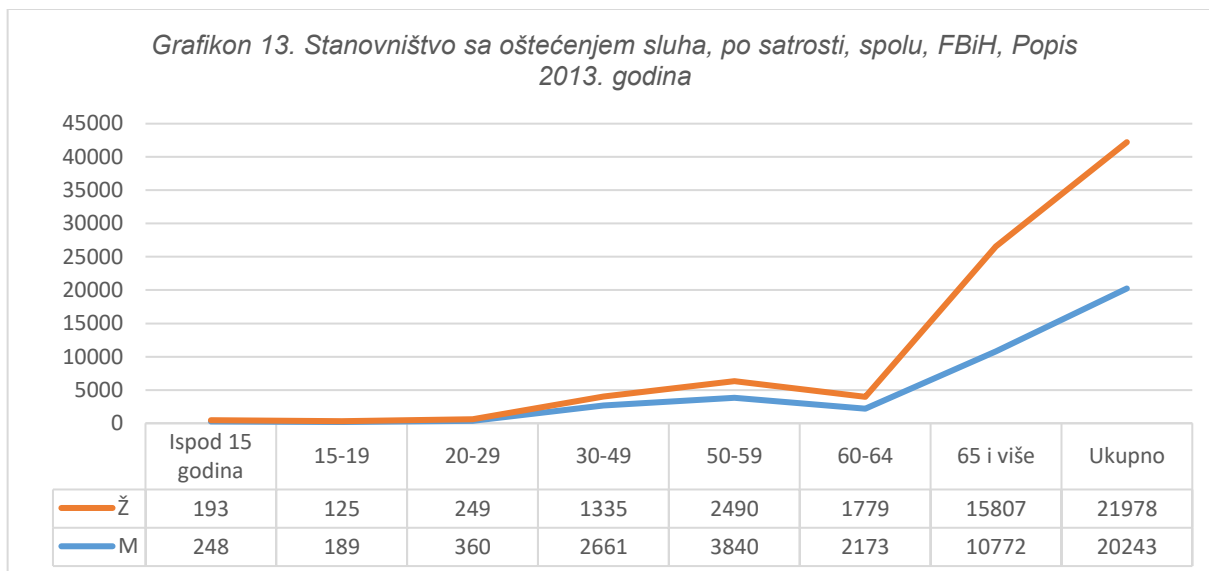
U nastavku će, na osnovu rezultata Popisa 2013. godine,²⁰ biti prikazana analiza stanovništva u FBiH prema spolu, vrsti i uzroku teškoće.

²⁰ Tabela sadrži podatke o uzroku teškoće za osobe koje su izjavile da imaju navedenu vrstu teškoće, bez obzira da li osoba ima jednu ili više vrsta teškoća.

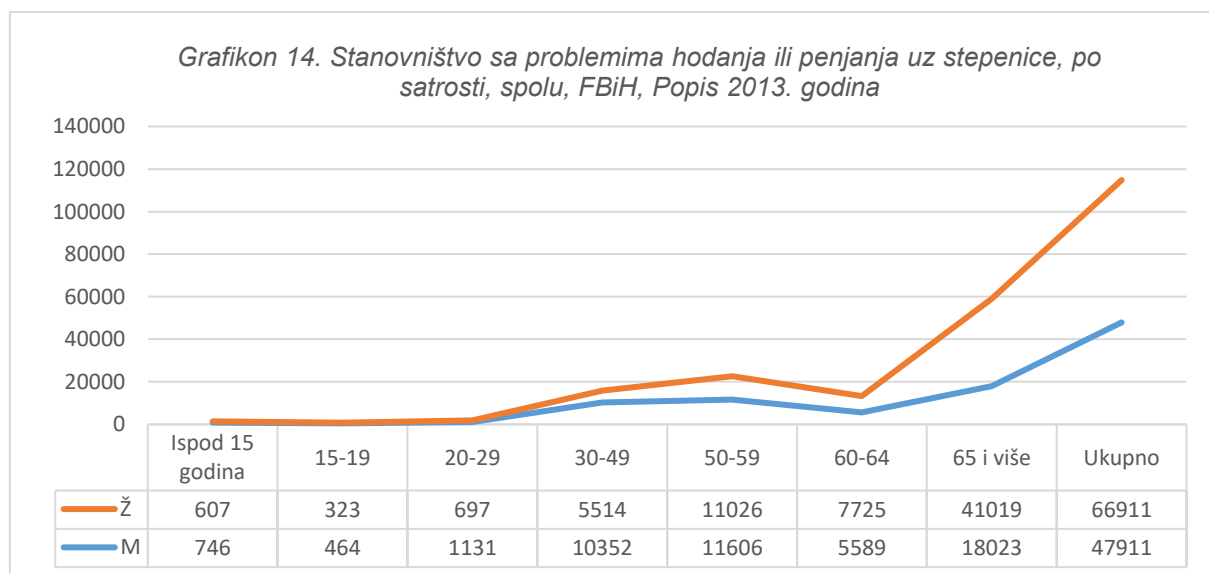
U FBiH u populaciji OSI sa oštećenjem vida više je stanovnika ženskog spola, odnosno od ukupnog broja OSI s ovom vrstom invaliditeta, 58,7% je ženskog spola. Posmatrano po dobnim grupama, u populaciji od 65 godina i više gotovo dvostruk je broj OSI ženskog u odnosu na broj OSI muškog spola, što znači da među OSI sa oštećenjem vida u starijoj dobi ima dvostruko više žena. Također, od ukupnog broja OSI ženskog spola koje imaju ovu vrstu invaliditeta, najviše ih je u ovoj dobnj grupi (56,3%). Kada je riječ o populaciji u dobi 30-59 godina, približno je isti broj osoba muškog i ženskog spola.

Međutim, od ukupnog broja OSI muškog spola koje imaju ovu vrstu invaliditeta, najviše ih je u ovoj dobnj grupi (40%), ali i u populaciji žena ova dobnj grupa je značajno zastupljena (27,6%). Od ukupnog broja OSI sa oštećenjem vida, tek 5% je u dobi djece i osoba u ranoj mladosti. Posmatrajući podatke po spolu, od ukupnog broja muškaraca s ovim oštećenjem, njih 6,5% je u ovom uzrastu, dok je u grupi žena svega 4% u ovom uzrastu. Ovakvi podaci ne odgovaraju zakonima distribucije, što upućuje na činjenicu da se ova teškoća u ranom periodu života ne utvrđuje u okvirima pojavljivanja, a taj period je najznačajniji za preventivno i korektivno djelovanje.

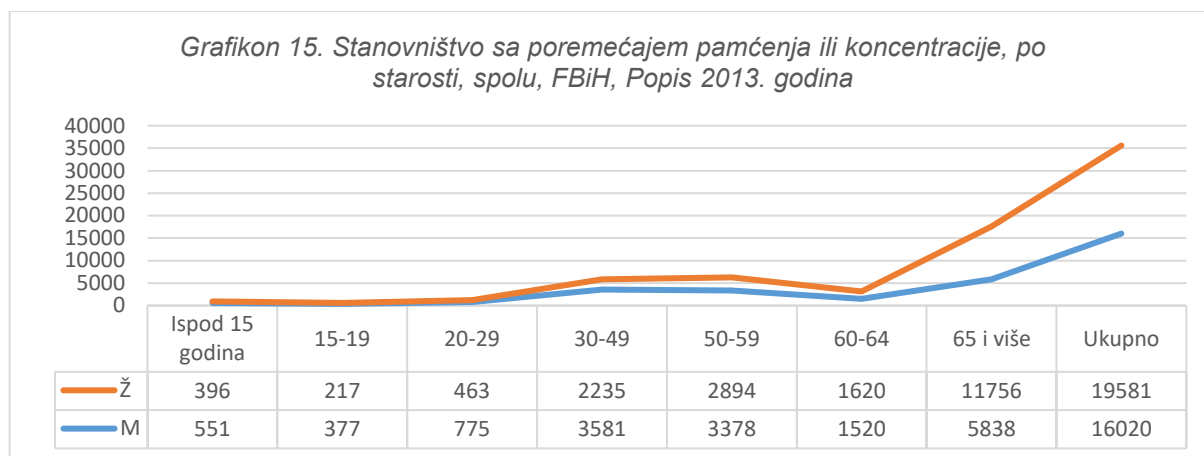
U okviru poremećaja evidentiranih kroz Popis stanovništva 2013. godine, OSI sa oštećenjem sluha čine 23,2% ukupne populacije OSI. Zastupljenost OSI sa oštećenjem sluha po spolu gotovo je bliža u odnosu na druge vrste poremećaja, odnosno muškaraca je 47,9%, a žena 52,1%. I kod ove vrste oštećenja najviše je njih u dobi 60 godina i više, u populaciji muškaraca 30,7%, a žena 41,7%. U zreloj dobi 30-59 godina žena je 9,1%, a muškaraca 15,4%. Djece i mladih u ovoj grupi OSI je najmanje (3,2%), posebno ženskog spola (1,3%), ali i muškog spola (1,9%), što, kao i u slučaju oštećenja vida, ukazuje da se ova vrsta oštećenja ne otkriva i ne evidentira u ranijem periodu života, kada bi intervencije i mjere prevencije posljedica bile najefikasnije.

Ovi podaci su značajan input za resor zdravstvene zaštite, kao polazne tačke u sistemu podrške i zaštite OSI.

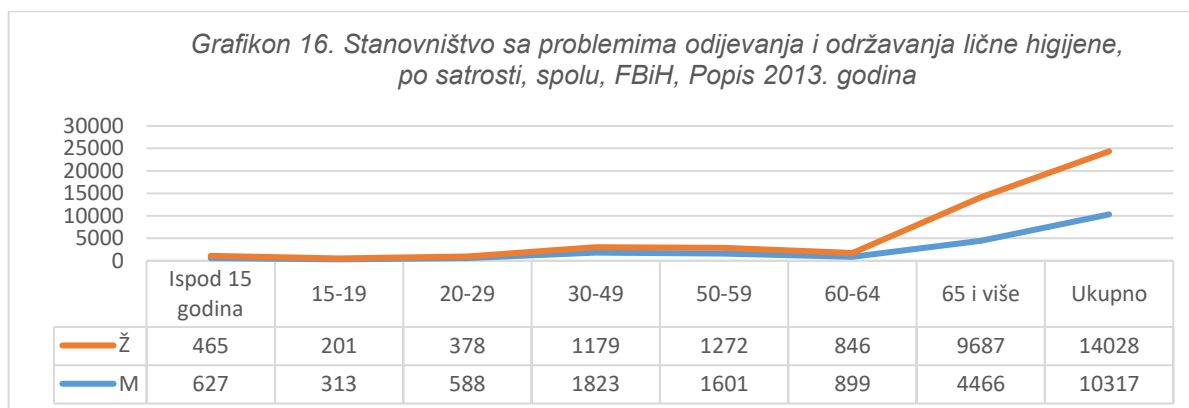

U prethodnoj analizi stanovništva prema vrsti invaliditeta utvrdili smo da najveći broj OSI u FBiH čine osobe s teškoćama hodanja i penjanja uz stepenice (63,1%). U dobi 60 godina i više žena koje imaju teškoće ove vrste je 72,8%, a muškaraca 49,3%.

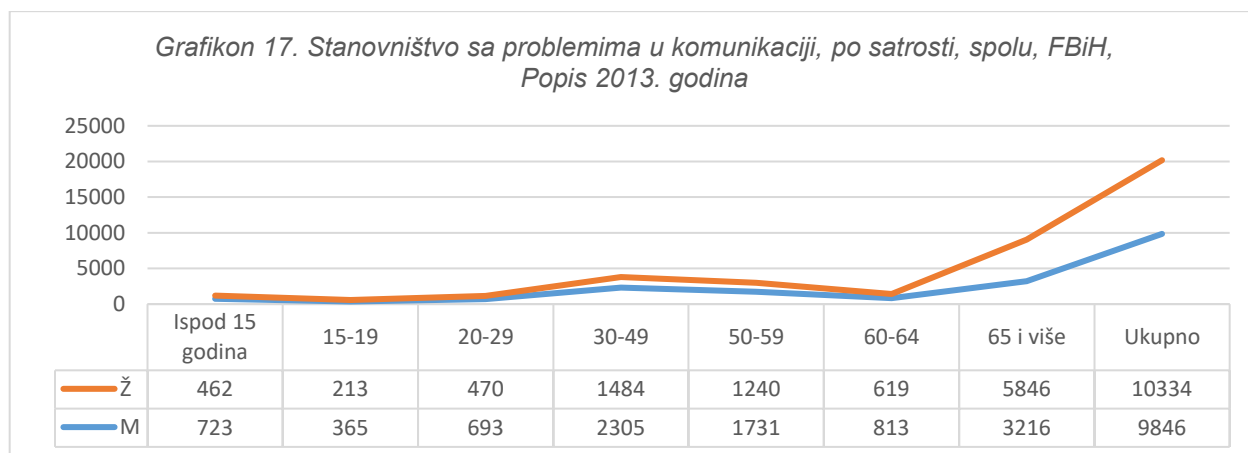
U dobi 30-59 godina žena je 24,7%, dok je muškaraca 45,8%, što je približno broju ovih osoba u grupi muškaraca od 60 godina i više. Broj djece i mladih osoba s ovom vrstom invaliditeta je najmanji, kao i kod drugih vrsta (3,5%), s tim da je osoba ženskog spola u ovoj vrsti invaliditeta svega 2,4%, a muškaraca 4,9%.

U ukupnoj populaciji OSI u FBiH značajan procenat čine i osobe s problemima pamćenja ili koncentracije (19,6%). Posmatrano po spolu, u ovoj vrsti invaliditeta žena je 55%, a muškaraca 45%. U oba spola najviše je osoba u dobi od 60 godina i više, odnosno od ukupnog broja žena s ovom vrstom teškoće njih 37,6% je u ovoj dobnoj grupi, dok je muškaraca u ovoj dobnoj grupi 20,7%. Također, veliki broj osoba s ovom teškoćom pripada najaktivnijoj životnoj dobi od 30 do 59 godina (34%). U ovoj dobnoj grupi manje je osoba ženskog spola (14,4%) nego osoba muškog spola (19,5%). S ovom vrstom teškoće suočavaju se i djeca i OSI iz perioda rane mladosti (3,5%). U populaciji osoba ženskog spola s ovom vrstom teškoće 3% je djece i mladih osoba, a u populaciji muškog spola djece i mladih je 4,8%. Podaci koji se i za grupu OSI s ovom teškoćom prikazuju ne odgovaraju normalnoj distribuciji, odnosno može se izvesti zaključak kao i za ostale vrste teškoća da sistem ove pojave ne prepoznaje i ne tretira na vrijeme, odnosno u vrijeme kada je ta intervencija možda od presudnog značaja.

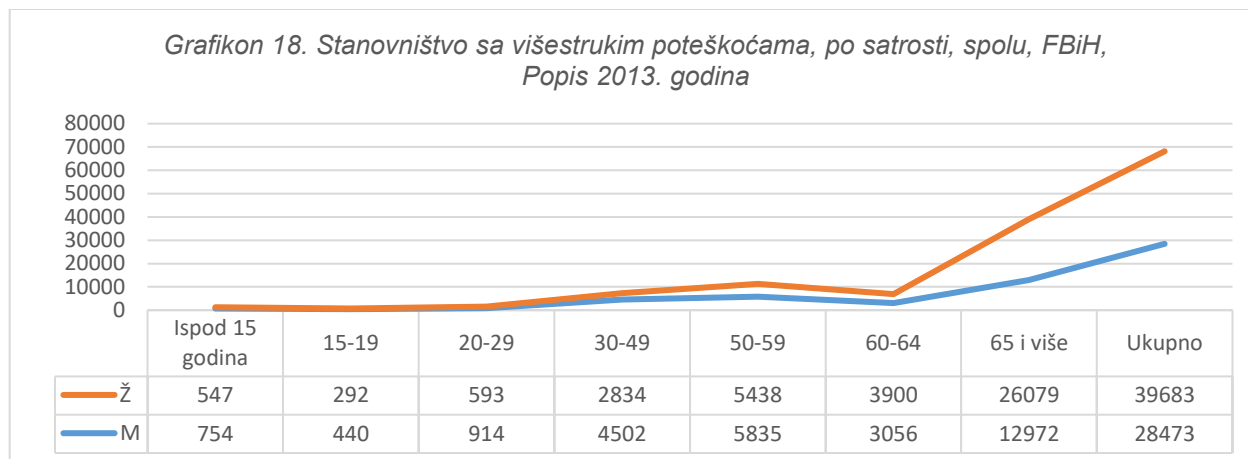

Problem odijevanja i održavanja lične higijene ima 13,4% OSI. Ove teškoće uglavnom imaju OSI u zreloj dobi i starosti od 60 godina i više (58,2%). U ukupnom broju OSI s ovom vrstom teškoće više je osoba ženskog spola (57,6%). U populaciji osoba ženskog spola njih 75,1% je u dobi 60 godina i više, 17,5% je u dobi od 30 do 59 godina, dok je djece i mladih tek 7,4%. U populaciji muških osoba s ovom vrstom teškoće 52% je dobi 60 godina i više, 33,3% je u dobi od 30 do 59 godina, dok je djece i mladih 12,1%, značajno više nego djece i mladih ženskog spola.

Probleme u komunikaciji ima 11,1% OSI. I s ovom teškoćom najviše je osoba u zreloj dobi i starosti od 60 godina i više (52%). Posmatrano po spolu, nešto je više osoba ženskog spola (51,2%) nego osoba muškog spola (48,8%). Ako posmatramo distribuciju po spolu i dobnoj grupi, najviše osoba ženskog spola je u dobi od 60 godina i više (62,6%), u dobi od 30 do 59 godina je također značajan broj ovih osoba (26,4%), dok je u dobi djece i mladih manji, 11% ovih osoba. U populaciji muških osoba u dobi od 60 godina i više je 40,9%, osoba u dobi od 30 do 59 godina je 41%, dok je u dobi djece i mladih 18,1% osoba, što je u odnosu na ostale vrste teškoća značajno veći broj.

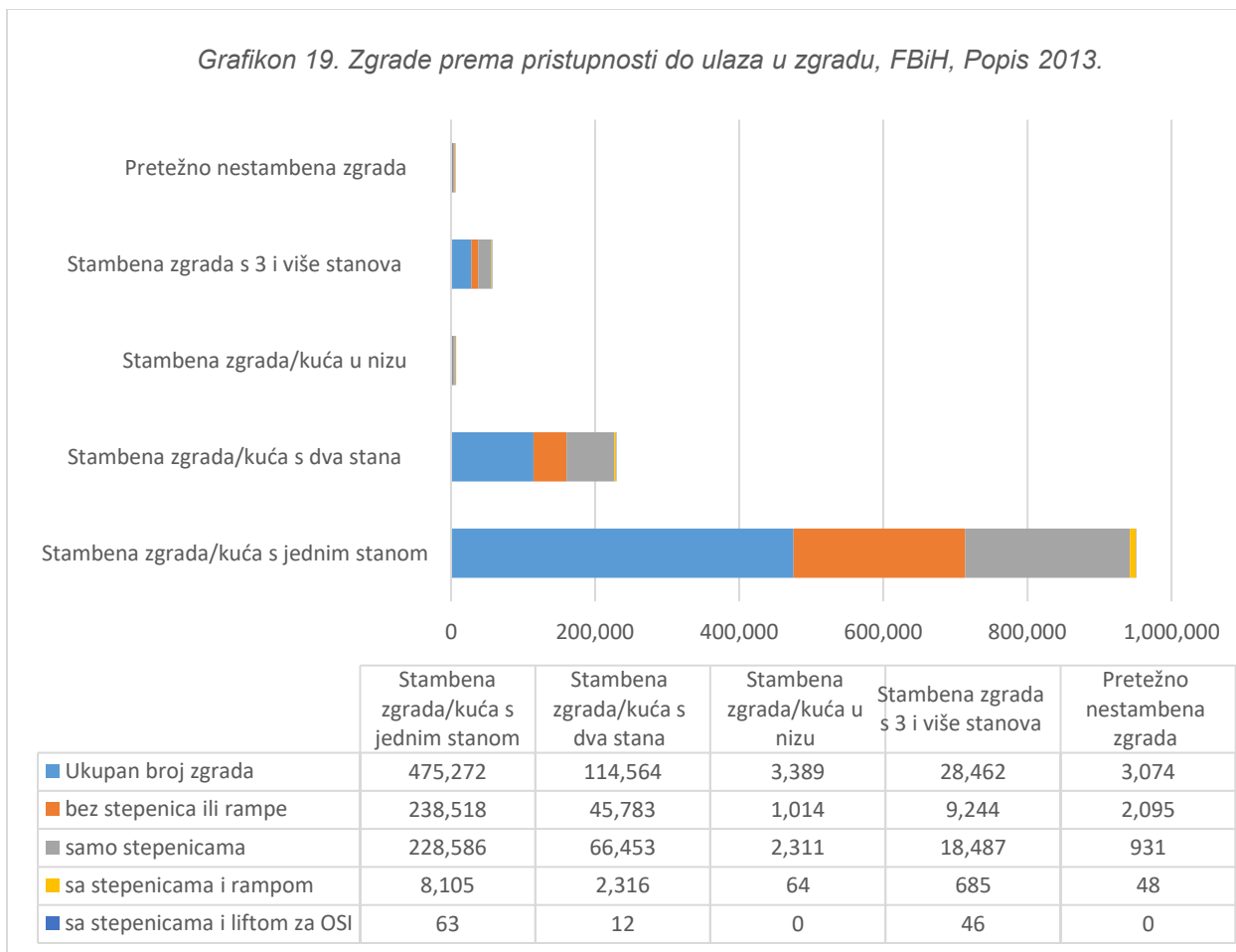
Zaključujemo da od svih teškoća koje su praćene kroz ovaj popis djeca i mladi imaju najveću zastupljenost u populaciji OSI s problemima u komunikaciji, gdje su osobe muškog spola više zastupljene od osoba ženskog spola.

Višestruke teškoće evidentirane su kod 37,5% OSI. Od toga, njih 67,5% je u dobi od 60 godina i više, 27,3% je u dobi 30-59 godina (27,3%), dok je svega 5,2% ovih osoba u dječijoj dobi i ranoj mladosti. Posmatrano po spolu, u ovoj grupi teškoća žene su zastupljene s 58,2%, a muškarci s 41,8%. Posmatrano po dobi, 75,5% žena je u dobi od 60 godina i više, 20,8% u dobi 30-59 godina i svega 3,7% je u dobi djece i mladih osoba. I muškaraca je najviše u dobi od 60 godina i više (56,3%), značajan je broj i u dobi 30-59 godina (36,3%), dok je i kod muškaraca najmanje evidentiranih u dobi djece i mladih osoba (7,4%).

U populaciji OSI visok procenat zauzimaju osobe s višestrukim teškoćama, gdje su najviše zastupljene žene starije dobi. Može se pretpostaviti da su kod većeg broja ovih osoba teškoće nastale u procesu razvoja i starenja i u tom smislu se mogu raditi preventivni i aktivni programi podrške.

Grafikon 19. Zgrade prema pristupnosti do ulaza u zgradu, FBiH, Popis 2013.

Izuzetno veliki problem u životu OSI čine uslovi stanovanja. Čak i kada OSI imaju riješeno stambeno pitanje, često su suočene s manjkom prostora, organizacijom i mjestom stambene jedinice, a posebno s pitanjem pristupačnosti. Mnoge OSI su invaliditet stekle tokom života i stambene uslove nisu rješavale u skladu s potrebama koje su došle s invaliditetom, što u datom trenutku iziskuje prilagođavanje uslova stanovanja. Većina stambenih zgrada izgrađena je bez osnovnih uslova pristupačnosti, kao što su: rampe, liftovi, odgovarajuća stepeništa itd. Iako su se u nekim slučajevima prilagođavale stambene zgrade i omogućavao pristup stanu za OSI s tjelesnim invaliditetom, veliki broj objekata u kojima žive ove OSI još uvijek nije prilagođen, što izuzetno otežava život OSI i njihovih porodica. Organi i institucije u kantonima, gradovima i općinama su obavezni da u svojim budžetima osiguraju podršku za izgradnju pristupnih rampi i liftova za objekte u kojima žive OSI. Međutim, izdvajanje sredstava za ove namjene je nedostatan ili ga uopće nema pa se na ovu vrstu podrške čeka unedogled.

Prema rezultatima Popisa stanovništva 2013. godine, u FBiH je evidentirana 624.761 stambena zgrada/kuća. Od toga 296.654 zgrade/kuće su bez stepenica ili rampe, 316.768 ima samo stepenice, svega 11.218 zgrada/kuća ima stepenice i rampu, dok svega 121 zgrada/kuća ima lift za OSI, što je 0,02% od ukupno navedenog stambenog

fonda. Posmatrano po veličini, 475.272 stambene zgrade/kuće su s jednim stanom, 114.564 s dva stana, 3.389 stambenih zgrada/kuća u nizu, 28.462 s tri i više stanova i 3.074 pretežno nestambene zgrade.

Prve tri grupe zgrada/kuća su uglavnom građene kao individualne porodične zgrade/kuće koje su gradili vlasnici (bez poštivanja urbanističko-tehničkih uslova) ili stambene zgrade/kuće u nizu koje su građene neplanski, za koje vlasnici i/ili investitori nisu poštovali detaljne planske dokumente, te zgrade/kuće kolektivnog stanovanja s tri i više stanova za čiju su se gradnju trebali poštovati zakonom propisani uslovi pristupačnosti, a za šta su odgovorni svi učesnici u građenju, investitor, projektant, izvođač i nadzor, kao i nadležni inspektorat. Najveći broj stambenih kuća s jednim stanom je bez stepenica ili ima samo stepenice. Međutim, najveći broj stambenih zgrada/kuća koje imaju stepenice i rampu ili stepenice i lift je upravo u grupi stambenih zgrada/kuća s jednim stanom, ali to je još uvijek svega 1,3% prilagođenih zgrada/kuća u odnosu na ukupni fond. Interesantno je da najveći broj liftova ima u ovoj grupi stambenih zgrada/kuća, što upućuje na činjenicu da su se individualne zgrade/kuće prilagođavale u istom obimu kao i zgrade kolektivnog stanovanja.

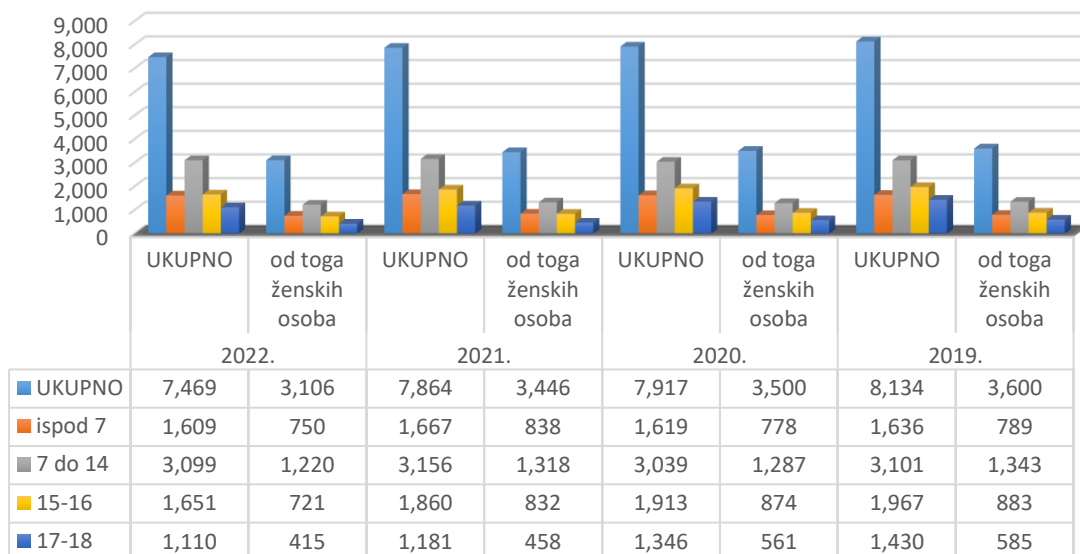
Ovi podaci govore samo o pristupačnosti do stana/kuće, odnosno prostora življenja, ali i o potrebi rješavanja ovog pitanja u punoj mjeri. To još uvijek nije riješilo pitanje arhitektonske pristupačnosti objekata stanovanja jer, zavisno od vrste i stepena oštećenja, životni prostor mora biti dovoljno prostran i organiziran da se OSI mogu kretati s pomagalima i obavljati životne funkcije u stanu/kući.

Rezultati Popisa stanovništva 2013. godine daju poražavajuću sliku stanja u pogledu pristupačnosti stambenih objekata u FBiH, bilo da je riječ o individualnim ili zajedničkim zgradama/kućama. Osigurati da novoizgrađeni objekti budu u skladu sa standardima pristupačnosti je imperativ za izvršavanje obaveze prema OSI, uz sve prednosti koje to donosi i svim korisnicima. Također, nadležni organi i institucije moraju se ozbiljnije uključiti u rješavanje pitanja arhitektonskog prilagođavanja stambenih objekata na način da se u budžetima nadležnih organa osiguraju odgovarajuća finansijska sredstva za izgradnju rampi i liftova za OSI gdje god je to potrebno, kako bi se ova obaveza rješavala blagovremeno i konačno prestalo nepotrebno iscrpljivanje OSI zbog čekanja na rješavanje ovog važnog životnog pitanja.

2.1.2. Statistika socijalne zaštite

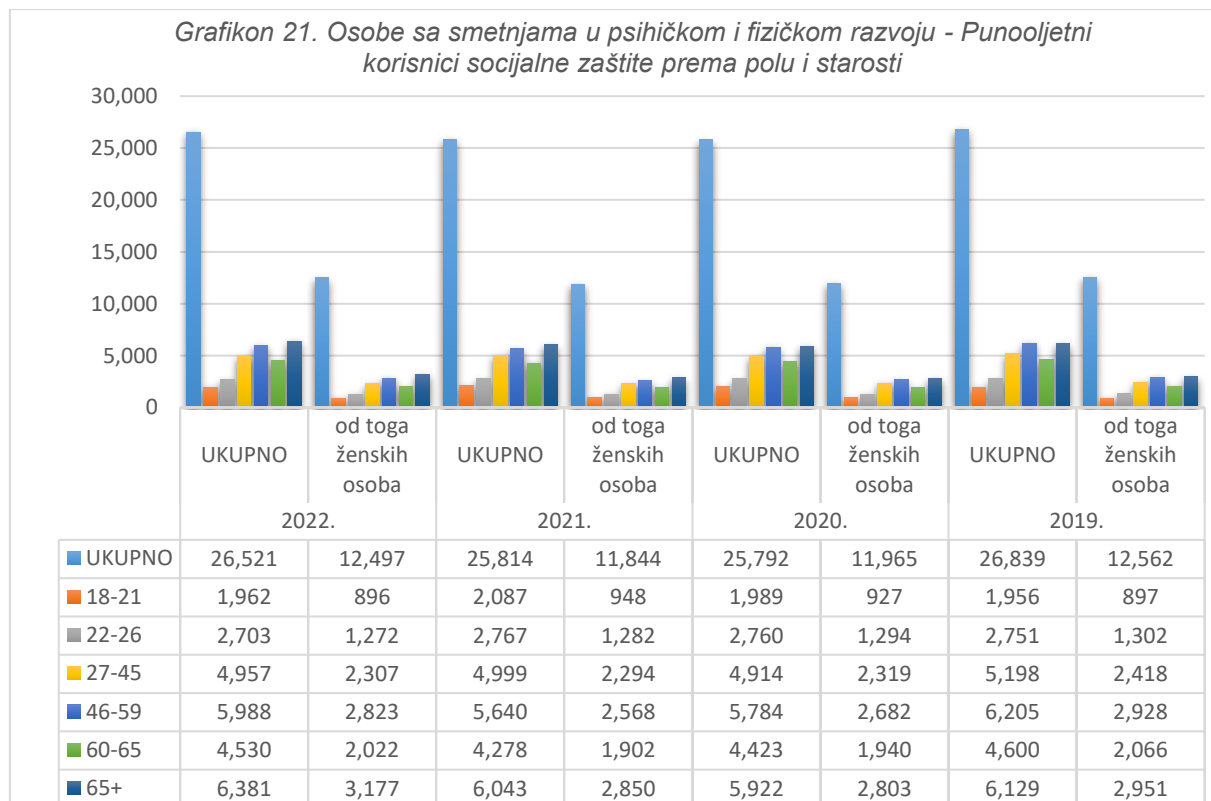
Statistički podaci za oblast socijalne zaštite u momentu pisanja ovog dokumenta nisu ažurirani za 2023. godinu, prikazani će biti rezultati za period 2019–2022.

Grafikon 20. Osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju - Maloljetni korisnici socijalne zaštite prema polu i starosti

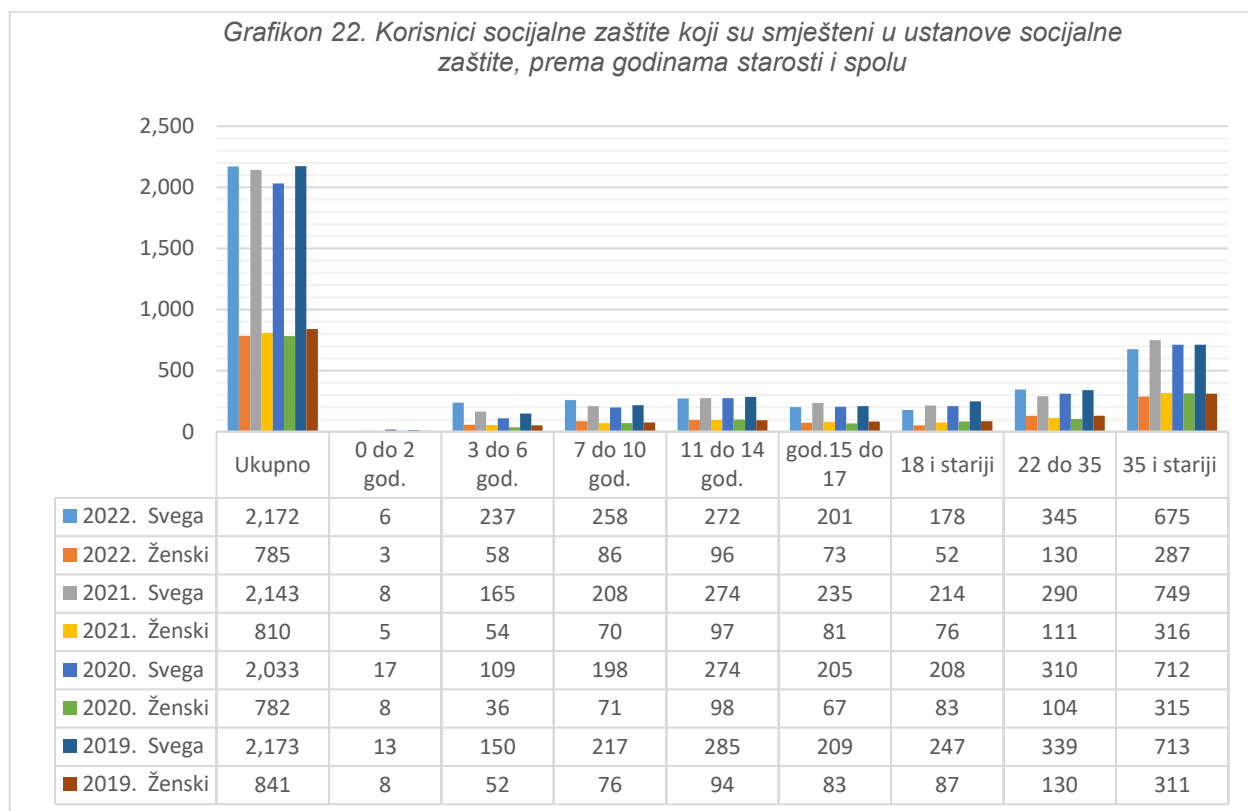

U periodu od 2019. do 2022. godine broj maloljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju je u postepenom padu (Grafikon 20). U svim posmatranim godinama veći je broj osoba muškog spola, nego osoba ženskog spola. Također, posmatrano u kontekstu vremenskih intervala, najveći broj osoba se javlja u dobi 15-16 godina.

Grafikon 21. Osobe sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju - Punoletni korisnici socijalne zaštite prema polu i starosti

U periodu od 2019. do 2022. godine broj punoljetnih osoba sa smetnjama u psihičkom i fizičkom razvoju je u manjem opadanju, pri čemu je i kod ove grupe veći broj osoba muškog od broja osoba ženskog spola. Posmatrano u kontekstu vremenskih intervala, najveći broj osoba se javlja u dobi 22-26 godina, dok je najveći broj osoba u grupi 65 godina i više, što se podudara s podacima dobivenim kroz Popis stanovništva 2013. godine.

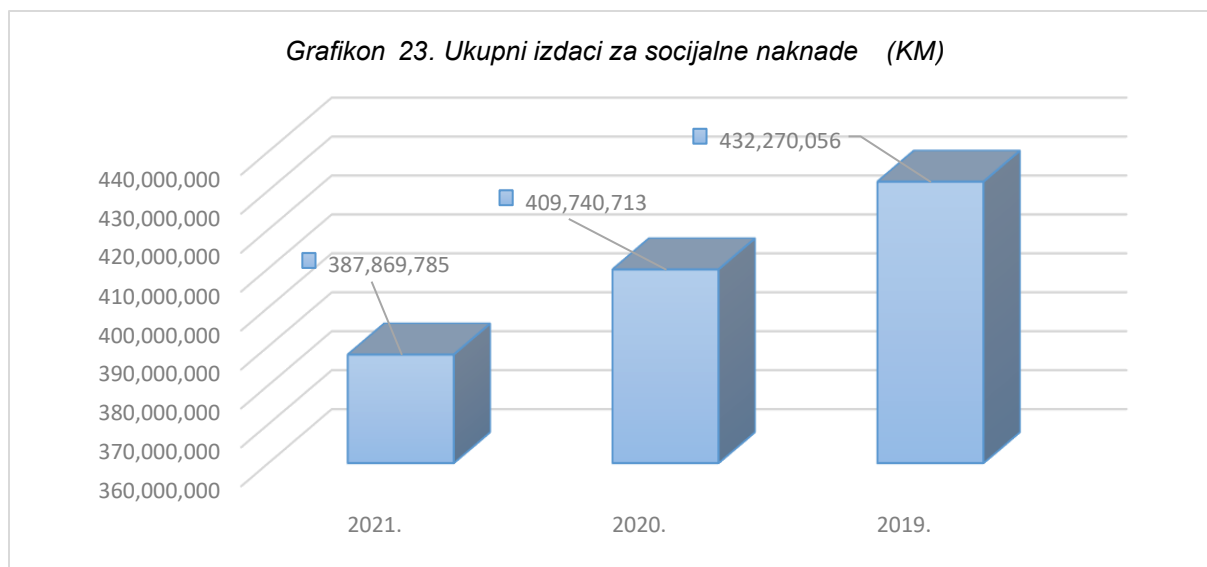

21

Grafikon 22. predstavlja podatke dobivene iz 16 ustanova socijalne zaštite u FBiH u periodu 2019–2022. godine. Smještaj je pružen za oko 2.170 osoba, pri čemu je u svim posmatranim podacima manje osoba ženskog spola. Posmatrano po dobnim grupama, oko 45% ukupnog broja smještenih u ustanove socijalne zaštite čine djeca, mladih je oko 20%, a osoba zrele i starije dobi oko 35%.

Podaci o dobnj i spolnoj strukturi osoba smještenih u ustanove socijalne zaštite mogu biti korisno polazište u izradi programa i mjera podrške i osnaživanja ovih osoba. S obzirom na to da je većina u dobi kada se može raditi na jačanju preostalih potencijala i razvijanju funkcionalnih vještina za savladavanje posljedica invaliditeta, ustanove socijalne zaštite trebaju što više raditi na ovom planu.

²¹ Izvještajne jedinice za podatke koji se dostavljaju su centri za socijalni rad

22

Prema statistici socijalne zaštite, izdaci za naknade po osnovu invaliditeta od 2019. do 2021. godine postepeno opadaju. Ovaj podatak je interesantan ako se uzme u obzir činjenica da su iznosi naknada, iako u malim procentima, ipak rasli. Ove podatke ćemo staviti u kontekst podataka iz resora socijalne zaštite i resora boračko-invalidske zaštite kako bismo imali jasniju sliku kretanja po ovom pitanju.

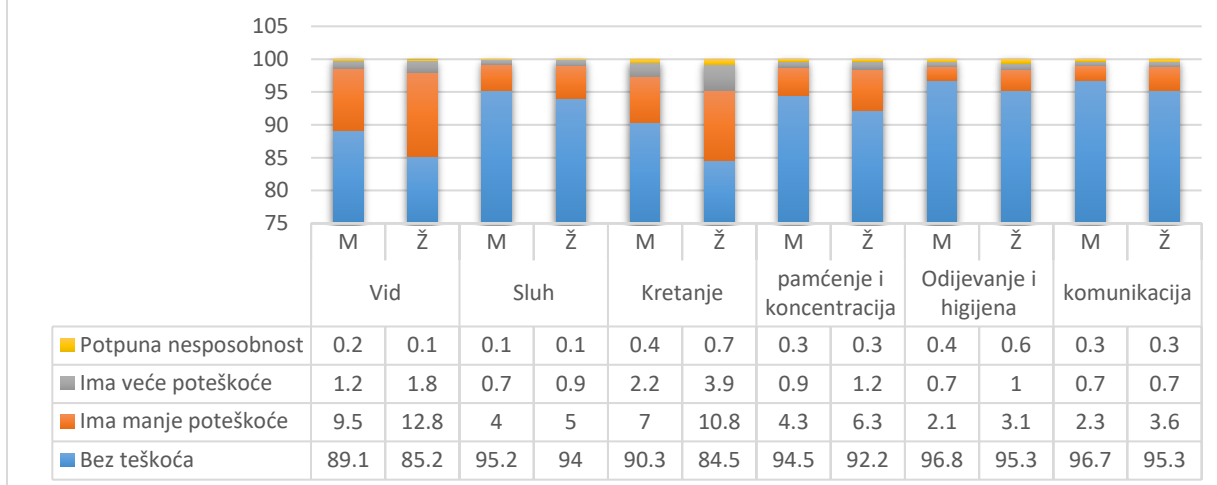
2.1.3. Anketa o potrošnji domaćinstava (APD)

Anketa o potrošnji domaćinstava kroz modul Zdravstvo i socijalna uključenost prati stanovništvo prema ocjeni stepena invaliditeta koju je dala komisija. Podaci su prikupljeni anketom „Zdravstveno stanje i zdravstvene usluge”, u dijelu modula koji se odnosi na zdravstveno stanje stanovništva i korištenje zdravstvenih usluga. Analiza zdravstvenog stanja i usluga u BiH rađena je na osnovu subjektivnog mišljenja i odgovora pojedinaca o zdravstvenom stanju, zdravstvenim uslugama, navikama i teškoćama s kojima se suočavaju po pitanju zdravlja.

Grafikon 24. prikazuje zdravstvene teškoće stanovništva prilikom obavljanja svakodnevnih aktivnosti, prema vrstama i intenzitetu teškoća, čak i kada koriste odgovarajuća pomagala. Prema ovim podacima, najveći broj ispitivanog stanovništva nema teškoće u obavljanju svakodnevnih aktivnosti. Međutim, teškoće s vidom, iako nose naočale, i s kretanjem ima približno svaki šesti stanovnik BiH, dok teškoće sa sluhom, iako nose slušni aparat, i s pamćenjem i koncentracijom ima skoro svaki dvanaesti stanovnik. Skoro svaki osamnaesti stanovnik ima teškoće s odijevanjem ili održavanjem lične higijene i sporazumijevanjem s drugima.

²² Ova finansijska statistika dobivena je na osnovu ESSPROS istraživanja. Navedene iznose u ESSPROS upitnik unose PIO, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i Federalno ministarstvo za pitanje boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata, kao i svih deset kantona putem svojih ministarstava za rad i socijalnu politiku

Grafikon 24. Zdravstvene poteškoće stanovništva prilikom obavljanja svakodnevnih aktivnosti prema vrstama i intenzitetu poteškoće i polu, FBiH, 2021/2022 (u procentima)

2.2. SOCIJALNA ZAŠTITA OSI

Oblasti socijalne zaštite OSI, uključujući i CŽR, u zajedničkoj je nadležnosti FBiH i kantona, gdje je FBiH odgovorna za izradu zakona, politika i programa i djelimično, rijetko u cijelosti, za njihovo provođenje, dok su kantoni odgovorni za njihovo provođenje. Na nivou FBiH sljedećim zakonima se uređuju prava OSI:

1. Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom („Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09, 45/16, 40/18 i 16/23);
2. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 60/23);
3. Zakon o organizacijama i reprezentativnim organizacijama OSI i civilnih žrtava rata FBiH („Službene novine Federacije BiH“, br. 61/22 i 94/22);
4. Zakon o roditeljima njegovateljima u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 75/21);
5. Zakon o hraniteljstvu u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 19/17);
6. Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 52/22);
7. Zakon o ustanovama socijalne zaštite Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 52/22);
8. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom („Službene novine Federacije BiH“, broj 9/10).

Za većinu navedenih zakona kantoni imaju svoje provedbene zakone kojima se preciznije uređuju pitanja definirana okvirnim federalnim zakonima, kao i pitanja koja su federalnim zakonima delegirana na utvrđivanje kantonima. Ovako definirana zajednička nadležnost

u mnogim situacijama stvara teškoće u provođenju planiranog od strane FBiH, a razlozi su uglavnom u nedostatku finansijskih i kadrovskih kapaciteta u kantonima. To je razlog što je FBiH, bar u pogledu materijalne zaštite i podrške OSI i CŽR, preuzela odgovornost za finansiranje zakonom utvrđenih prava na materijalne naknade. Tako za naknade OSI FBiH osigurava sredstva u 100% iznosu, a za naknade CŽR-u utvrđeno je participativno finansiranje, gdje FBiH finansira 70%, a kantoni 30% utvrđenih materijalnih naknada.

Pravo na dječiji dodatak se u cijelosti finansira s nivoa FBiH, pa iako je ovo pitanje u osnovi nadležnost kantonalnih vlada, ono je kao finansijska obaveza utvrđeno federalnom nivou vlasti. I u ovom slučaju razlog je nastojanje da se svoj djeci u FBiH, koja ispunjavaju uslove za ostvarivanje prava na dječiji dodatak, to pravo i omogući, a ne da se vezuje za mogućnosti kantona, što bi u konačnici rezultiralo diskriminacijom u ostvarivanju prava po osnovu mjesta življenja.

Finansiranje prava roditelja njegovatelja također se vrši s nivoa FBiH.

Za primjenu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom sredstva se prikupljaju kroz propisane doprinose, ali u slučaju potrebe, nedostajuća sredstva se osiguravaju iz budžeta FBiH.

Također, OOSI koje su registrirane na nivou FBiH finansiraju se iz budžeta FBiH, a kantonalne organizacije koje ostvare pravo na finansiranje, finansiraju se iz kantonalnih budžeta.

Sva ostala prava po navedenim propisima realiziraju se i finansiraju na nivou kantona, a imajući u vidu da je oblast socijalne zaštite veoma kompleksna i da, osim OSI, uključuje niz drugih grupa i pojedinaca u stanju socijalne potrebe, onda je jasno da su kantonalni i općinski organi nadležni za oblast socijalne zaštite zaista opterećeni najsloženijim i najtežim poslovima za koje su u većini slučajeva potkapacitirani.

Posmatrano u kontekstu rezultata primjene prethodnih strateških dokumenta, možemo reći da su ti rezultati u oblasti socijalne zaštite najviše vidljivi u donošenju i primjeni Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom (izmjene iz 2009, 2016. i 2023. godine), Zakona o ustanovama socijalne zaštite Federacije Bosne i Hercegovine, Zakona o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji Bosne i Hercegovine, Zakona o roditeljima njegovateljima u Federaciji BiH i Zakona o organizacijama i reprezentativnim organizacijama osoba s invaliditetom i civilnih žrtava rata Federacije BiH. Svi ovi propisi akceptiraju potrebe OSI i definiraju rješenja koja doprinose njihovoj integraciji u društvo i značajno su unaprijedili pitanje materijalne podrške OSI.

Također, od svih ministarstava odgovornih za provođenje prethodnih strateških dokumenata, FMRSP bio je jedini koji je svake godine u svom budžetu planirao sredstva za provođenje strategije za oblast invalidnosti. Na taj način nastojala se održati vidljivost OSI kroz budžet i u okviru programa i politika, a ne samo u okviru realizacije zakonom propisanih prava. Na ovaj način finansirane su aktivnosti podizanja svijesti javnosti o pravima i potrebama OSI, podizanje kapaciteta i formiranje koalicija OOSI koje će zagovarati rješavanje pitanja važnih za položaj OSI na lokalnom nivou, izrada lokalnih akcionih planova za oblast invalidnosti i niz drugih aktivnosti koje su doprinijele vidljivosti i prepoznatljivosti potreba i položaja OSI u društvu.

Jedan od značajnih rezultata prethodnog strateškog dokumenta je priprema i usvajanje Jedinственe liste invaliditeta po kojoj će se cijeliti tjelesno oštećenje za sve OSI bez obzira na uzrok nastanka invaliditeta, što je jedno od važnih reformskih pitanja na čijem rješavanju se radilo godinama. Također, uspostava Jedinственe liste invaliditeta je u osnovi jedne od preporuka koje je Komitet UN-a za prava osoba s invaliditetom dao Bosni i Hercegovini. Prethodnim strateškim dokumentom planirano je i unapređenje podrške porodicama OSI, što je djelimično realizirano u Zakonu o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH i Zakonu o roditeljima njegovateljima u Federaciji BiH, ali je za budućnost ostalo rješavanje pitanja servisa podrške, odnosno lične asistencije za OSI, tj. uvođenje prava na ličnu asistenciju za OSI.

Jedan od važnih ciljeva oba strateška dokumenta bio je osigurati praksu da nadležni organi prilikom izrade rješenja značajnih za populaciju OSI u taj proces obavezno uključe OSI. Prilikom izrade zakonskih i podzakonskih akata koji se tiču OSI, FMRSP je osigurao učešće OSI uključivanjem predstavnika OOSI u radne grupe, odnosno ciljanim konsultativnim procesima s OOSI, a u nekim situacijama i javnim raspravama, omogućavao je učešće šire populacije OSI.

Osim niza zakona koji su doneseni u prethodnom strateškom periodu i u skladu sa strateškim ciljevima, relevantan pokazatelj obima podrške i zaštite OSI je i u izdvajanju finansijskih sredstava za te svrhe. U nastavku ćemo dati pregled izdvojenih finansijskih sredstava iz budžeta FBiH za finansiranje prava i programa podrške za OSI i CŽR, kao i OOSI i OCŽR u prethodne tri godine.

2.2.1. Prava na materijalne naknade osoba s neratnim invaliditetom (NI)

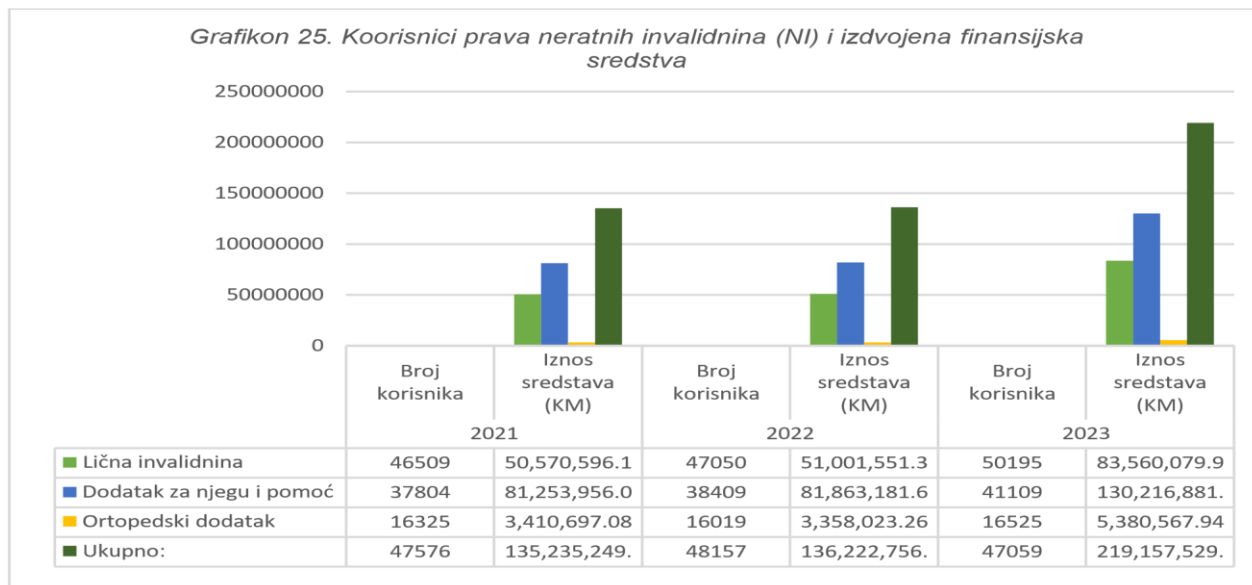
U skladu sa Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom, osobe s neratnim invaliditetom, kod kojih je nalazom nadležne ljekarske komisije utvrđeno 90% ili 100% oštećenja organizma, u skladu s utvrđenom potrebom mogu ostvariti prava prikazana u Tabeli 4. Osnovica za utvrđivanje naknada za priznata prava je 80% najniže plaće u FBiH.

Tabela 4. Pregled prava, procenat osnovice i mjesečnih iznosa naknada NI²³

Red. br.	Vrsta prava	Procenat od osnovice	Mjesečni iznos (KM) ²¹
1.	Lična invalidnina I. grupe 100% oštećenja	40%	198,08
	Lična invalidnina II. grupe 90% oštećenja	30%	148,56
2.	Dodatak za njegu i pomoć od druge osobe I. grupe	100%	495,20
3.	Dodatak za njegu i pomoć od druge osobe II. grupe	50%	247,60
4.	Ortopedski dodatak	7%	34,66

²³ Iznosi naknada NI su važeći u periodu pisanja ovog dokumenta, 2024. godina. Odlukom o iznosu najniže plaće za 2024. godinu, V. broj 2025/2023 od 29. 12. 2023. („Službene novine FBiH“, broj 10/23) visina najniže plaće iznosi 619,00 KM. Osnovica za utvrđivanje iznosa naknada NI je 80% od najniže cijene rada, što iznosi 495,20 KM.

Grafikon 25. prikazuje broj korisnika i iznos sredstava koja su po utvrđenim pravima iz federalnog budžeta izdvojena u 2021, 2022. i 2023. godini.

Tokom posmatrane tri godine broj korisnika prava NI ne pokazuje velike promjene iako je u 2023. godini pravo ostvarilo više od 9 hiljada novih korisnika, a u toj godini imamo najmanje korisnika. Ovaj podatak ukazuje da znatan broj korisnika izlazi iz prava usljed smrti (prema evidencijama FMRSP-a, oko 200 korisnika mjesečno). Posmatrano prema iznosu izdvojenih sredstava, u 2023. godini, kada imamo najmanji broj korisnika, izdvojen je najveći iznos sredstava. Razlog tome je stupanje na snagu Izmjena zakona²⁴ kojim je uvedena nova osnovica za obračun ovih naknada, koja se vezuje za najnižu cijenu rada u FBiH. Ovim su naknade ovoj grupi OSI, nakon mnogo vremena, značajno povećane i približene naknadama koje ima CŽR.

2.2.2. Prava na materijalne naknade civilnih žrtava rata (CŽR)

U skladu sa Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji BiH, za CŽR utvrđena su materijalna prava prikazana u Tabeli 5. Osnovica za utvrđivanje naknada za priznata prava je 70% od osnovice RVI²⁵.

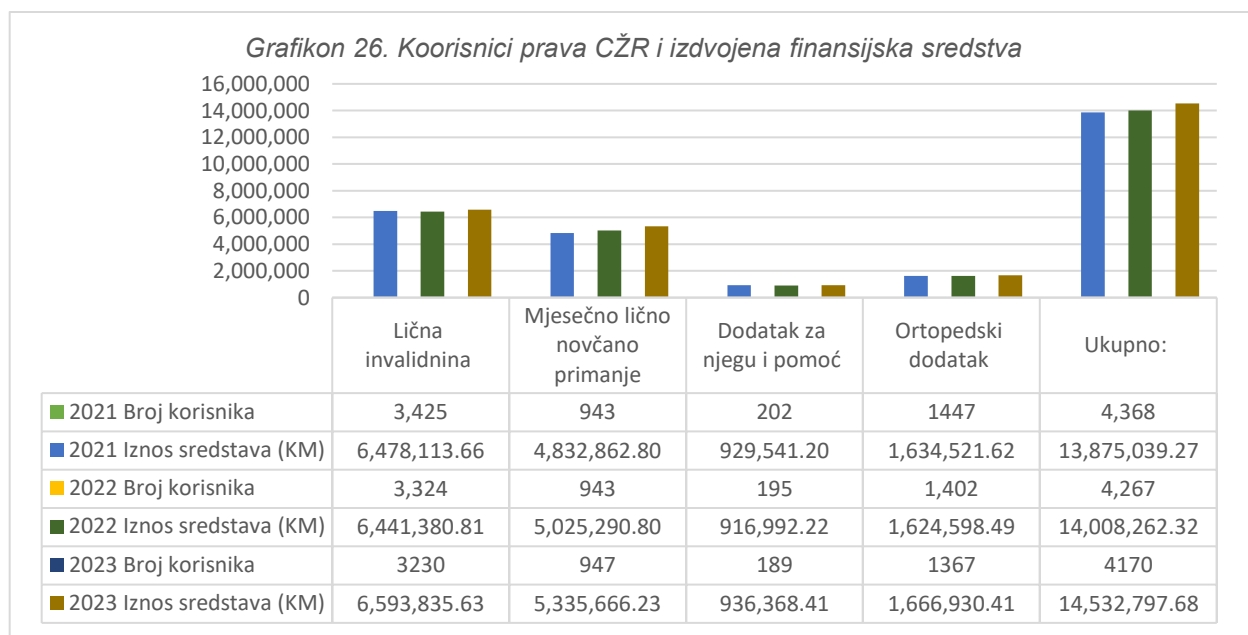
²⁴ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom („Službene novine FBiH“, broj 16/23)

²⁵ Vlada FBiH je na 359. sjednici, održanoj 19. 4. 2023, donijela Odluku o utvrđivanju osnovice za određivanje visine mjesečnih novčanih naknada korisnika boračko-invalidske zaštite u Federaciji BiH (invalidnina) za 2023. godinu. Navedenom odlukom utvrđena je osnovica u iznosu od 945,49 KM (devetstotinačetdesetpet i 49/100 KM) („Službene novine Federacije BiH“, broj 30/23). Osnovica i mjesečni iznosi novčanih primanja korisnika prava civilnih žrtava rata i njihovih porodica, u skladu sa Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom („Službene novine Federacije BiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06,14/09, 45/16, 40/18 i 16/23), usklađuju se identično kretanju invalidnina branilaca i članova njihovih porodica i iznose 70% osnovice korisnika boračko-invalidske zaštite. Shodno tome, osnovica za utvrđivanje mjesečnih novčanih naknada za korisnike prava civilnih žrtava rata i njihovih porodica za 2023. godinu iznosi 661,84 KM.

Tabela 5. Pregled prava CŽR-a, boračke osnovice i iznosa koje po pravima izdvajaju FBiH i kantoni

Vrsta prava	Boračka osnovica za obračun	Procenata od osnovice	Iznos sredstava po pravima		
			Federacija BiH	Kanton	Ukupno
LIČNA INVALIDNINA			70%	30%	100%
I. grupa 100% oštećenja	945,49	100%	463,29	198,55	661,84
II. grupa 100% oštećenja	690,21	73%	338,20	144,95	483,15
III. grupa 90% oštećenja	520,02	55%	254,81	109,20	364,01
IV. grupa 80% oštećenja	406,56	43%	199,21	85,38	284,59
V. grupa 70% oštećenja	302,56	32%	148,25	63,54	211,79
VI. grupa 60% oštećenja	180,19	18%	88,29	37,84	126,13
MJESEČNO LIČNO NOVČANO PRIMANJE	945,49	100%	463,29	198,55	661,84
DODATAK ZA NJEGU I POMOĆ			50%	20%	70%
Dodatak za njegu i pomoć I. stepena	945,49	100%	472,74	189,10	661,84
Dodatak za njegu i pomoć II. stepena	661,84	70%	330,92	132,37	463,29
Dodatak za njegu i pomoć III. stepena	472,75	50%	236,38	94,55	330,93
ORTOPEDSKI DODATAK			50%	20%	70%
Ortopedski dodatak I. stepena	274,19	29%	137,09	54,84	191,93
Ortopedski dodatak II. stepena	208,01	22%	104,01	41,60	145,61
Ortopedski dodatak III. stepena	160,73	17%	80,36	32,15	112,51

Grafikon 26. prikazuje broj korisnika i iznos sredstava koja su po utvrđenim pravima iz budžeta FBiH izdvojena u 2021, 2022. i 2023. godini. Prikazana sredstva su 70% od utvrđenog iznosa, odnosno 30% sredstava za utvrđena prava osigurali su kantoni za svoje korisnike.

Broj korisnika prava civilnih žrtava rata i iznos izdvojenih sredstava po tom osnovu u posmatrane tri godine je gotovo nepromjenjiv (oko 100 korisnika na nivou godine). Također, uvođenje tzv. švicarske formule, kao modela povećanja ovih naknada na godišnjem nivou, rezultiralo je da se ove naknade povećavaju u simboličnom iznosu. Tako je osnovica za utvrđivanje mjesečnih novčanih naknada za korisnike prava civilnih žrtava rata i njihovih porodica za 2021. godinu iznosila 607,25 KM, u 2022. godini je iznosila 637,00 KM, a u 2023. godini 661,84 KM.

Iz ovih podataka vidljivo je da su u periodu velikih udara inflacije, kada su svi budžetski korisnici obuhvaćeni nekim mjerama ublažavanja tih posljedica (povećanjima naknada), korisnici prava civilnih žrtava rata, uz porodice boračke populacije, ostali daleko od nekada utvrđene vrijednosti materijalnih naknada za prava koja su im zakonom propisana.

2.2.3. Prava roditelja njegovatelja

Zakon o roditeljima njegovateljima u Federaciji BiH donesen je 2021. godine, a njegova primjena pokazuje rezultate već od 2022. godine, kako brojem utvrđenih statusa roditelja njegovatelja tako i sredstvima izdvojenim iz budžeta FBiH za ove namjene, što je prikazano u sljedećoj tabeli.

Tabela 6. Pregled utvrđenih statusa izdvojenih sredstava za roditelje njegovatelje

Godina/pravo	2021.		2022.		2023.	
	Utvrđeno statusa	Sredstava (KM)	Utvrđeno statusa	Sredstava (KM)	Utvrđeno statusa	Sredstava (KM)
Roditelj njegovatelj	-	-	1.310	-	1.569	14.996.244,00
Refundacija troškova medicinskog vještačenja	-	-	-	-	1360	138.771,90
Ukupno:	-	-	1.310	1.567.096,00	1.569	15.135.015,90

Po osnovu Zakona o hraniteljstvu u Federaciji BiH, u 2021. godini finansiran je smještaj u 248 hraniteljskih porodica, u 2022. godini u 316 hraniteljskih porodica, a u 2023. godini u 441 hraniteljsku porodicu. Međutim, ovo se pravo ne tiče isključivo OSI, odnosno broj OSI kao korisnika ovog prava je značajno niži od drugih grupa korisnika, a i finansiranje ovog prava nije nadležnost FBiH, tako da se ovom analizom nećemo preciznije baviti. Ono što se može primijetiti jeste da je iz godine u godinu broj smještaja u hraniteljske porodice rastao, što je dobar pokazatelj, u smislu da se rješenja ne traže u okviru ustanova za smještaj nezbrinutih osoba, nego se sve više stvara ambijent i praksa porodičnog zbrinjavanja, što će sigurno povećati i smještaj OSI u hraniteljske porodice, a o čemu bi se trebali provoditi ciljani programi promocije.

2.2.4. Prava na dječiji dodatak

Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH stupio je na snagu 2022. godine i iste godine njegova primjena je rezultirala utvrđivanjem prava korisnicima i zahtijevala izdvajanje sredstava iz budžeta FBiH, kako se vidi u Tabeli 7. U osnovi broj korisnika uključuje sve korisnike u FBiH koji su ostvarili pravo na dječiji dodatak, a samo jedan broj među njima su djeca s invaliditetom koja ostvaruju pravo na uvećan dječiji dodatak. Uvećani dječiji dodatak za djecu s invaliditetom predstavlja jedan od načina podrške porodicama koje imaju djecu s invaliditetom.

Tabela 7. Pregled broja korisnika i isplaćenih sredstava za dječiji dodatak

Godina/pravo	2021.		2022.		2023.	
	Utvrđeno statusa	Sredstava (KM)	Utvrđeno statusa	Sredstava (KM)	Utvrđeno statusa	Sredstava (KM)
Dječiji dodatak	-	-	54.261	2.615.049,99	86.919	111.453.399,50
Ukupno:	-	-	54.261	2.615.049,99	86.919	111.453.399,50

2.2.5. Finansiranje ustanova socijalne zaštite

Po osnovu Zakona o ustanovama socijalne zaštite FBiH, iz budžeta se FMRSP-u izdvajaju značajna sredstva za upravljanje i nadzor nad radom ustanova, kao i za unapređenje kadrovskih i smještajnih kapaciteta ustanova. U Tabeli 8. dat je pregled finansijskih sredstava koja su iz budžeta FBiH putem FMRSP-a izdvojena po osnovu ovog zakona.

Tabela 8. Pregled finansiranih programa ustanova socijalne zaštite FBiH

Godina/program	2021.		2022.		2023.	
	Broj ustanova	Sredstava (KM)	Broj ustanova	Sredstava (KM)	Broj ustanova	Sredstava (KM)
Aktivnosti u vezi upravljanja i nadzora nad radom ustanova	-	-	5	-	5	353.000,00
Transfer sredstava za neometano funkcioniranje ustanova socijalne zaštite	-	-	5	1.362.833,00	5	1.515.000,00
Poboljšanje uslova za rad ustanova za zbrinjavanje na nivou FBiH kroz kapitalni transfer	-	-	5	2.015.000,00	5	2.015.000,00
Stručni nadzor nad radom ustanova za zbrinjavanje na nivou FBiH	-	-	5	10.000,00	5	15.000,00
Ukupno:	-	-		3.387.833,00		3.898.000,00

2.2.6. Finansiranje OOSI

Iz svog budžeta FMRSP svake godine izdvaja finansijska sredstva za podršku osnovnom funkcioniranju 14 OOSI (saveza/udruženja) registriranih u skladu s važećim propisima u FBiH, a koji predstavljaju ključne partnere ovog ministarstva u aktivnostima koje se tiču ili bi mogle imati uticaj na položaj OSI. Osim sredstava iz budžeta, FMRSP svake godine putem javnog poziva za finansiranje projekata i programa iz dijela prihoda ostvarenih po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću dodjeljuje sredstva za programe i projekte namijenjene za zadovoljavanje potreba OSI, u smislu poboljšanja životnih uslova i rada njihovih organizacija, podizanja svijesti javnosti o položaju i potrebama OSI, kao i za projekte edukacije samih OSI o njihovim pravima i obavezama u smislu vlastitog položaja.

Tabela 9. Pregled finansiranja federalnih OOSI iz budžeta FBiH

Godina/transfer	2021.		2022.		2023.	
	Broj OOSI	Sredstava (KM)	Broj OOSI	Sredstava (KM)	Broj OOSI	Sredstava (KM)
Tekući transfer neprofitnim organizacijama - transfer za organizacije civilnih invalida	13	500.000,00	14	500.000,00	13	500.000,00
Javni poziv za finansiranje projekata i programa iz sredstava dijela prihoda ostvarenih u budžetu FBiH po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću	114	1.411.492,73	85	1.409.413,61	-	Nije realiziran
Ukupno:	127	1.911.492,73	99	1.409.413,61	13	500.000,00

2.2.7. Prioriteti intervencije u oblasti resora socijalne politike

Prioritetne oblasti intervencije u narednom strateškom periodu oslanjat će se na iskustva primjene prethodna dva dokumenta, planirane a neizvršene aktivnosti iz njih, te aktuelne potrebe OSI koje su prepoznate kao značajne za unapređenje položaja i inkluziju OSI, te jačanje kapaciteta i uloge OOSI u procesima koji se tiču njihovog položaja. U tom smislu, trenutno prepoznata pitanja se odnose na izradu sistemskog rješenja lične asistencije za OSI, uspostavljanje jedinstvene baze podataka o OSI, usvajanje kalendara o obilježavanju značajnih datuma za OSI, jačanje ličnih kapaciteta OSI i kapaciteta OOSI, kao i podizanje svijesti javnosti o pravima, potrebama i obavezama OSI.

Kada je riječ o izradi sistemskog rješenja lične asistencije za OSI, ovdje prije svega treba provesti studiju primjenjivosti sistema lične asistencije te pripremiti i donijeti propis kojim će se urediti ova oblast. Ličnom asistencijom bile bi obuhvaćene OSI koje bez tuđe podrške nisu u stanju obavljati funkcije značajne za kvalitetan život u zajednici. Članom 19. Konvencije obavezuju se države potpisnice da osobama s invaliditetom osiguraju pravo na samostalan život i pravo na uključenost u zajednicu, odnosno da „poduzimaju efektivne i odgovarajuće mjere“ kako bi OSI imale mogućnost punog uživanja ovog prava, uključujući i pravo da OSI imaju „pristup spektru službi podrške u svojim domovima, ustanovama za smještaj i u lokalnoj zajednici, uključujući lične asistente, neophodne radi

podrške uključenosti i životu OSI u njihovim lokalnim zajednicama i sprečavanja izolacije ili isključenosti iz zajednice”. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike priprema Zakon o socijalnim uslugama, kojim će se dobrim dijelom regulirati odgovarajući vid podrške u zajednici i za OSI.

Međutim, lična asistencija, kao izuzetno važav vid podrške osobama s invaliditetom, ovim propisom u izradi nije obuhvaćena i potrebno ju je regulirati posebnim propisom. Na osnovu postojećih podataka o broju OSI i CŽR-a koje koriste pravo na pomoć i njegu od druge osobe, procjene su da bi u FBiH moglo biti 20.000 korisnika lične asistencije, što bi na godišnjem nivou zahtijevalo minimalno 150.000.000,00 KM.

Kada je riječ o prioritetu uspostavljanja jedinstvene baze podataka o OSI, treba imati u vidu da FMRSP ima bazu SOTAC, u kojoj se vode podaci o OSI i CŽR-u koje su ostvarile pravo na materijalnu naknadu po važećim zakonima. Jedinstvena je za cijelu FBiH i koriste je nadležni organi na svim nivoima vlasti koji provode postupak utvrđivanja prava i njegovog provođenja. Ova baza sadrži sljedeće podatke: matični broj, ime i prezime, spol, dob, prebivalište, vrstu utvrđenog prava, mjesečne novčane iznose koji se isplaćuju na račun utvrđenog prava, uzrok invaliditeta, stepen tjelesnog oštećenja i u nekim (ne u svim) informaciju u vezi s vrstom invaliditeta. Ipak, ova baza podataka, u kojoj je trenutno evidentirano više od 140.000 osoba, ne sadrži ostale informacije (socijalno-ekonomski status, radni status, porodični status i sl.) i ne može predstavljati stvarni broj OSI, jer ne uključuje osobe koje nisu ostvarile pravo po zakonima iz oblasti zaštite OSI i CŽR-a, a ostvarile su prava po propisima iz drugih oblasti kao što su boračko-invalidska zaštita, penzijsko-invalidsko osiguranje itd. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike uspostavilo je i vodi Jedinstveni registar korisnika gotovinskih naknada na koje se ne uplaćuju doprinosi, a koji je formiran na osnovu podataka već postojećih baza za naknade prema propisima o boračko-invalidskoj zaštiti, socijalnoj zaštiti i zaštiti porodice s djecom te podataka koji se vode u drugim elektronskim i vanelektronskim bazama na nivou FBiH, kantona i općina. Ali ni ova baza ne obuhvata podatke demografske, socio-ekonomske i druge važne podatke o OSI i CŽR-u, a koji su ključni u dobrom programiranju mjera i aktivnosti za unapređenje stanja u ovoj oblasti, odnosno za mjere ciljane podrške.

Također, FMRSP je u proceduri uspostavljanja Registra organizacija i reprezentativnih organizacija OSI i CŽR-a koji će sadržavati podatke o ovim organizacijama s nivou općina, gradova, kantona i FBiH. Međutim, ni ova baza podataka, kao ni sve zajedno koje vodi FMRSP, nisu dovoljne za mjere ciljane podrške za OSI i CŽR.

Nepostojanje jedinstvene baze podataka o OSI koja bi sadržavala sve relevantne informacije koje se tiču OSI predstavlja jednu od glavnih primjedbi Evropskog komiteta za ljudska prava. S ciljem efikasnijeg praćenja Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, uz podršku OSCE-a u BiH, pokrenulo je aktivnost izrade dokumenta „Smjernice za harmoniziranje procesa prikupljanja i objedinjavanja podataka o osobama s invaliditetom u BiH“. Osim toga, krajem 2022. godine završen je IPA projekat „Mapiranje i evaluacija potreba Roma i mapiranje potreba osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini“, koji je koordiniralo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, a u kojem je učestvovao i FMRSP, gdje se

došlo do zaključka da mnoge OSI i CŽR, i pored naknada koje primaju po zakonu, ne osjećaju dovoljno podrške od sistema, jer imaju niz drugih potreba koje im ove naknade ne mogu pokriti, a odnose se na uslove stanovanja, pristup savremenim tehnologijama, neinformiranost o pravima i mogućnostima itd. Zaključak ovog mapiranja bio je da bi bilo značajno uraditi jedinstvenu bazu podataka koja bi se vodila kod Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, kao organa odgovornog za praćenje i izvještavanje po Konvenciji UN-a o pravima osoba s invaliditetom, a koja bi sadržavala sve podatke koji bi bili korisni za adekvatno praćenje stanja i potreba OSI. Ako se pristupi rješavanju ovog prioriteta, sredstva za realizaciju mogu se osigurati kroz donatorske programe.

Usvajanje kalendara za obilježavanje značajnih datuma za OSI jedan je od prioriteta koji se nalazio i u prethodnim strateškim dokumentima. Federalno ministarstvo rada i socijane politike učestvuje u obilježavanju 3. decembra - Međunarodnog dana osoba s invaliditetom, 21. marta - Međunarodnog dana osoba s Down sindromom, 28. septembra - Međunarodnog dana gluhih i nagluhih, kao i 15. oktobra - Međunarodnog dana slijepih. Međutim, svi programi su u organizaciji drugih institucija ili OOSI, dok FMRSP nema vlastiti program. Zato bi bilo značajno ustanoviti ovaj kalendar i praksu i razvijati širi interes institucija i javnosti za učešće i finansiranje aktivnosti po ovom planu.

Kada je riječ o jačanju ličnih kapaciteta OSI i kapaciteta OOSI, kao i podizanju svijesti javnosti o pravima, potrebama i obavezama OSI, ovdje se, prije svega, treba raditi na povećanju znanja i razumijevanja građana, kao i samih OSI o njihovim pravima, ali i odgovornostima, potrebama, kao i mogućnostima, te razvijanju kapaciteta za zagovaranje i zastupanje istog.

Pitanju stanovanja uz podršku pristupa se sporadično, a ne sistemski i jednoobrazno. Osim neujednačenog shvatanja i nerazumijevanja obaveza primjene člana 28. Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom, a kojim se tretira ovo pitanje, razlozi su nepostojanje zakonske obaveze svim akterima za provođenje ovakvih mjera i programa. Ne postoje ni precizni podaci o broju OSI kojima je potreban ovakav vid podrške. Stoga bi se u budućim aktivnostima trebala posvetiti pažnja pružanju stručne i finansijske podrške kantonima, gradovima i jedinicama lokalne samouprave za provođenje ovih propisa i programa.

Kao jednako važna aktivnost je uspostavljanje mehanizma pomoću kojeg bi se dobili podaci o broju OSI koji bi bili korisnici. I ovdje dolazi do izražaja značaj rada i djelovanja OOSI, jer te organizacije imaju podatke o svojim članovima. Na ovaj način nadležni organi imali bi kvalitativne i kvantitativne podatke o tome kolika je stvarna potreba za donošenjem ovakvih propisa, mjera i programa i, u skladu s tim, omogućila bi se njihova izrada u skladu sa specifičnim potrebama OSI.

Također, izostaje dovoljan kvalitet usluga u skladu sa specifičnim potrebama OSI koje se pružaju u zajednici, odnosno nedostatak programa lične asistencije koji bi olakšali svakodnevni život OSI. Ovo pitanje značajno je kako za OSI mlađe životne dobi tako i za djecu s teškoćama i invaliditetom i OSI starije životne dobi kojima je potrebna podrška stanovanju na mjestima na kojima već žive.

2.2.8. Finansijske projekcije obaveza FMRSP-a prema OSI

U skladu s obavezama koje proizlaze iz važećih zakona, FMRSP vrši redovne isplate korisnicima prava neratnih invalidnina, CŽR-u, roditeljima njegovatelja, za smještaj u hraniteljsku porodicu te isplate dječijeg dodatka. Prva tri prava isključivo se odnose na populaciju OSI i za ta prava na godišnjem nivou FMRSP mora osigurati oko 245.042.400,00 KM.

Dio sredstava OSI i CŽR će ostvariti i kroz ostale zakone iz resora socijalne zaštite, kako na nivou FBiH tako i na nivou kantona. Za finansijsku podršku u radu OOSI FMRSP će godišnje izdvajati minimalno 500.000,00 KM.

Za uvođenje novog prava, kao što je pravo na ličnu asistenciju, moralo bi se osigurati novih minimalno 150.000.000,00 KM. Također, za podizanje ličnih kapaciteta i podizanje svijesti javnosti o potrebama i mogućnostima OSI te uvođenje kalendara značajnih datuma potrebno je osigurati novih 100.000,00 KM.

2.3. BORAČKO-INVALIDSKA ZAŠTITA

U skladu s odredbama Ustava FBiH, federalni nivo vlasti utvrđuje politike i donosi zakone i druge propise u oblasti socijalne politike, pa samim tim i propise iz boračko-invalidske zaštite, koji su obavezujući i primjenjuju se na području cijele FBiH.

U osiguravanju i provođenju politika boračko-invalidske zaštite u FBiH učestvuju FMBI, kantonalna ministarstva, udruženja/udruge i organizacije pripadnika boračke populacije, Fondacija za pružanje pomoći za rješavanje stambenog pitanja pripadnika boračke populacije i drugi, pri čemu jedinice lokalne samouprave, u skladu s propisanim pravima i obavezama, osiguravaju uslove za ostvarivanje boračko-invalidske zaštite na području svoje lokalne zajednice.

2.3.1. Zakonodavno-pravni i strateški okvir

- Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica („Službene novine Federacije BiH“, br. 33/04, 56/05, 70/07, 90/17 i 29/22);
- Zakon o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica („Službene novine Federacije BiH“, br. 54/19, 29/22 i 81/23);
- Uredba o sufinansiranju nabavke putničkih automobila za ratne vojne invalide 100% I. grupe („Službene novine Federacije BiH“, br. 77/21 i 100/23);
- Strategija za unapređenje prava i položaja OSI u Federaciji BiH (2016–2021);
- Trogodišnji bilans finansijskog zahtjeva Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata u vezi s finansiranjem prava i unapređenjem položaja ratnih vojnih invalida.

2.3.2. Institucionalni okvir, nadležnosti i provođenje zakona

Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno- oslobodilačkog rata:

- obavlja upravne, stručne i druge poslove utvrđene zakonom koji se odnose na utvrđivanje jedinstvene politike i pripremanje sistemskih propisa kojima se reguliraju

- osnovna socijalno-statusna pitanja vojnih invalida, porodica poginulih boraca, nezaposlenih boraca i boraca drugih oslobodilačkih ratova i učesnika oslobodilačkih pokreta, zaštitu ratnih i mirnodopskih vojnih invalida, zaštitu članova porodica poginulih, nestalih i umrlih boraca, kao i umrlih ratnih vojnih invalida;
- vrši upravni i finansijski nadzor izvršavanja zakona i drugih propisa iz oblasti boračko-invalidske zaštite u skladu sa Ustavom i zakonom;
 - daje mišljenja na propise koje pripremaju drugi organi, a odnose se na socijalnostatusna prava ovih kategorija;
 - osigurava sredstva za finansiranje prava propisanih federalnim zakonima i drugim federalnim propisima;
 - utvrđuje načine isplate i usklađuje mjesečna novčana primanja;
 - izgrađuje, uređuje i održava spomen-obilježja, groblja boraca i stratišta nevinih žrtava; kontrolira namjensko trošenje sredstava i vodi propisane evidencije iz nadležnosti ovog ministarstva;
 - obavlja poslove evidencija o činjenicama iz oblasti reguliranja vojne obaveze, angažiranju u formacijama oružanih snaga tokom odbrambeno-oslobodilačkog rata u Bosni i Hercegovini, odnosno formacijama Armije Republike BiH i HVO-a, nadležnog organa unutrašnjih poslova, civilnoj zaštiti, organima i pravnim licima;
 - vodi evidencije o osobama koje su tokom izvršavanja vojne obaveze povrijeđene, ranjene, poginule ili nestale;
 - vodi evidencije o dodijeljenim vojnim odlikovanjima i priznanjima, vojnim činovima, formacijskim dužnostima i izrečenim sankcijama tokom vojne službe;
 - preuzima vojno-evidencijske dokumente, evidencije iz komandi, jedinica i ustanova Armije Republike BiH i HVO-a (VOB-8 i po potrebi drugu dokumentaciju), izdaje uvjerenja o činjenicama iz službene evidencije.

2.3.3. Situaciona analiza – osvrt na stanje i rezultati prethodno važećih strateških okvira za period 2021–2023. godina

Federacija BiH svim ratnim vojnim invalidima koji imaju utvrđen procenat tjelesnog oštećenja od najmanje 20% i priznat status garantira ostvarivanje čitavog spektra prava propisanih članom 8. i čl. 27-29. Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica („Službene novine Federacije BiH“, br. 33/04, 56/05, 70/07, 90/17 i 29/22), kao i odredbama Zakona o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica („Službene novine Federacije BiH“, br. 54/19, 29/22 i 81/23).

Ratnim vojnim invalidima pod propisanim uslovima utvrđeno je pravo na:

- ličnu invalidninu,
- dodatak za tuđu njegu i pomoć od druge osobe,
- ortopedski dodatak,
- druga prava (pravo na zdravstvenu zaštitu shodno odredbama zakona o zdravstvenom osiguranju, prvenstvo kod stambenog zbrinjavanja, pravo na povoljnije uslove penzionisanja, pomoć u liječenju, sufinansiranje troškova ukopa i dr).

Prema procentu invalidnosti, ratni vojni invalidi se razvrstavaju u deset grupa, pri čemu ostvaruju pravo na mjesečnu naknadu (lična invalidnina) u određenom procentualnom dijelu od osnovice na način kako je to utvrđeno Zakonom.

Tabela 10. Iznosi lične invalidnine RVI prema grupi invaliditeta, procentu tjelesnog oštećenja i osnovice

Red. br.	Grupa	Procenat (%) tjelesnog oštećenja	Procenat (%) od osnovice	Iznos lične invalidnine (KM) u 2023. godini
1.	2.	3.	4.	5.
1.	I.	100% invaliditeta I. stepena, kojima je za redovan život potrebna njega i pomoć druge osobe	100%	945,49
2.	II.	100%	73%	690,21
3.	III.	90%	55%	520,02
4.	IV.	80%	43%	406,56
5.	V.	70%	32%	302,56
6.	VI.	60%	18%	170,19
7.	VII.	50%	13%	122,91
8.	VIII.	40%	7%	66,18
9.	IX.	30%	6%	56,73
10.	X.	20%	5%	47,27

Tabela 11. Iznosi dodatka tuđe njege i pomoć RVI prema stepenu i procentu od osnovice

Red. br.	Stepen	Procenat (%) od osnovice	Iznos dodatka (KM) u 2023. godini
1.	I.	200%	1.890,98
2.	II.	140%	1.323,59
3.	III.	100%	945,49

Ortopedski dodatak (po članu 16. Zakona) razvrstava se kako slijedi:

Tabela 12. Iznosi ortopedskog dodatka RVI prema stepenu

Red. br.	Stepen	Iznos dodatka (KM) u 2023. godini
1.	I.	274,19
2.	II.	208,01
3.	III.	160,73

Posljednjim izmjenama i dopunama Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica („Službene novine Federacije BiH“, broj 29/22) značajno su poboljšani položaj i prava ratnih vojnih invalida, u smislu utvrđivanja veće polazne osnovice za određivanje mjesečnih primanja (910,00 KM), koja se usklađuje početkom svake godine u skladu s odredbama Zakona o budžetima u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Dakle, propisana je obaveza Vlade FBiH počev od 1. 1. 2023. da vrši godišnje usklađivanje polazne osnovice u visini zbira 50% porasta potrošačkih cijena i 50%

porasta realnog bruto društvenog proizvoda u FBiH u prethodnoj godini, a prema podacima FZS-a, a najviše do stope rasta realnog društvenog proizvoda u prethodnoj godini, pri čemu se, u slučaju negativnog kretanja potrošačkih cijena i realnog bruto društvenog proizvoda, usklađena osnovica neće smanjivati.

Prvo usklađivanje osnovice u skladu s obrazloženim zakonskim odredbama izvršeno je Odlukom Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, V. broj: 591/2023 od 19. 4. 2023. („Službene novine Federacije BiH“, broj 30/23), kojom je osnovica usklađena na 945,49 KM, odnosno uvećana u odnosu na polaznu zakonsku osnovicu za 3,75%. Istovremeno je značajno unaprijeđen položaj i materijalna sigurnost najtežih kategorija ratnih vojnih invalida kojima je zakonom omogućeno priznavanje prava na dodatak za njegu i pomoć od druge osobe, u smislu povećanja iznosa mjesečne naknade za 100% u odnosu na ranije propisane iznose naknada, pa tako za I. stepen prava na dodatak za njegu i pomoć od druge osobe iznos mjesečne naknade je 200% od osnovice, za drugi stepen 140% od osnovice i za treći stepen 100% od osnovice (prema ranijem zakonskom rješenju, iznosi dodatka za njegu i pomoć od druge osobe za I, II. i III. stepen bili su 100%, 70% i 50% od osnovice).

Tabela 13. Pregled broja RVI, sa iznosima naknada po pravima za period 2021–2023. godina

	2021		2022		2023		
	Grupa	Broj korisnika	Iznos	Broj korisnika	Iznos	Broj korisnika	Iznos
RVI - invalidnina	1	460	4.844.987,50	445	4.877.742,50	437	4.934.585,11
	2	1.285	9.896.899,84	1.266	10.029.717,38	1.246	10.310.961,75
	3	1.003	5.786.632,64	986	5.890.321,13	965	6.028.730,08
	4	2.384	10.645.157,11	2.369	11.044.015,92	2.333	11.325.407,38
	5	6.913	23.031.639,20	6.863	23.830.346,40	6.855	24.696.980,64
	6	5.440	10.248.749,10	5.346	10.442.307,60	5.259	10.699.596,18
	7	5.077	6.929.090,42	4.991	7.048.851,74	4.934	7.254.700,51
	8	6.450	4.735.239,56	6.336	4.823.272,33	6.212	4.933.990,40
	9	7.555	4.770.278,40	7.407	4.832.178,60	7.263	4.939.783,26
	10	7.239	3.806.811,90	7.106	3.860.050,64	7.007	3.962.600,63
		43.806	84.695.485,67	43.115	86.678.804,24	42.511	89.087.335,94
Tuđa njega i pomoć	1	339	3.589.715,00	328	7.190.850,00	323	7.263.731,02
	2	134	980.101,50	130	1.989.120,00	127	2.021.750,88
	3	124	649.323,75	126	1.336.577,50	128	1.427.511,54
		597	5.219.140,25	584	10.516.547,50	578	10.712.993,44
Ortopedski dodatak	1	1.138	3.492.685,14	1.112	3.512.114,90	1.093	3.584.617,40
	2	2.182	5.035.958,95	2.153	5.133.255,05	2.112	5.266.917,70
	3	4.684	8.328.195,60	4.595	8.501.682,84	4.517	8.690.375,90
	4	22	83.020,08	21	84.076,57	20	82.475,64

		8.026	16.939.859,77	7.881	17.231.129,36	7.742	17.624.386,64
Mirnodopski Vojni invalidi - invalidnina	1	8	93.690,00	8	86.340,00	7	86.133,32
	2	16	122.592,60	15	119.206,44	14	114.692,84
	3	10	57.078,00	8	51.737,35	8	49.300,32
	4	47	218.126,25	45	200.243,60	36	173.965,83
	5	61	185.574,20	57	180.402,85	55	178.749,78
	6	273	521.797,32	261	509.961,88	252	516.296,40
	7	78	99.321,36	76	101.005,82	68	96.202,54
	8	106	66.563,28	95	63.248,36	87	58.623,42
	9	128	60.233,04	119	57.573,48	117	57.608,04
	10	85	26.647,50	77	26.030,00	76	25.470,35
		812	1.451.623,55	761	1.395.749,78	720	1.357.042,84
Tuđa njega i pomoć	1	4	51.182,50	4	43.170,00	4	44.957,64
	2	6	41.192,64	6	42.706,26	5	41.980,20
	3	1	6.408,32	1	4.982,91	0	1.260,45
		11	98.783,46	11	90.859,17	9	88.198,29
Ortopedski dodatak	1	7	21.081,48	7	21.855,75	6	21.666,73
	2	12	28.347,92	10	25.600,71	8	20.455,83
	3	18	28.496,16	17	26.212,92	17	27.170,25
	4	9	7.042,24	8	6.059,60	7	5.860,99
		46	84.967,80		79.728,98		75.153,80
Porodična inval. (iza umrlih RVI – bez uzr-pos.veze)		4.592	4.256.889,70	4.979	4.889.146,40	5.320	5.447.020,86

Shodno Uredbi o sufinansiranju nabavke putničkih automobila za ratne vojne invalide 100% I. grupe („Službene novine Federacije BiH“, br. 77/21 i 100/23), ratni vojni invalidi 100% I. grupe su korisnici sredstava iz budžeta FBiH u pojedinačnom iznosu do 50.000,00 KM (bez PDV-a) predviđenih za kupovinu putničkog automobila (posljednjom izmjenom Uredbe, ukupni iznos od 30.000,00 KM po korisniku sredstava je povećan na 50.000,00 KM bez PDV-a).

I na ovaj način, kontinuirano se poboljšava i unapređuje pružanje podrške i poboljšavaju uslovi svakodnevnog življenja najtežih kategorija ratnih vojnih invalida, pri čemu se sredstva dodjeljuju jedanput godišnje i obuhvataju oko 50 ratnih vojnih invalida 100% I. grupe godišnje naizmjenično, pod uslovima propisanim Uredbom i u skladu s raspoloživim budžetskim sredstvima, na način da ratni vojni invalid ima mogućnost sufinansiranja nabavke svakih nekoliko godina (u posljednjem periodu radi smanjenja broja korisnika,

ratni vojni invalidi imaju mogućnost korištenja ovih sredstava u prosjeku svakih 7-8 godina).

Tabela 14. Iznosi sredstava za kupovinu automobila RVI za period 2021–2023. godina

Red. br.	Godina	Iznos sredstava	Broj automobila
1.	2021.	1.474.263,54	50
2.	2022.	1.490.961,44	50
3.	2023.	1.491.651,15	50
Ukupno:		4.456.876,13	150

Dalje, putem Fondacije za pružanje pomoći za rješavanje stambenog pitanja pripadnika boračke populacije koja je osnovana Odlukom Vlade FBiH kreditiraju se pripadnici boračke populacije (uključujući i ratne vojne invalide s dodatnim bodovanjem na rang- listi po tom osnovu) za kupovinu/gradnju ili sanaciju/popravku stambenih jedinica uz minimalni iznos obračunate kamate na odobreni kreditni iznos i dugoročnu otplatu (za kupovinu ili gradnju stambene jedinice maksimalno odobrena kreditna sredstva iznose do 20.000,00 KM uz godišnju kamatnu stopu od 1,99% i maksimalni otplatni period od 15 godina, te za sanaciju ili popravku stambenih jedinica maksimalni iznos odobrenih kreditnih sredstava do 10.000,00 KM uz kamatnu stopu od 2,99% i otplatni period od maksimalno deset godina), kao i bespovratnu novčanu pomoć kod najugroženijih kategorija u maksimalnom iznosu do 5.000,00 KM.

Tekući transfer iz budžeta FBiH za podršku Fondaciji za stambeno zbrinjavanje RVI i boračke populacije u 2023. godini odobren je i realiziran u iznosu od 200.000,00 KM, a ostali izvori finansiranja su vlastita sredstva (sredstva od prihoda od kamata).

Tabela 15. Pregled broja RVI koji su ostvarili pravo na kreditiranje za popravak/sanaciju ili kupovinu/izgradnju stambenih jedinica za period 2021–2023. godina, po kantonima i iznosima

KANTON	RVI krediti 2021. godina		RVI krediti 2022. godina		RVI krediti 2023. godina	
	Broj novih korisnika	Iznos (KM)	Broj novih korisnika	Iznos (KM)	Broj novih korisnika	Iznos (KM)
Unsko-sanski kanton	1	15.000,00	-	-	1	10.000,00
Tuzlanski kanton	1	10.000,00	2	18.000,00	1	10.000,00
Zeničko-dobojski kanton	9	110.000,00	7	85.000,00	12	136.000,00
Srednjobosanski kanton	4	50.000,00	2	30.000,00	6	77.000,00
Hercegovačko-neretvanski kanton	10	120.000,00	10	115.000,00	6	70.000,00
Zapadno-hercegovački kanton	5	50.000,00	5	60.000,00	7	90.000,00
Kanton Sarajevo	12	145.000,00	13	150.000,00	12	130.000,00
Kanton 10	6	75.000,00	12	145.000,00	8	90.000,00
Posavski kanton	1	15.000,00	1	8.000,00	-	-

Bosansko-podrinjski kanton	-	-	-	-	-	-
UKUPNO:	49	590.000,00	42	611.000,00	53	613.000,00

Tabela 16. Pregled broja RVI koji su ostvarili pravo na bespovratnu pomoć u periodu 2021–2023. godina, po kantonima i iznosima

KANTON	Broj korisnika	Iznos (KM)
Unsko-sanski kanton	4	12.000,00
Tuzlanski kanton	4	15.000,00
Zeničko-dobojski kanton	7	20.000,00
Srednjobosanski kanton	10	30.000,00
Hercegovačko-neretvanski kanton	8	28.000,00
Zapadnohercegovački kanton	-	-
Kanton Sarajevo	7	21.000,00
Kanton 10	3	7.000,00
Posavski kanton	4	9.000,00
Bosansko-podrinjski kanton	3	9.000,00
UKUPNO:	50	151.000,00

Shodno Zakonu o udruženjima i fondacijama, FMBI je nadležan za upravno-finansijski nadzor nad radom Fondacije.

Posljednjim zakonskim izmjenama značajno je poboljšano reguliranje podrške zapošljavanju lica obuhvaćenih navedenim zakonom, uključujući time i ratne vojne invalide, na način da su FZZ i kantonalne službe za zapošljavanje dužni u programima aktivne politike u oblasti zapošljavanja poduzeti mjere kojim će se osigurati sredstva radi sufinansiranja zapošljavanja, samozapošljavanja, obuke, prekvalifikacije i dokvalifikacije osoba obuhvaćenih Zakonom, a koje se nalaze na evidenciji nezaposlenih osoba u FBiH. Također, navedene osobe, pod uslovom da su registrirane kao individualni poljoprivredni proizvođači ili imaju prijavljen obrt, imaju prioritet pri dodjeli sredstava za investicije u poljoprivredna domaćinstva i obrtnu djelatnost.

Isto tako, propisana je i obaveza federalnih, kantonalnih, gradskih organa i općinskih službi za upravu i upravnih organizacija, javnih ustanova i javnih preduzeća čiji su osnivači FBiH, kanton, grad ili općina da prilikom prijema u radni odnos osiguraju prednost osobama obuhvaćenim Zakonom te da u tom smislu donesu u zakonom propisanom roku provedbene propise kojima se regulira prednost pri zapošljavanju.

Realizirajući specifične ciljeve iz prethodne strategije, kontinuirano su poduzimane aktivnosti na podizanju svijesti javnosti o problemima pitanja ratnih vojnih invalida, pa je u tu svrhu osiguravana materijalna podrška za oko 40 prigodnih programa i svečanosti povodom značajnih datuma na godišnjem nivou, pri čemu su podržani i projekti udruženja ratnih vojnih invalida.

Isto tako, u prethodnom periodu značajno je finansijski podržan rad udruženja/udruga i organizacija koje kao svoje članstvo okupljaju ratne vojne invalide među kojima su najznačajniji Zajednica županijskih zajednica udruga HVI „HVIDRA“ Mostar, Savez RVI FBiH, Savez RVI paraplegičara FBiH, Savez košarke u kolicima BiH i drugih.

2.3.4. Prioriteti intervencije u oblasti resora boračko-invalidske zaštite i procjena potrebnih finansijskih i drugih resursa

U okviru trogodišnjeg planiranja rada Ministarstva fokus je na općem glavnom programu koji obuhvata resocijalizaciju, uključenje i integraciju boračke populacije u društvene, ekonomske i privredne tokove, koji se ostvaruju utvrđenim programima i aktivnostima od kojih je dominantna aktivnost realizacija programa korištenja sredstava za realizaciju prava i ostalih izdvajanja s kriterijima za raspodjelu korisnicima boračko-invalidske zaštite.

Tabela 17. Planirano finansiranje prava i ostalih izdvajanja korisnicima boračko-invalidske zaštite – ratni vojni invalidi i ostali za period 2024–2026 ²⁶

Red. br.	Opći glavni program – naziv stavke	Planirana budžetska sredstva u 2024. godini	Planirana budžetska sredstva u 2025. godini	Planirana budžetska sredstva u 2026. godini
1.	Invalidnine, dodatak za tuđu njegu i pomoć i ortopedski dodatak	291.900.000	306.495.000	321.819.750
2.	Realizacija prava iz Zakona o pravima demobiliziranih branilaca i članova njihovih porodica - egzistencijalna naknada	50.000.000	50.000.000	50.000.000
3.	Udruženja proistekla iz posljednjeg odbrambeno-oslobodilačkog rata	460.000	460.000	460.000
4.	Podrška Fondaciji za stambeno zbrinjavanje RVI i boračke populacije	675.000	675.000	675.000
5.	Pomoć u liječenju demobiliziranih branilaca (uključujući i RVI)	2.500.000	2.500.000	2.500.000
6.	Transfer za sufinansiranje troškova ukopa braniteljske populacije	1.400.000	1.800.000	2.200.000
7.	Sufinansiranje kupovine putničkih automobila za RVI 100% I. grupe	1.500.000	1.500.000	1.500.000
8.	Transfer Savezu logoraša BiH	90.000	90.000	90.000
9.	Transfer Hrvatskoj udruzi logoraša domovinskog rata u BiH	40.000	40.000	40.000
10.	Transfer za obilježavanje značajnih datuma	300.000	300.000	300.000
11.	Transfer za sufinansiranje izgradnje spomen-obilježja, uređenja mezarja i grobalja	150.000	150.000	150.000
12.	Transfer za IDA – istraživačko-dokum. aktivnosti i zaštita žrtava svjedoka genocida	60.000	60.000	60.000

²⁶ Podaci iz bilansa finansijskog zahtjeva Federalnog ministarstva za 2024, 2025. i 2026. godinu

2.4. ZDRAVSTVENA ZAŠTITA

Nadležnosti FMZ-a utvrđene su članom 14. Zakona o federalnim ministarstvima i drugim organima federalne uprave („Službene novine Federacije BiH“, br. 19/03, 38/05, 2/06, 8/06 i 61/06), i to na način da FMZ obavlja upravne, stručne i druge poslove koji se odnose na ostvarivanje nadležnosti FBiH u oblasti zdravstva, a naročito poslove koji se odnose na: provođenje politike i strategije zdravstva u cjelini; razvoj i unapređenje sistema zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja; praćenje i provođenje federalnih zakona u oblasti zdravstva; izradu programa razvoja zdravstvene djelatnosti, te donošenje planova i programa mjera zdravstvene zaštite; međuentitetsku i međukantonalnu saradnju u oblasti zdravstva; koordiniranje i realizaciju projekata u oblasti zdravstva značajnih za FBiH u saradnji s međunarodnim vladinim i nevladinim organizacijama u skladu sa Ustavom BiH, a s ciljem rekonstrukcije i obnove zdravstvenog sistema; učešće u realizaciji informatičkih projekata u oblasti zdravstva; osiguranje dostupnosti djelotvornim, sigurnim, kvalitetnim i ekonomičnim lijekovima i sprečavanje njihove zloupotrebe.

U skladu sa Ustavom FBiH, utvrđena je podijeljena nadležnost federalne vlasti i kantona u oblasti zdravstva, s tim da federalna vlast ima pravo utvrđivati politiku i donositi zakone koji se tiču ove nadležnosti, a kantoni imaju pravo utvrđivati politiku i provoditi zakone. U osiguravanju i provođenju zdravstvene zaštite u FBiH učestvuju zdravstvene ustanove, privatne prakse, zavodi zdravstvenog osiguranja, Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu u FBiH (AKAZ), komore iz oblasti zdravstva, poslodavci, obrazovne i druge ustanove, humanitarne, vjerske, sportske i druge organizacije, udruženja, porodice i građani. Jedinice lokalne samouprave, u skladu s utvrđenim pravima i obavezama, osiguravaju uslove za ostvarivanje zdravstvene zaštite na svom području.

2.4.1. Zakonodavno-pravni i strateški okvir

- Zakon o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, br. 46/10 i 75/13);
- Zakon o zdravstvenom osiguranju („Službene novine Federacije BiH“, br. 30/97, 7/02, 70/08, 48/11, 100/14 - odluka US, 36/18 i 61/22);
- Zakon o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata („Službene novine Federacije BiH“, broj 40/10);
- Zakon o sestinstvu i primaljstvu („Službene novine Federacije BiH“, broj 43/13);
- Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije BiH“, br. 37/01, 40/02, 52/11 i 14/13);
- Zakon o evidencijama u oblasti zdravstva („Službene novine Federacije BiH“, broj 37/12);
- Pravilnik o bližim uslovima prostora, opreme i kadra za osnivanje i obavljanje zdravstvene djelatnosti u zdravstvenim ustanovama („Službene novine Federacije BiH“, broj 5/20);
- Pravilnik o uslovima prostora, opreme i kadra, kao i primijenjenih tehnologija koje moraju ispunjavati zdravstvene ustanove koje obavljaju najsloženije oblike specijalističko-konsultativne i bolničke zdravstvene djelatnosti na tercijarnom nivou zdravstvene zaštite („Službene novine Federacije BiH“, broj 93/13);

- Pravilnik o organizaciji i bližim uslovima prostora, medicinsko-tehničke opreme i stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciju iz oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci („Službene novine Federacije BiH“, broj 73/11);
- Pravilnik o stručnom usavršavanju zdravstvenih saradnika u oblasti psihoterapijskog savjetovanja za djecu i adolescente („Službene novine Federacije BiH“, broj 7/19);
- Pravilnik o dodatnoj edukaciji iz zdravstvene njege u zajednici („Službene novine Federacije BiH“, broj 23/23);
- Pravilnik o dodatnoj edukaciji medicinskih sestara-tehničara iz okupacione terapije u mentalnom zdravlju („Službene novine Federacije BiH“, broj 99/15);
- Pravilnik o kontinuiranoj stručnoj edukaciji u oblasti ranog otkrivanja, intervencije i praćenja razvojnih i drugih poremećaja koji utiču na rast i razvoj djece od rođenja do polaska u školu („Službene novine Federacije BiH“, broj 26/23);
- Pravilnik o uslovima i postupku upućivanja osiguranih osoba na liječenje u inostranstvo („Službene novine Federacije BiH“, br. 93/13, 102/15, 16/19 i 22/19);
- Pravilnik o obrascu saglasnosti odnosno pristanka pacijenta na predloženu medicinsku mjeru, te obrascu izjave o odbijanju pojedine medicinske mjere („Službene novine Federacije BiH“, broj 95/13);
- Pravilnik o organizaciji i radu komisija za zaštitu osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije BiH“, broj 53/01);
- Uputstvo o sadržaju obrazaca u provođenju Zakona o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Službene novine Federacije BiH“, br. 53/01 i 77/19);
- Pravilnik o izboru, organizaciji i radu Komisije za praćenje zaštite prava osoba s duševnim smetnja Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 44/13);
- Rješenje kojim se imenuje Komisija za praćenje zaštite prava osoba s duševnim smetnjama Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 34/18);
- Pravilnik o obliku i sadržaju osnovne medicinske dokumentacije („Službene novine Federacije BiH“, broj 61/18);
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu vođenja individualnih izvještajnih obrazaca i drugih pomoćnih obrazaca za vođenje evidencija („Službene novine Federacije BiH“, broj 61/18);
- Pravilnik o načinu i rokovima dostavljanja, kao i obliku i formi zbirnih izvještajnih obrazaca („Službene novine Federacije BiH“, broj 61/18);
- Odluka o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava („Službene novine Federacije BiH“, broj 21/09);
- Federalno ministarstvo zdravstva planira aktivnosti na osnovu Strategije razvoja Federacije BiH 2021–2027. Prioritetne aktivnosti FMZ-a u skladu sa strateškim okvirom definiraju se u trogodišnjem i godišnjem planu rada FMZ-a;
- U okviru Strategije razvoja Federacije BiH 2021–2027. jedan od prioriteta u oblasti zdravstva je poboljšavati ishode zdravstvenog sistema, što je glavni program plana rada FMZ-a za naredni trogodišnji period. U vezi s tim, osnovno strateško opredjeljenje FMZ-a usmjereno je na osiguranje dostupnosti zdravstvene zaštite, povećanje pokrivenosti zdravstvenim osiguranjem, primjenjivanje cjeloživotnog učenja o zdravlju, zdravom životnom stilu i zdravim izborima, zaštitu reproduktivnog zdravlja mladih, kontinuirano osiguravanje i poboljšavanje kvaliteta zdravstvenih

usluga, teritorijalno ravnomjernije pružanje zdravstvenih usluga i jačanje vertikalne i horizontalne koordiniranosti i spremnosti, posebno u kriznim javnozdravstvenim situacijama, što treba osigurati adekvatnijim finansiranjem usluga za poboljšanje javnog zdravlja, kao i ekonomičnijim raspoređivanjem i korištenjem sredstava.

2.4.2. Stanje u oblasti

Federacija BiH svim građanima garantira neotuđivo pravo na ostvarivanje zdravstvene zaštite, odnosno pravo na pristupačnu zdravstvenu uslugu standardnog kvaliteta i jednakog sadržaja, uključujući OSI koje ostvaruju zdravstvenu zaštitu pod jednakim uslovima kao i ostale osigurane osobe. Zakonom je propisano da se društvena briga za zdravlje, pod jednakim uslovima, na teritoriji FBiH ostvaruje osiguravanjem zdravstvene zaštite stanovništvu FBiH, kao i grupacijama stanovništva koje su izložene povećanom riziku obolijevanja, zdravstvenom zaštitom osoba u vezi sa sprečavanjem, suzbijanjem, ranim otkrivanjem i liječenjem bolesti od većeg socijalno-medicinskog značaja, kao i zdravstvenom zaštitom socijalno ugroženog stanovništva.

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti propisano je poštivanje principa pravičnosti zdravstvene zaštite koje se ostvaruje zabranom diskriminacije prilikom pružanja zdravstvene zaštite po osnovu rase, spola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porijekla, vjeroispovijesti, političkog ili drugog uvjerenja, seksualne orijentacije, imovnog stanja, kulture, jezika, vrste bolesti, psihičkog ili fizičkog invaliditeta.

Od 2010. godine FMZ fokus razvoja primarne zdravstvene zaštite stavlja na razvoj i unapređenje službi u zajednici (centar za mentalno zdravlje i centar za fizikalnu rehabilitaciju, službe sestara u zajednici/patronažne službe, centri za rani rast i razvoj). Osim preventivne uloge, ove službe imaju i važnu ulogu u oporavku i rehabilitaciji pacijenata.

2.4.3. Pristupačnost

Zdravstvena zaštita u FBiH organizirana je na tri nivoa: primarni, sekundarni i tercijarni. Primarni nivo zdravstvene zaštite zasniva se na porodičnoj medicini i jačanju službi u zajednici: službe za zdravstvenu zaštitu djece i žena, zatim za mentalnu rehabilitaciju u zajednici, fizikalnu rehabilitaciju u zajednici, sestrinstvo u zajednici. Provođenjem strateških opredjeljenja postignuti su značajni pomaci u unapređenju infrastrukture ambulanti porodične medicine. Međutim, iako je došlo do općeg poboljšanja, još uvijek je prisutna nejednakost u dostupnosti primarne zdravstvene zaštite stanovništvu u različitim kantonima FBiH.

Pravilnikom o bližim uslovima prostora, opreme i kadra za osnivanje i obavljanje zdravstvene djelatnosti u zdravstvenim ustanovama („Službene novine Federacije BiH“, broj 5/20) utvrđeni su uslovi pristupačnosti za OSI u smislu ukidanja arhitektonskih prepreka. U pogledu uslova u vezi s osiguranjem pristupačnosti zdravstvene ustanove za OSI, objekat mora da udovoljava sljedećem: a) naznačen poseban prostor za parkiranje za OSI unutar kruga zdravstvene ustanove; b) prilaz organizacionoj jedinici prilagođen OSI, i to na svim mjestima koje pacijenti posjećuju; c) šalteri za OSI postavljeni niže od

uobičajenih standardnih; d) lift prilagođen potrebama OSI i e) osigurani sanitarni čvorovi s pristupom invalidskim kolicima, a prostorija ima rukohvate.

Pravilnikom o organizaciji i bližim uslovima prostora, medicinsko-tehničke opreme i stručnog kadra, koje trebaju ispunjavati centri za mentalno zdravlje u zajednici, kao i edukaciji iz oblasti zloupotrebe psihoaktivnih supstanci („Službene novine Federacije BiH“, broj 73/11), definirano je da objekat centra za mentalno zdravlje treba biti smješten na pristupačnom terenu, s prilagođenim prilazom za OSI.

Zakonom o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata („Službene novine Federacije BiH“, broj 40/10) utvrđena je obaveza zdravstvene ustanove da pacijentu s invaliditetom, kojem se ne može dati usmena informacija na uobičajeni način, osigura tumač znakovnog jezika ili ako je neophodna pisana informacija, da se ona dâ na pismu razumljivom za tu osobu (član 9. Zakona o pravima, obavezama i odgovornostima pacijenata). Međutim, u većini zdravstvenih ustanova nije uspostavljena praksa pozivanja tumača ili korištenja Brajevog pisma.

Cilj Odluke o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava („Službene novine Federacije BiH“, broj 21/09) jeste ujednačavanje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja na teritoriji cijele FBiH. Osnovni paket sadržava i listu ortopedskih pomagala. Međutim, primjena Odluke nije ujednačena u svim kantonima zbog različitih finansijskih kapaciteta kantona.

Stoga je potrebno raditi na koordinaciji aktivnosti s ciljem postizanja saglasnosti o odgovarajućem pristupu OSI kvalitetnim ortopedskim pomagalima, uključujući njihovu dostupnost po pristupačnim cijenama.

2.4.4. Mentalno zdravlje u zajednici

Mentalni invaliditet sastoji se od stanja koja su obično povezana s potrebom za psihosocijalnom zaštitom. Teškoće u mentalnom zdravlju smatraju se invaliditetom kada utiču na potpuno i efikasno učešće neke osobe u društvu, te se stoga često nazivaju psihosocijalnim teškoćama²⁷.

Centar obavlja promociju mentalnog zdravlja i prevenciju mentalnih poremećaja, liječenje i rehabilitaciju mentalno oboljelih osoba, prevenciju invaliditeta i rehabilitaciju, te brigu i pomoć onespoblijenima, kao i druge poslove u skladu s članom 88. Zakona o zdravstvenoj zaštiti („Službene novine Federacije BiH“, broj 46/10).

U skladu s reformskim opredjeljenjima, Zakonom o zdravstvenoj zaštiti definirani su centri za mentalno zdravlje i centri za fizikalnu rehabilitaciju, kao službe u zajednici, pri

²⁷ "Kad jednom uđeš, više nikad ne iziđeš" — Deinstitutionalizacija osoba s intelektualnim ili mentalnim invaliditetom u Hrvatskoj, Human Rights Watch, New York 2010, 1-56432-687-X, s. 3. Izvještaj dostupan na veb-adresi: http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/croatia0910webwcover_1.pdf.

domovima zdravlja, što je doprinijelo njihovom boljem funkcioniranju. Uspostavljeno je 46 centara za mentalno zdravlje i 38 centara za fizikalnu rehabilitaciju.

Prema izvještaju redovne zdravstvene statistike, u centrima za mentalno zdravlje u FBiH su u 2022. godini bila angažirana 53 doktora medicine, 153 medicinske sestre/tehničari, 15 okupacionih terapeuta, 78 psihologa i 46 socijalnih radnika.

Praćenje stanja u oblasti diskriminacije OSI osigurava se redovnim izvještajima Komisije za zaštitu prava osoba s duševnim smetnjama, uz praćenje stepena realizacije iznesenih preporuka.

Pružene zdravstvene usluge u oblasti mentalnog zdravlja prate se kroz redovna izvještavanja zdravstvenih ustanova, koja se u propisanim rokovima dostavljaju zavodima za javno zdravstvo, te zavodima zdravstvenog osiguranja. U FBiH, na osnovu Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva („Službene novine Federacije BiH“, broj 37/12), svi centri za mentalno zdravlje dostavljaju zavodima za javno zdravstvo šestomjesečne i godišnje zbirne izvještajne obrasce: izvještaj o radu centra za mentalno zdravlje i izvještaj o oboljenjima u centrima za mentalno zdravlje, te bolnice s psihijatrijskim odjelima - kroz bolesničko-statistički obrazac psihijatrijski tip. Održivost i sistemsko uređenje prikupljanja podataka u oblasti mentalnog zdravlja osigurani su na način da su potrebni obrasci dio zakonskih i podzakonskih propisa (na osnovu Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva). Stvoreni su osnovi za prikupljanje podataka o korisnicima na takav način da o brojnim indikatorima mogu izvještavati različita tijela u zemlji i inozemstvu (uključujući i izvještavanje po Atlasu mentalnog zdravlja za WHO).

Zavod za javno zdravstvo FBiH izrađuje i izvještaj „Zdravstveno stanje stanovništva Federacije BiH“ i „Zdravstveno-statistički godišnjak Federacije BiH“ za svaku kalendarsku godinu. Tako sačinjeni izvještaji koriste se za različite svrhe: analize podataka, planiranja, izrade strateških pravaca i politika, izmjene i dopune zakonskih rješenja i sl. Dio ovih izvještaja je i stanje u oblasti zaštite mentalnog zdravlja.

Federalno ministarstvo zdravstva razvilo je inovirani model otpusta osoba s duševnim smetnjama iz bolnice, koji podrazumijeva jačanje saradnje između ustanova bolničkog tipa, službi u zajednici i centara za socijalni rad, s ciljem omogućavanja pristupa uslugama neophodnim za nesmetano funkcioniranje u zajednici.

Kroz Projekat mentalnog zdravlja u BiH kontinuirano se radilo na: jačanju kapaciteta aktera u sistemu mentalnog zdravlja na nivou zajednice; poboljšanju pristupa i kvaliteta usluga mentalnog zdravlja na nivou zajednice; smanjenju diskriminacije osoba s problemima mentalnog zdravlja. U vezi s tim, uvedene su nove inovativne usluge u oblasti mentalnog zdravlja. Posebno treba istaknuti primjenu koordinirane brige i okupacione terapije.

Propisan je program dodatne edukacije za psihologe i socijalne radnike zaposlene u centrima za mentalno zdravlje, a koji se odnosi na rad s djecom i adolescentima i koji se provodi kontinuirano.

Bolnice pružaju kontinuitet brige usvojenim modelom zajedničkog planiranja otpusta (učešće porodica korisnika, CMZ-a, CSR-a, udruženja korisnika i drugih usluga po potrebi). Model zajedničkog planiranja otpusta pacijenata reguliran je novim Zakonom o zaštiti mentalnog zdravlja (u formi prednacrta). Model zajedničkog planiranja otpusta je uspješno pilotiran u 45% zajednica sa CMZ-om.

Završeno je anketiranje CMZ-a u BiH - Završni upitnik o primjeni koordinirane brige. Naime, u svojoj završnoj fazi Projekat mentalnog zdravlja u BiH bio je posvećen aktivnostima čiji je cilj bio zagovaranje održivosti i promocija projektnih rezultata postignutih kontinuiranim zajedničkim radom. U tu svrhu prikupljeni su podaci iz 73 CMZ-a u BiH koji su dali važne informacije o održivosti koordinirane brige u svakodnevnom radu centara za mentalno zdravlje.

Obavljene su i onsite posjete ustanovama socijalne zaštite radi praćenja primjene Individualnog plana oporavka uključenih korisnika (IPO). U periodu mart - april 2023. godine provedeno je pet supervizijskih posjeta i jedan online sastanak s osobljem svih osam uključenih ustanova socijalnog tipa/za dugotrajni smještaj korisnika za primjenu Individualnog plana oporavka (IPO) s korisnicima u ustanovama.

Provedeno je mjerenje oporavka korisnika uključenih u IPO u ustanovama socijalne zaštite, a po utvrđenoj metodologiji.

Po završetku kompletnog treninga korisnika IPO-a, prvo mjerenje individualnog plana oporavka, krajem 2022. godine pokazalo je da se 87,7% korisnika uključenih u IPO dobro oporavlja nakon tri mjeseca uključenosti u IPO (N=49, Ž=31, M=18).

Educirana su 53 polaznika „Intenzivnog kursa okupacione terapije u oblasti mentalnog zdravlja“ u ustanovama socijalne zaštite.

Obavljeni su sastanci s univerzitetima u vezi s pokretanjem formalne edukacije iz okupacione terapije u FBiH.

Završne konferencije Projekta mentalnog zdravlja u BiH održane su u maju i junu 2023. godine: završna regionalna konferencija „It’s all about you“ koja je organizirana u saradnji s Mrežom Jugoistočne Evrope za mentalno zdravlje – South European Network (9-11. maj 2023) i završna konferencija Projekta mentalnog zdravlja „Za sve nas“ (8-10. juni 2023).

Potrebno je raditi na daljnjem jačanju službi u zajednici, posebno s ciljem jačanja kvalitetnih i dostupnih programa u zajednici za OSI. Potrebno je jačati kapacitete u oblasti koordinirane brige i okupacione terapije, s posebnim fokusom na kadrovsko jačanje centara za mentalno zdravlje s obzirom na sve veće izazove s kojima se susreće. U ovom kontekstu, posebno je važno osigurati adekvatno osoblje koje bi radilo s djecom.

2.4.5. Jačanje sestrinstva

Putem Projekta „Jačanje sestrinstva u BiH“, koji se realizira uz finansijsku podršku Vlade Republike Švicarske, FMZ učestvuje u aktivnostima koje doprinose povećanju kvaliteta usluga medicinskih sestara i tehničara te omogućuju bolji pristup ovim uslugama, naročito za ugrožene grupe stanovništva: starije, OSI, raseljene osobe, nezaposlene i neosigurane osobe, manjine, osobe koje žive u udaljenim područjima, samohrane majke, mlade roditelje, djecu i mlade.

Dugoročni cilj Projekta „Jačanje sestrinstva u BiH“ jeste poboljšanje zdravstvenih ishoda u BiH unapređenjem kvaliteta i efikasnosti sestrinskih usluga, s težištem na primarnoj zdravstvenoj zaštiti i poboljšanju dostupnosti spomenutih usluga, najprije za vulnerabilne grupe stanovništva.

U okviru Komponente II. ovog projekta - Razvoj sestrinstva u zajednici/polivalentne patronaže i pristup ugroženim grupama stanovništva - fokus je na razvoju usluga sestrinstva u zajednici koje će biti u skladu s međunarodnim standardima, prioritetnim potrebama ugroženih grupa stanovništva, kao i aspektima lokalnog sistema. Da bi usluge medicinskih sestara/tehničara u zajednici bile optimalno prilagođene specifičnim potrebama stanovništva, u okviru projekta se provode sveobuhvatne istraživačke studije kojima je cilj da se identificiraju ugrožene grupe stanovništva, priroda njihovih potreba i relevantne karakteristike sistema koje utiču na izvodljivost pružanja usluga.

U proteklom periodu u okviru ovog projekta realizirane su brojne aktivnosti u pravcu jačanja infrastrukture za unapređenje sestrinske djelatnosti u FBiH, jačanje profesionalnih kompetencija u oblasti zdravstvene njege, izrada priručnika o standardnim operativnim procedurama u sestrinstvu na svim nivoima zdravstvene zaštite.

Najznačajnije je spomenuti da je završena sestrinska dokumentacija i za sekundarni i tercijarni nivo zdravstvene zaštite, te su u vezi s tim izmijenjeni pravilnici koji se donose na osnovu Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva („Službene novine Federacije BiH“, broj 37/12), izrađen je Priručnik za zdravstvene ustanove o razvoju i primjeni Standardnih operativnih procedura (SOP), izrađen je softver za uspostavljanje registra sestrinske radne snage, završene su Smjernice za unapređenje sestrinstva u zajednici/polivalentne patronaže i proveden niz edukacija u oblasti zdravstvene njege.

Na osnovu Pravilnika o dodatnoj edukaciji iz zdravstvene njege u zajednici („Službene novine Federacije BiH“, broj 23/23), u proteklom periodu ovlašteno je pet domova zdravlja za obavljanje navedene edukacije. Edukacija za polaznike Zeničko-dobojskog kantona započela je krajem 2023. godine. U skladu s ranije definiranim kriterijima, dodatna edukacija iz njege u zajednici bit će nastavljena u naredne tri godine. Cilj edukacije je poboljšati kapacitete i djelovanje sestre u zajednici s posebnim fokusom na poboljšanje dostupnosti i kvaliteta usluge za najranjivije kategorije u lokalnim zajednicama, a što uključuje i OSI.

U službama za polivalentnu patronažnu djelatnost u FBiH u 2022. godini bilo je zaposleno 175 medicinskih sestara-tehničara, od kojih 44 ima završen prvi ciklus studija, dvoje ima

završen drugi ciklus studija, osmero je s višom stručnom spremom te 121 s visokom stručnom spremom.

Potrebno je raditi na daljnjem unapređenju sestrinstva u zajednici osiguravanjem kvalitetnih i dostupnih programa u zajednici za OSI. S ciljem povećanja dostupnosti usluga, potrebno je raditi na kadrovskom osnaživanju službi za patronažnu i palijativnu njegu u zajednici. Lokalne zajednice moraju, u kontekstu ustavne odgovornosti brige za zdravlje, više ulagati u programe, kako prevencije tako i kurative, za OSI.

2.4.6. Program rijetkih bolesti

Ministarstvo je, na osnovu Strategije razvoja FBiH (2021–2027), pripremio Prijedlog programa za rijetke bolesti u Federaciji BiH (2024–2026). Pribavljena su mišljenja kantona, obrađeni komentari svih zainteresiranih strana i tekst se finalizira za upućivanje Vladi FBiH.

U decembru 2023. godine održana je Završna konferencija o rijetkim bolestima u FBiH, a u okviru Projekta „Doprinos OCD mreža u poboljšanju svakodnevnog života ljudi oboljelih od rijetkih bolesti“, koji provodi Institut za populaciju i razvoj Sarajevo, uz podršku Saveza za rijetke bolesti RS i nadležnih ministarstava zdravstva FBiH i RS. Projekat je finansirala Evropska unija.

Provedene su zagovaračke aktivnosti s ciljem imenovanja federalnog nacionalnog koordinatora za rijetke bolesti i osnivanja Federalnog centra za rijetke bolesti, uspostavljene su radne grupe za izradu entitetskih strategija/programa za rijetke bolesti koje su održale nekoliko sastanaka i sačinile stručne osnove za navedene dokumente; izrađena je baza ljekara iz BiH, regije i šire koji tretiraju pacijente s rijetkim bolestima. S ciljem umrežavanja i osnaživanja udruženja koja okupljaju oboljele od rijetkih bolesti, izrađena je baza podataka korisničkih udruženja u FBiH kojom su identificirana udruženja zainteresirana za članstvo u Savezu za rijetke bolesti, te je urađeno istraživanje o procjeni potreba tih udruženja.

U februaru 2022. godine zvanično je registriran prvi Savez za rijetke bolesti koji okuplja udruženja korisnika iz FBiH. Od tada do kraja 2023. godine kapaciteti Saveza ojačani su putem 13 edukacija iz oblasti zagovaranja, eksterne i interne komunikacije i javnih konsultacija i učešća građana u donošenju javnih politika. Jačanje kapaciteta je omogućeno uspostavljanjem info centara na veb-stranicama entitetskih saveza za rijetke bolesti. Info centri pružaju tačne informacije o rijetkim bolestima, čime je poboljšan pristup pacijenata potrebnim informacijama. U okviru info centara redovno se ažuriraju podaci i dostupna je telefonska linija za pružanje usluga, tj. različitih informacija. Izrađene su brošure o radu entitetskih centara za rijetke bolesti i o rijetkim bolestima općenito. Izrađena je studija iz farmakoekonomike koja sadrži procjenu trenutne situacije u oblasti rijetkih bolesti u BiH, s posebnim osvrtom na dosadašnju praksu i predložene mjere za unapređenje zdravstvene zaštite oboljelih od rijetkih bolesti. Za zdravstvene radnike iz RS i FBiH održane su ukupno četiri edukacije o rijetkim bolestima.

Izrađena su dva kratka filma o radu entitetskih saveza za rijetke bolesti. Projekat je promoviran na Međunarodnoj konferenciji „Holistički modeli kod rijetkih bolesti“. Ovaj skup bio je prilika da se čuju iskustva iz regiona i Evrope, njihova rješenja kako unaprijediti život osoba s rijetkim bolestima. Predstavnici entitetskih saveza prezentirali su aktivnosti koje su realizirane u prethodnom periodu, a sve s ciljem unapređenja zdravlja i kvaliteta života osoba oboljelih od rijetkih bolesti.

Tokom 2023. godine završene su aktivnosti na uspostavi Centra za rijetke bolesti, koji je organiziran u okviru Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla. Razvijena su pravila i procedure za entitetske centre za rijetke bolesti. Slijedi zaključivanje memoranduma o saradnji između saveza za rijetke bolesti i centara za rijetke bolesti (u oba entiteta).

Zagovaračka kampanja za usvajanje/promociju strateških/programskih dokumenata na entitetskom nivou završena je zaključno s decembrom 2023. godine – TV-dijaloške emisije, okrugli stolovi u Sarajevu i Banjoj Luci i dr. Također, okončana je i kampanja za poboljšanu zdravstvenu zaštitu za ljude koji boluju od rijetkih bolesti (digitalni bilbordi sa zagovaračkim porukama, promo članci u printanim medijima itd).

Rana dijagnoza je od ključne važnosti za rani početak tretmana i rehabilitaciju osoba oboljelih od rijetkih bolesti, a tako i za poboljšanje kvaliteta života osoba s rijetkim bolestima.

Skrining na fenilketonuriju, kongenitalnu hipotireozu i adrenalnu hiperplaziju u neonatalnom periodu uspostavljen je u FBiH i finansira se iz sredstava Fonda solidarnosti FBiH. Međutim, treba razmotriti opravdanost uvođenja i drugih skrininga. Neophodno je stalno procjenjivati tehničke mogućnosti, kao i vršiti izbor bolesti relevantnih za FBiH uz procjenu ekonomičnosti.

2.4.7. Rani rast i razvoj

Jačanje kapaciteta u oblasti ranog rasta i razvoja djece jedan je od prioriteta Strategije razvoja FBiH 2021–2027. godina, a unapređenje kvaliteta usluga ranog prepoznavanja i rane intervencije formiranjem i širenjem centara za rani rast i razvoj pri domovima zdravlja u FBiH jedan je od strateških ciljeva Strateškog plana za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u FBiH 2020–2025. godina, a samim tim je i opredjeljenje ovog ministarstva.

Stoga je FMZ zajedno sa ZZZFBiH proveo aktivnosti u vezi s procjenom trenutnog stanja u pogledu pružanja usluga u oblasti ranog rasta i razvoja djece, načina organizacije pružanja tih usluga, kao i raspoloživih resursa u ovoj oblasti na nivou primarne zdravstvene zaštite na području FBiH. Cilj situacione analize bio je prikupiti podatke o trenutnom stanju resursa u oblasti ranog rasta i razvoja u domovima zdravlja u FBiH, neophodnih za planiranje unapređenja resursa u ovoj oblasti. Kao jedan od rezultata te analize je i podatak da samo 13 domova zdravlja u FBiH ima djelimično organiziran centar za rani rast i razvoj, te da u domovima zdravlja najviše nedostaju logopedi, kao i psiholozi i okupacioni terapeuti. Ključne preporuke proizašle iz ovog istraživanja odnose se na neophodnost jačanja postojećih i daljnje organiziranje i širenje centara za rani rast i razvoj

u domovima zdravlja u FBiH, kao i provođenje dodatne obuke iz ove oblasti, te bolje planiranje ljudskih potencijala neophodnih za pružanje kvalitetnijih usluga što bliže djetetu i njegovoj porodici.

U vezi s tim, ovo ministarstvo je donijelo novi Pravilnik o dodatnoj edukaciji iz ranog prepoznavanja odstupanja od zdravog rasta i razvoja i osnova intervencije za djecu do polaska u školu, čime su stečeni preduslovi provođenja formalno organizirane kontinuirane profesionalne edukacije iz ove oblasti, prvenstveno za multidisciplinarnе timove koji rade u centrima za rani rast i razvoj, ali i za ostale zdravstvene radnike, saradnike i stručnjake iz srodnih oblasti koji se bave ranim rastom i razvojem djeteta. Primjena ovih programa ojačat će kompetencije stručnjaka i pomoći u jačanju kapaciteta za rano prepoznavanje, kapaciteta za osnove intervencije u lokalnim zajednicama gdje žive porodice s djecom u potrebi za ovim uslugama, kao i jačanju kapaciteta edukatora koji će imati ulogu u diseminaciji znanja i vještina iz ranog prepoznavanja i osnova rane intervencije, te samim tim omogućiti održivost ovog novog modela pružanja usluga rane detekcije i osnova intervencije u lokalnim zajednicama.

Značajno je istaknuti da je FMZ otvorio dijalog s UNICEF-om kao međunarodnim partnerom za podršku jačanju kapaciteta u oblasti ranog rasta i razvoja. U narednom periodu fokus ove saradnje bit će koordinacija i praćenje unapređivanja kapaciteta u oblasti ranog rasta i razvoja, naročito unapređivanja vještina ranog prepoznavanja odstupanja od zdravog rasta i razvoja djeteta, posebno djece do tri godine života, a zatim i jačanja vještina rane intervencije, kao i koordinacija s kantonalnim ministarstvima zdravstva u pogledu stvaranja preduslova za planiranje i otvaranje novih centara za rani rast i razvoj.

U narednom periodu potrebno je uraditi reviziju standarda i normativa, kao i nomenklature usluga u oblasti ranog rasta i razvoja.

Potrebno je raditi na jačanju intersektorskog i multidisciplinarnog pristupa u oblasti ranog rasta i razvoja djece te izgraditi efikasan sistem praćenja i evaluacije, nastaviti edukacije iz rane detekcije, dijagnostike i intervencije profesionalaca koji se bave unapređenjem ranog rasta i razvoja djece te raditi na promociji važnosti ranog rasta i razvoja, uz promoviranje dostupne usluge iz ove oblasti, i to ne samo među roditeljima nego i među stručnjacima iz drugih oblasti.

2.4.8. Podrška OSI putem grantova

Federalno ministarstvo zdravstva kontinuirano saraduje s organizacijama civilnog društva, kako u smislu njihovog aktivnog učešća u izradi zdravstvenih politika tako i u smislu provođenja zajedničkih projekata. Iz dijela prihoda ostvarenih u budžetu FBiH po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću, FMZ je u 2022. godini za finansiranje programa i projekata iz oblasti zdravstva „Liječenje i rehabilitacija teško oboljele djece i mladih čije se liječenje finansira iz Federalnog fonda solidarnosti“ dodijelio 315.483,00 KM.

Na prijedlog FMZ-a, Vlada FBiH na 40. hitnoj sjednici, održanoj 21. 12. 2023, usvojila je Odluku o utvrđivanju liste korisnika i raspodjeli dijela prihoda ostvarenih po osnovu naknada za priređivanje igara na sreću. Za finansiranje programa i projekata iz oblasti zdravstva „Liječenje i rehabilitacija teško oboljele djece i mladih čije se liječenje finansira iz Federalnog fonda solidarnosti“ dodijeljeno je ukupno 156.066,72 KM.

Sredstva dodijeljena udruženjima čiji su korisnici maloljetne OSI uglavnom su usmjerena na projekte rehabilitacije, humane reprodukcije ekstremiteta, nabavku slušnih aparata, edukaciju djece s teškoćama u razvoju itd.

2.4.9. Saradnja s drugim sektorima

Poboljšana je saradnja između ustanova za zaštitu mentalnog zdravlja i drugih službi zdravstvenog sistema te ustanova socijalne zaštite, korisničkih udruženja, korisnika, porodice i drugih aktera u zajednici, posebno uspostavljanjem mehanizma za upućivanje korisnika usluga unutar zdravstvenog sektora i između sektora razvijanjem i primjenom modela zajedničkog planiranja otpusta korisnika.

Federalno ministarstvo zdravstva pruža kontinuiranu podršku profesionalnim udruženjima koja djeluju u oblasti mentalnog zdravlja, tako da se putem edukativnih projekata jača strukovni tim u oblasti mentalnog zdravlja te uzajamna povezanost/bliskost struka.

S ciljem poboljšanja položaja djece i mladih s invaliditetom smještenih u ustanovama socijalne zaštite, federalni ministar zdravstva je 22. 7. 2020. imenovao radnu grupu u kojoj su bili predstavnici FMZ-a, FMRSP-a, predstavnici relevantnih zdravstvenih i socijalnih ustanova čiji je osnivač FBiH, te predstavnici udruženja čija je djelatnost u vezi sa zaštitom osoba s intelektualnim teškoćama. Kao rezultat rada radne grupe, u februaru 2021. godine publiciran je dokument „Prijedlog modaliteta redovnog revidiranja dijagnoza, funkcionalnosti i potreba korisnika usluga u ustanovama socijalne zaštite u FBiH, kao i modalitet njihovih redovnih ljekarskih kontrola“.

U saradnji s drugim sektorima poboljšana je participacija korisnika u zajednici i njihova socijalna uključenost osnaživanjem korisnika i korisničkih udruženja, edukacijom u zagovaranju, ljudskim pravima, borbi protiv stigme i diskriminacije, govorništvo i uslugama psihosocijalne rehabilitacije. Uspostavljeni su modeli radnog angažmana osoba s mentalnim teškoćama u vidu socijalnog poduzetništva i programa profesionalne orijentacije.

Potrebno je raditi na jačanju saradnje s organizacijama civilnog društva, kako u smislu njihovog aktivnog učešća u izradi zdravstvenih politika tako i u smislu provođenja zajedničkih projekata za unapređenje položaja OSI.

2.5. PRISTUPAČNOST

2.5.a. Oblast prostornog uređenja

Federalno ministarstvo prostornog uređenja, kantonalna ministarstva prostornog uređenja i jedinice lokalne samouprave (službe u gradovima i općinama), svako iz svoje nadležnosti, provode u arhitektonsko-građevinskom smislu pristupačnost u planiranju i građenju građevina.

2.5.a.1. Zakonodavno-pravni okvir

Važeći propisi koji se na području FBiH moraju poštovati za oblast planiranja i građenja, a koji imaju i odredbe koje se odnose na OSI odnosno osobe sa smanjenom tjelesnom sposobnošću su:

- Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, br. 2/06, 72/07, 32/08, 4/10, 13/10, 45/10, 85/21 i 92/21);
- kantonalni zakoni iz oblasti planiranja i građenja;
- Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za lica s umanjenim tjelesnim mogućnostima („Službene novine Federacije BiH“, br. 48/09 i 99/14).

U skladu s odredbama navedene uredbe, pravno lice kontrolor/revident investiciono-tehničke dokumentacije mora dati izjavu da je projekat izrađen u skladu s navedenom uredbom, što znači da je kroz izradu investiciono-tehničke dokumentacije pravno lice – ovlašteni projektant ispoštovao odredbe Uredbe odnosno uslove pristupačnosti građevini ili unapređenje pristupačnosti građevini prilikom rekonstrukcije građevina, a što kontrolor/revident ovjerava svojim štambiljem, pečatom i potpisom ovlaštenog lica.

U skladu s odredbom iste uredbe, nadzor nad provođenjem odredbi Uredbe vrši nadležna federalna i kantonalna uprava za inspeksijske poslove.

2.5.a.2. Analiza trenutnog stanja i dosadašnjih rezultata primjene

a) Planiranje i građenje

Što se tiče provođenja navedenih važećih propisa koji se odnose na osobe s invaliditetom, FMPU prilikom vođenja upravnih postupaka iz oblasti građenja obavezno traži kontrolu/reviziju glavnog projekta, zajedno sa izjavom o usaglašenosti, prema odredbama Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjenim tjelesnim mogućnostima, a što najvjerovatnije traže i organi uprave nižih nivoa vlasti. Prilikom tehničkog prijema građevina, imenovani članovi komisije za tehnički pregled (posebno za oblast arhitekture, građevine i saobraćaja) moraju u svojim izvještajima dati mišljenje o tome da li je građevina izvedena u skladu s ovjerenim glavnim projektom, a što bi značilo da su ispoštovani i uslovi iz projekta koji se odnose na pristupačnost OSI.

Na nivou FBiH je mali broj takvih građevina, kao što su proizvodni kompleksi koji imaju i upravne zgrade ili prostore za boravak radnika (u kojima mogu raditi OSI ili su posjetioci) i građevine na autoputu, brznoj i magistralnoj cesti (ostale kategorije puteva su u nadležnosti nižih nivoa vlasti), koje imaju na trasi centre za održavanje puteva i naplatne kućice (u kojima mogu raditi OSI ili su posjetioci).

Kako je izgradnja stambenih, stambeno-poslovnih građevina i pratećih građevina u naseljima i javnih građevina u nadležnosti kantona, gradova i općina, nadležne službe za izdavanje akata o građenju također poštuju odredbe važećih propisa koje se odnose na OSI.

Što se tiče iznimnog odstupanja od propisanih uslova pristupačnosti, prema odredbama Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjnim tjelesnim mogućnostima, prilikom rekonstrukcije građevine kulturno-historijskog naslijeđa ne mogu se osigurati propisani uslovi pristupačnosti, a da se ne naruši autentično spomeničko svojstvo kulturnog dobra, pa je dopušteno iznimno odstupiti od propisanih uslova pristupačnosti, uz prethodno pribavljenu saglasnost nadležne institucije za zaštitu kulturno-historijskog naslijeđa. To su najčešće građevine kulturnog sadržaja kao što su: galerije, muzeji, pozorišta, kina, biblioteke, te uslužnih sadržaja kao što su: banke, apoteke, agencije, trgovine i sl. koje postavljaju kosine, platforme, liftove i sl.

Učiniti takve građevine pristupačnim za ulaz moguće je ostvariti u najvećem postotku, ali unutrašnjost tih građevina teško je prilagođavati osobama s invaliditetom, u smislu ugradnje liftova i preuređenja toaleta radi potrebe za intervencijom na konstrukciji građevine, a što ulazi i u područje stabilnosti građevine i zaštite kulturno-historijske vrijednosti.

Najviše se postiglo kod pristupačnosti u rješavanju vanjskog uređenja uličnih javnih površina, dakle, kretanja pješačkim i saobraćajnim površinama uz postavljanje vizuelnih i zvukovnih instalacija komunikacije.

b) Uvođenje e-uprave (e-dozvole)

Federalno ministarstvo prostornog uređenja putem pravnog okvira, uvođenjem e-dozvola u oblasti građenja, radi na unapređenju i ubrzanju donošenja akata o građenju. Procedure su određene odredbama u Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH, a koji su oba doma Parlamenta FBiH usvojila zaključkom o prihvatanju Nacrta zakona o izmjenama i dopunama Zakona o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH kao dobar osnov za utvrđivanje Prijedloga zakona.

Ovaj zakon omogućio bi uvođenje sistema elektronskog izdavanja dozvola u oblasti građenja, odnosno stvorio bi sistem „gdje bi se sve dozvole dobile na jednom mjestu“ i koji bi značajno smanjio vrijeme, novac i korake potrebne za dobivanje dozvola.

U skladu s navedenim zakonom, svi građani, pa i OSI, na lakši i brži način došli bi do potrebnih akata o građenju u organima uprave na svim nivoima vlasti, a bez kretanja od šaltera do šaltera i od institucije do institucije, čekajući u redovima, već bi iz svojih mjesta

boravišta mogli ostvariti svoja prava i uvijek biti u mogućnosti vidjeti u kojoj je radnoj fazi njihov zahtjev.

Na ovaj način su primijenjene odredbe Zakona o upravnom postupku i Zakona o elektronskom dokumentu FBiH, kao i Direktiva (EU) 2018/1972 Evropskog parlamenta i Vijeća od 11. decembra 2018. o Evropskom zakoniku elektronskih komunikacija CELEX 32018L1972.

Zeničko-dobojski kanton je prvi u FBiH usvojio novi Zakon o prostornom uređenju i građenju, čime je ispunjen prvi i osnovni uslov za elektronsko vođenje upravnih postupaka prilikom odobravanja izgradnje građevina i uslov za provođenje Zakona o elektronskom dokumentu u FBiH, čime je omogućeno da Općina Tešanj, kao pilot-općina, bude prva općina u Bosni i Hercegovini koja će izdavati odobrenja za građenje elektronskim putem.

c) Pristupačnost uslugama organa uprave (audio-vizuelne usluge)

Pristup veb-stranicama organa uprave omogućen je uz primjenu tehnologije komunikacije u smislu da je stranica dostupna putem više od jednog osjetilnog kanala, odnosno moguća je putem tehnologije za pretvaranje teksta u govor, a što je moguće korištenjem i podešavanjem aplikacije „narator“.

d) Energetska efikasnost

Povećanje energetske efikasnosti je pristup koji je osnov za postizanje ciljeva održivog razvoja i poboljšanjem energetske efikasnosti smanjuju se štetni uticaji na okoliš te je neophodno širenje svijesti o tome među građanima pa i među OSI.

Na osnovu Odluke o usvajanju Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava „Tekući transferi drugim nivoima vlasti i fondovima - za projekat utopljanja zgrada radi uštede energije“, utvrđenog budžetom FBiH, i Odluke o raspisivanju Javnog poziva, FMPU raspisuje javni poziv za odabir korisnika Programa za koji pravo učešća mogu ostvariti kantonalni i općinski/gradski organi vlasti FBiH. Predmet javnog poziva su programi/projekti koji se odnose na javne objekte.

Tako su do sada u Programu izvršene intervencije energetske efikasnosti na osnovnim i srednjim školama, predškolskim ustanovama, objektima organa uprave, društvenim domovima, domovima zdravlja i sl.

Dakle, u pitanju su javne građevine koje koriste i OSI, tako da, možda zbog neinformiranosti ili neefikasnosti aplikacija da prikupe svu dokumentaciju potrebnu za prijavu na javni poziv, nema aplikacija za građevine koje koriste samo OSI, kao npr. njihova udruženja ili sportske ekipe i pojedinci ili odgojno-obrazovne ustanove za OSI i sl.

Također, u Programu utroška sredstava „Tekući transferi drugim nivoima vlasti i fondovima - podrška EU BiH s ciljem ublažavanja negativnog socio-ekonomskog uticaja energetske krize“ utvrđen budžetom FBiH, FMRPO i FZOFBiH raspisuje javni poziv za dodjelu

sredstava iz budžetske podrške EU za provođenje mjera energetske efikasnosti u mikro, malim i srednjim preduzećima, kao i javni poziv za dodjelu sredstava iz budžetske podrške EU za provođenje mjera energetske efikasnosti u stambenim objektima, i to:

- individualna/porodična kuća;
- stambena jedinica u sklopu individualne/porodične kuće ako ima vlastito mjerno mjesto za električnu energiju na ime podnosioca prijave, koji je ujedno njen vlasnik/suvlasnik;
- stambena jedinica/stan u zgradi kolektivnog stanovanja.

Dakle, na ove javne pozive mogli su se javiti svi građani FBiH, pa i OSI koje zadovoljavaju date kriterije. Ali ponovo ističemo nedovoljnu informiranost i neefikasnost aplikanta da prikupi sve potrebno za prijavu, jer mnoge OSI to ne mogu uraditi bez tuđe podrške odnosno pomoći.

S obzirom na navedeno, ovakve informacije u vezi s energetsom efikasnosti su javne, na oglasnim pločama organa uprave i njihovim veb-stranicama, ali je upitna informiranost i pristupačnost OSI građevinama organa uprave i internetskim stranicama.

2.5.a.3. Finansijski pokazatelji

a) Planiranje i građenje

Finansijske pokazatelje teško je prikazati zbog toga što su u predmjeru i predračunu radova, koji se nalaze u glavnim projektima za izvođenje građevina na nivou FBiH, date cijene prema vrsti radova odnosno fazama građenja, a koje se stalno mijenjaju, i dok dođe do realizacije projekta i stavljanja građevine u funkciju, to je mnogo veći izdatak. Također, nema ni propisa na osnovu kojih bi organi uprave uopće pratili finansijske troškove podnosioca zahtjeva za izdavanje akata o građenju, što je kod velikih investicija i tajna poslovanja.

Za građevine iz nadležnosti kantona i jedinica lokalne samouprave nema podataka, a što se podrazumijeva samom ustavnom podjelom nadležnosti.

b) Uvođenje e-uprave (e-dozvole)

Softver za uvođenje e-dozvola je kompletiran i trenutno je u fazi testiranja. Razvijen je nakon detaljne analize USAID/BiH Projekta e-uprave tima sa zaposlenicima u općinama Tešanj i Centar Sarajevo. Analiza je bila fokusirana na postojećim procedurama koje razvijeni softver podržava i koje se, pored postojećeg „papirnog“ puta, sada mogu provesti u potpunosti digitalno.

Inkorporacija digitalnog potpisa i pečata je omogućena putem modula za digitalno potpisivanje integriranog u sam softver. Modul za digitalno potpisivanje je napravljen u skladu s regulativom EIDAS /standardi EU/ i istovremeno podržava digitalne potpise izdate od kvalificiranih certifikacionih tijela u BiH (UIO, IDDEEA - kada bude dostupna, Halcom). Svaki dokument koji treba biti potpisan od podnosioca zahtjeva, kao i dokumenti koje izdaje nadležni organ u postupku ishodovanja dozvola i drugih akata u oblasti građenja, generiran od strane softvera, bit će digitalno potpisan. Za svaki generirani

(izdati) dokument bit će omogućena verifikacija njegove vjerodostojnosti putem QR koda dokumenta.

Ministarstva, gradovi, općine i komunalna preduzeća i druge institucije bit će registrirani kao korisnici sistema s dodijeljenim pravima i nadležnostima unutar svojih domena djelovanja. Komunikacija između ministarstava, gradova, općina, komunalnih preduzeća, pravnih subjekata i građana odvija se unutar sistema poštujući sve sigurnosne i pravne aspekte pri razmjeni i obradi podataka u svrhu izdavanja dozvola iz oblasti građenja.

Razvoj softvera, primjenu i nabavku hardvera za odabrane pilot-općine u okviru USAID/BiH Projekta e-uprave do 31. 3. 2025. finansira USAID pa neće biti potrebna finansijska sredstva iz budžeta FBiH.

c) Energetska efikasnost

Za Programe utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava „Tekući transferi drugim nivoima vlasti i fondovima — za projekat utopljanja zgrada radi uštede energije”, utvrđeno budžetom FBiH, FMPU je prema utvrđenim kriterijima raspodijelio u 2020. godini – 1.300,000 KM, u 2021. godini – 750.000 KM, u 2022. godini 2.776,000 KM i u 2023. godini 2.000,000 KM.

Sva kantonalna ministarstva koja su nadležna za oblast planiranja i građenja imaju u svojim kantonalnim zakonima odredbe koje se odnose na uklanjanje arhitektonskih barijera odnosno uklanjanje prepreka osobama s umanjenom tjelesnom sposobnošću.

Otklanjanje arhitektonskih barijera podrazumijeva stvaranje uslova za samostalan i siguran prilaz građevini, ulazak u građevinu, te pristup i upotrebu svih prostorija i instalacija u građevini za osobe s umanjnim tjelesnim sposobnostima.

U skladu sa zakonskim odredbama, prostorno-planski dokumenti moraju sadržavati mjere zaštite osoba s umanjnim tjelesnim sposobnostima.

Zakonske odredbe koje se odnose na opremanje građevinskog zemljišta obavezuju investitora da prilikom izgradnje pristupa građevinama javnog karaktera mora osigurati nesmetano kretanje osoba s umanjnim tjelesnim sposobnostima.

Prilikom donošenja akata o građenju, uvijek se navode uslovi koji se odnose na obaveze u odnosu na susjede i prava drugih osoba, posebno u odnosu na prava osoba s umanjnim tjelesnim sposobnostima.

Građevine s više stambenih jedinica, javne građevine te uslužni i privredni objekti moraju biti projektirani i izgrađeni tako da je osobama s umanjnim tjelesnim sposobnostima trajno osiguran nesmetan pristup, kretanje, boravak i rad. Ti uslovi su definirani podzakonskim propisima (uglavnom uredbom), koju su kantonalna ministarstva donijela u skladu sa svojim zakonom ili su u zakonu naveli da će provoditi odredbe Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjnim tjelesnim mogućnostima FBiH.

Kantonalnim zakonima propisano je da već izgrađene građevine trebaju ukloniti arhitektonske barijere koje onemogućavaju pristup i kretanje osobama s umanjenim tjelesnim sposobnostima u određenim rokovima od dana stupanja na snagu zakona ili uredbe. Zahtjev za uklanjanje arhitektonskih barijera izdaje organ uprave nadležan za izdavanje odobrenja za građenje, na zahtjev osobe s umanjenim tjelesnim sposobnostima ili njenog staratelja, odnosno udruženja. Za uklanjanje arhitektonskih barijera, odnosno omogućavanje slobodnog pristupa građevini i kretanja u građevini osobama s umanjenim tjelesnim sposobnostima odgovoran je vlasnik građevine odnosno investitor.

U provođenju nadzora inspektor ima pravo i dužnost narediti vlasniku postojeće građevine otklanjanje arhitektonskih barijera odnosno pristupa osobama s umanjenim tjelesnim sposobnostima.

Nekim zakonima propisano je da su općine dužne osigurati da investitori koji finansiraju izgradnju kolektivne stambene odnosno stambeno-poslovne građevine s 20 i više stambenih jedinica izgrade najmanje jedan stan za potrebe osoba s umanjenim tjelesnim sposobnostima u kolicima i te stanove ponude za otkup.

Za uklanjanje arhitektonskih barijera odnosno omogućavanje slobodnog pristupa građevini i kretanja u građevini osobama s umanjenim tjelesnim sposobnostima, odgovoran je vlasnik građevine odnosno investitor. Uklanjanje arhitektonskih barijera će se izvesti o trošku vlasnika građevine. Ovo je regulirano svim propisima i možda upravo takva finansijska barijera vlasnika ili investitora onemogućava da u postojećim građevinama otkloni arhitektonske barijere. Potrebno je više izdvajanja finansijskih sredstava na svim nivoima vlasti za ovakve aktivnosti u saradnji s različitim finansijerima.

Neki kantoni su prosljedili stanje analize ove problematike i istaknuli da nemaju zakonsku osnovu za praćenje stanja u prostoru sa aspekta pristupačnosti niti zakonskih obaveza vođenja evidencija o tome, već je kao i ostali nadzor nad građenjem i ovo pitanje u nadležnosti nadležnih inspektorata.

Kazne za nepoštivanje arhitektonske prilagođenosti određene su novčanim iznosima od 100 do 10 000 KM.

Pojedini kantoni ističu da je ovakva aktivnost multisektorska i da bi u kantonima trebalo osnovati koordinaciona tijela koja bi pratila ovu tematiku kroz svoje aktivnosti i vođenje evidencija i registara potrebnih za unapređenje prava i položaja OSI u FBiH. Nadalje, kantonalna ministarstva planiraju uvođenje veb-stranica dostupnih osobama s umanjenom tjelesnom sposobnošću radi njihove brže informiranosti, a što ne predstavlja dodatna finansijska sredstva iz budžeta.

2.5.a.4. Zaključci:

- Pristupačnost prilikom planiranja i građenja na svim nivoima vlasti napreduje primjenom odredbi Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih prepreka za osobe s umanjenim tjelesnim mogućnostima prilikom projektovanja, ali i izgradnje građevina.

- Provođenje Strategije za unapređenje prava i položaja OSI u FBiH 2016–2021. ne odvija se podjednako istim intezitetom u svim kantonima.
- Usvajanjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH bit će omogućeno uvođenje izdavanja e-dozvola u oblasti građenja, što predstavlja veliku olakšicu za OSI, kao i za sve osobe s umanjenom tjelesnom sposobnosti.
- U javnim pozivima za energetska efikasnost koje objavljuju organi uprave dati su kriteriji i uslovi koji su jednaki za sve osobe, te OSI nemaju poseban položaj kao aplikanti. Treba osigurati veću pristupačnost informacija OSI o energetska efikasnosti u udruženjima, MZ i jedinicama lokalne samouprave.
- U javne pozive za energetska efikasnost uključiti i radove na izvođenju pristupačnosti građevini (uklanjanju prepreka).
- Komunikaciju organa uprave i OSI treba postići putem više od jednog osjetilnog kanala, odnosno osigurati uključenje svih elemenata vida, sluha, govora i dodira.
- Za digitalnu pristupačnost treba osigurati i edukaciju u organima uprave i korisnika.
- Treba istaći potkapacitiranost inspektorata za oblast građenja na svim nivoima vlasti koji bi trebali pratiti na terenu sve iz oblasti građenja pa i pristupačnost, a za svu nadležnost na nivou FBiH postoje samo dva građevinska inspektora za područje cijele FBiH.

2.5.b. Oblast saobraćaja i komunikacija

Federalno ministarstvo prometa i komunikacija obavlja upravne, stručne i druge poslove utvrđene zakonom koji se odnose na ostvarivanje nadležnosti FBiH u oblasti saobraćaja i komunikacija, i to: cestovni saobraćaj i javne ceste, željeznički, pomorski, riječni i jezerski saobraćaj; sigurnost cestovnog, željeznčkog, pomorskog, riječnog i jezerskog saobraćaja; telekomunikacije i poštu, osim uspostavljanja i funkcioniranja zajedničkih i međunarodnih komunikacionih uređaja i vrši druge poslove utvrđene zakonom.

2.5.b.1. Zakonodavno-pravni okvir

Važeći propisi koji se na području FBiH odnose na saobraćaj i komunikacije, a koji bi, u skladu s direktivama EU i preporukama, trebali imati i odredbe koje se odnose na OSI odnosno osobe s umanjenom tjelesnom sposobnošću su:

- Zakon o cestama FBiH („Službene novine Federacije BiH“, br. 12/10, 16/10 i 66/13);
- Zakon o poštanskom prometu Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj 76/04);
- Zakon o cestovnom prijevozu Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“, br. 28/06 i 2/10).

U predviđenom periodu trajanja Strategije 2022–2027. predviđene su aktivnosti na izradama nacrti i izmjena i dopunama navedenih zakona u sklopu kojih su planirane i odredbe koje se odnose na OSI, odnosno na osobe s umanjenom tjelesnom sposobnošću, zbog potrebe usklađivanja zakonodavstva sa zakonodavstvom EU.

U sklopu Strategije reforme javne uprave i Akcionog plana za period 2023–2027. godina predviđeno je pod tačkom 4.2.7.1 *Definirati mehanizme prilagođavanja pruženih usluga različitim grupama korisnika kojima je nemoguće ili otežano korištenje elektronskih ili klasičnih načina komunikacije (OSI, stanovnici zabačenih područja i sl).*

2.6. OBRAZOVANJE

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke obavlja upravne, stručne i druge poslove utvrđene zakonom koji se odnose na koordiniranje planiranja i aktivnosti u oblasti: predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja, pedagoških standarda i prostornih normativa, opreme i nastavnih sredstava predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja i odgoja, nostrifikacije i ekvivalencije inozemnih školskih svjedočanstava i diploma, stručnog obrazovanja i usavršavanja nastavnog osoblja, udžbenika za osnovno i srednje obrazovanje, provođenja bolonjskog procesa, naučno-istraživačkog rada na unapređenju odgojno-obrazovnog rada, đачkog i studentskog standarda, razvoja naučnoistraživačke djelatnosti, koordiniranja naučnoistraživačkih i istraživačkorazvojnih aktivnosti, razvoja naučnoistraživačkih organizacija, podsticanja fundamentalnih primijenjenih istraživanja, razvoja investicionih tehnologija i kadrova u naučnoistraživačkoj djelatnosti, praćenja inovacija, razvoja i unapređenja tehnologija, koordiniranja u ostvarivanju prava mladih u oblasti obrazovanja i nauke i druge poslove utvrđene zakonom.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke realizira programe i aktivnosti u skladu s godišnjim planom rada Ministarstva, a on se zasniva na trogodišnjem planu rada Ministarstva koji je u skladu sa zakonskim i strateškim okvirom djelovanja Ministarstva. Sve aktivnosti u godišnjem planu rada usklađene su sa Strategijom razvoja Federacije BiH 2021–2027. godina i drugim relevantnim strateškim dokumentima koji uključuju obrazovanje, kao i s okvirnim zakonima o obrazovanju usvojenim na državnom nivou.

2.6.1. Zakonodavno-pravni i strateški okvir

- Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07);
- Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03);
- Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini, („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08);
- Okvirni zakon o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 59/07);
- Okvirni zakon o osnovama naučnoistraživačke djelatnosti i koordinaciji unutrašnje i međunarodne naučnoistraživačke saradnje BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 17/15);
- Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave („Službene novine Federacije BiH“, br. 58/02, 19/03, 38/05, 2/06, 8/06 i 61/06);
- Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave („Službene novine Federacije BiH“, broj 48/11);
- Reforma obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Brisel, 2002. godine;

- Strategija razvoja Federacije BiH 2021–2027. godina;
- Principi i standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 39/14);
- Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u FBiH 2020–2025;
- Strategija suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2020–2023;
- Prioriteti u integraciji poduzetničke i digitalne kompetencije u obrazovne sisteme u Bosni i Hercegovini 2019–2030;
- Mapa za realizaciju preporuka dokumenta „Analiza postojećih propisa i praksi kod procjene i upućivanja djece s teškoćama u deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine“ (MKF);
- Prioriteti razvoja visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016–2026. godine („Službeni glasnik BiH“, broj 35/16);
- Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine (dokument usvojen na 72. sjednici Vlade FBiH, održanoj 24. 1. 2013);
- Program mjera za prevenciju korupcije u visokom obrazovanju u Federaciji BiH (dokument usvojen na 72. sjednici Vlade FBiH, održanoj 24. 1. 2013);
- Strategija razvoja nauke u Bosni i Hercegovini 2017–2022. - revidirani okvirni dokument.

Kada je u pitanju usklađenost kantonalnog zakonodavstva s okvirnim zakonima, dva kantona nisu uskladila svoje zakone s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 88/07) i tri kantona s Okvirnim zakonom o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 63/08).

Svi kantonalni zakoni o osnovnom i srednjem obrazovanju usklađeni su s Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 18/03), kao i zakoni u oblasti visokog obrazovanja s Okvirnim zakonom o visokom obrazovanju u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, br. 59/07 i 59/09).

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke učestvovalo je u izradi strateških dokumenata čiji je cilj, između ostalog, unapređenje pristupa i učešća u obrazovanju OSI, a to su: Strategija razvoja Federacije BiH 2021–2027. godina; Strategija za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH 2016–2021; Principi i standardi obrazovanja odraslih u Bosni i Hercegovini; Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u FBiH 2020–2025; Prioriteti u integraciji poduzetničke i digitalne kompetencije u obrazovne sisteme u Bosni i Hercegovini 2019- 2030; Mapa za realizaciju preporuka dokumenta „Analiza postojećih propisa i praksi kod procjene i upućivanja djece s teškoćama u deset kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine“ (MKF); Preporuke za politike djelovanja s Mapom puta za unapređenje inkluzivnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini; Strateški pravci razvoja visokog obrazovanja u Federaciji BiH od 2012. do 2022. godine i Prioriteti razvoja visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2016–2026. godine.

Predstavnici FMON-a učestvovali su u radu Koordinacionog tijela Vlade Federacije BiH za praćenje, usmjeravanje i izvještavanje o realizaciji aktivnosti Strategije za unapređenje

prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH (2016–2021). Rezultat rada navedenog koordinacionog tijela izrađen je Izvještaj o provođenju Strategije za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH (2016–2021), objavljen u januaru 2022. godine.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke učestvovalo je u izradi Strateškog plana za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji BiH 2020–2025. godine, koji je Vlada FBiH usvojila na 242. sjednici, održanoj 5. 11. 2020, u Sarajevu, te zadužila FMON da, u saradnji s federalnim ministarstvima zdravstva, rada i socijalne politike te finansija kao i ZZJZFBiH i UNICEF-om BiH, koordinira realizaciju aktivnosti koje su u njemu planirane. One su bazirane na multisektorskom pristupu, a realizirat će se s ciljem unapređenja uslova za adekvatan rani rast i razvoj djece, kao i sveobuhvatnog pristupa cijeloj porodici. Strateški cilj 4. Strateškog plana glasi: Unapređenje mogućnosti za rano učenje djece u FBiH. U okviru navedenog strateškog cilja Operativni cilj 4.1. je: Povećati dostupnost i poboljšati kvalitet predškolskog odgoja i obrazovanja i prve trijade devetogodišnjeg osnovnog obrazovanja integriranim djelovanjem sektora zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite. Na nivou FBiH formirano je Radno tijelo za primjenu Međunarodne klasifikacije zdravlja, invaliditeta i funkcioniranja (MKF) u FBiH, koju je razvio WHO. Inicira se usklađivanje sistema procjene djece s teškoćama s MKF-om te se ujednačava pristup na nivou svih deset kantona. Radno tijelo je izradilo niz dokumenata: Kriteriji za formiranje i rad stručnih tijela za procjenu i koordinaciju procjene djece s teškoćama u BiH, Protokol o postupanju i saradnji u procesu procjene i upućivanja djece s teškoćama u razvoju, Smjernice za procjenu i upućivanje djece s teškoćama i invaliditetom, te Priručnik za izradu, provođenje i praćenje lično usmjerenog plana podrške, čije usvajanje slijedi. Dogovorena je Mapa realizacije preporuka/plan za početak procesa reforme u ovoj oblasti, s dogovorom da će se ove aktivnosti inicijalno započeti u dva odabrana kantona: Zeničko-dobojskom i Hercegovačko-neretvanskom kantonu.

Osim navedenog, FMON učestvuje u provođenju programa „Zdravo jedi, zdravo rasti“, čiji je cilj uspostavljanje i širenje mreže školskih i vrtičkih zajednica u kojima je unaprijeđen pristup zdravlju djece i osiguran njihov optimalan rast i razvoj. Programske aktivnosti se provode intersektorski, u intenzivnoj saradnji zdravstvenog i obrazovnog sektora, uz koordinaciju FMON-a i podršku UNICEF-a BiH. Aktivnosti su fokusirane na pripremi vrtičkih politika u vezi sa ishranom i fizičkom aktivnošću, izgradnjom kapaciteta vrtičke zajednice za promociju zdrave ishrane, unapređenjem programa rada s djecom, unapređenjem jelovnika, unapređenjem infrastrukture za tjelesne aktivnosti i unapređenjem saradnje sa zdravstvenim službama. U aktivnostima učestvuju djeca, roditelji, odgajatelji, kuhari i ostalo osoblje predškolskih/školskih ustanova, a krajnji cilj je da se unaprijedi zdravlje djece i preveniraju oboljenja uzrokovana nepravilnom ishranom i nezdravim životnim stilovima. Okosnicu Programa predstavlja primjena standarda i normativa ishrane koje je u formi Smjernica za zdravu ishranu djece predškolskog i školskog uzrasta donio FMON, u saradnji s FMZ-om i ZZJZ-om FBiH, kao i Smjernica za zdravu ishranu djece do tri godine koje je donio FMZ.

Programom je do sada obuhvaćeno deset predškolskih odgojno-obrazovnih ustanova, po jedna iz svakog kantona u FBiH, a nakon toga i dvije pilot-škole iz Kantona Sarajevo.

Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke učestvovalo je u izradi Zakona o ustanovama socijalne zaštite FBiH, koji je donesen u augustu 2022. godine („Službene novine Federacije BiH“, broj 64/22), kojim su utvrđene obaveze federalnih ustanova socijalne zaštite, kao i nadležnih resornih ministarstava. Formirana je Interresorna radna grupe za izradu Programa osposobljavanja u Ustanovi za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje – Pazarić, te je izrada programa u toku.

U okviru Programa utroška sredstava s kriterijima raspodjele sredstava tekućih transfera utvrđenih Budžetom FBiH za 2023. godinu FMON je (su)finansirao program „Podrška radu ustanova socijalne zaštite FBiH za provođenje odgojno-obrazovnih aktivnosti“ u iznosu od 200.000,00 KM. Korisnik sredstava navedenog programa je Ustanova za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje – Pazarić, koji će provoditi sljedeće oblike obrazovanja i osposobljavanja: obrazovanje djece u redovnim osnovnim školama po prilagođenom planu i programu; obrazovanje djece u specijaliziranim obrazovnim ustanovama za djecu s teškoćama u razvoju (osnovna škola i srednja škola), i osposobljavanje djece i mladih u ustanovi od strane defektologa, odgajatelja i okupacionih terapeuta. Korisnik sredstava, Ustanova za socijalno zbrinjavanje, zdravstvenu njegu, odgoj i obrazovanje – Pazarić, provodit će i stručno osposobljavanje i usavršavanje radnika za nadogradnju postojećih i sticanje novih znanja svih radnika u ovoj ustanovi uz angažman eksternih stručnih kadrova i predavača.

U periodu 2016–2019. godina FMON je putem programa utroška sredstava transfera za finansiranje obrazovanja (su)finansirao projekte u okviru programa „Podrška projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja“ u iznosu od 1.544,671 KM.

U 2021. i 2022. godini FMON je putem programa utroška sredstava transfera za finansiranje obrazovanja (su)finansirao projekte u okviru programa „Podrška programima razvijanja funkcionalnih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta i učenika javnih osnovnih i javnih srednjih škola“, čiji je cilj da se podrškom projektima opremanja i nabavke nastavnih sredstava radi poticanja primjene savremenih i inovativnih metoda i oblika odgojno-obrazovnog rada unaprijedi kvalitet i inkluzivnost odgoja i obrazovanja i doprinese razvoju funkcionalnih znanja i vještina djece predškolskog uzrasta i učenika javnih osnovnih i srednjih škola. Realizacija projekata podržana je u iznosu od 430.000,00 KM.

U 2023. godini FMON je putem programa utroška sredstava transfera za finansiranje obrazovanja (su)finansirao projekte u okviru programa „Podrška projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja“. Svrha programa je poboljšanje uključenosti, uslova i kvaliteta obrazovanja u javnim predškolskim ustanovama, javnim osnovnim i javnim srednjim školama za sljedeće grupe djece s posebnim obrazovnim potrebama: djeca s teškoćama u razvoju, djeca pripadnika romske nacionalnosti, djeca iz porodica u stanju socijalne potrebe, djeca koja žive u udaljenim ruralnim sredinama i druge ranjive grupe djece, te talentirana i nadarena djeca. Projekti su podržani u iznosu od 220.000,00 KM.

U okviru programa raspodjele sredstava transfera za finansiranje studentskog standarda u periodu od 2016. do 2023. godine, FMON je izdvojio sredstva za podršku studentima s invaliditetom koji su državljani BiH, a studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u FBiH, u iznosu od 449.460,00 KM.

2.6.2. Aktivnosti u narednom periodu

U narednom periodu FMON će učestvovati u izradi dokumenata koji se odnose na unapređenje mogućnosti pristupa i učešća u obrazovanju za OSI te koordinirati i, prema mogućnostima, finansirati aktivnosti koje se odnose na njihovo provođenje. Također, predviđena su sredstva za podršku projektima čiji je cilj poboljšanje inkluzivnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja putem programa „Podrška projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja” te programa „Podrška radu ustanova socijalne zaštite FBiH za provođenje odgojno-obrazovnih aktivnosti”, kao i programa „Podrška studentima s invaliditetom, državljanima Bosne i Hercegovine, koji studiraju na javnim visokoškolskim ustanovama u Federaciji Bosne i Hercegovine”.

2.7. KULTURA I SPORT

Federalno ministarstvo kulture i sporta obavlja upravne, stručne i druge poslove iz nadležnosti FBiH koji se odnose na koordinaciju u naučnoistraživačkoj djelatnosti iz oblasti zaštite i korištenja kulturno-historijskog naslijeđa, muzejskoj, arhivskoj, bibliotečkoj, izdavačkoj, pozorišnoj, likovnoj i filmskoj djelatnosti, djelatnosti ustanova, udruženja, fondacija i drugih pravnih lica u oblasti umjetnosti, kulture, sporta i mladih, unapređivanju djelatnosti iz oblasti kulture, sporta i mladih, kao i druge poslove utvrđene zakonom.

U sastavu FMKS-a je Zavod za zaštitu spomenika koji obavlja stručne i druge poslove koji pretežno zahtijevaju primjenu stručnih, naučnih i kreativnih metoda rada i s njima povezanih upravnih poslova u oblasti zaštite i korištenja kulturno-historijskog naslijeđa, istražuje, proučava, dokumentira i obrađuje prikupljene podatke, valorizira i štiti evidentirane objekte kulturno-historijskog naslijeđa, izrađuje sve propisane i standardizirane programe zaštite i korištenja objekata kulturno-historijskog naslijeđa, arhivira i čuva dokumentaciju o objektima kulturno-historijskog naslijeđa, utvrđuje mjere i uslove za buduću namjenu, korištenje i upravljanje objektima kulturno-historijskog naslijeđa, priprema programe sanacije, konzervacije, restauracije, rekonstrukcije i rehabilitacije objekata kulturno-historijskog naslijeđa, vrši nadzor nad realizacijom programa i projekata zaštite i korištenja objekata kulturno-historijskog naslijeđa, daje mišljenje na programe i projekte zaštite i korištenja objekata kulturno-historijskog naslijeđa koje su izgradila druga fizička i pravna lica, učestvuje u izradi zakona i drugih propisa u vezi sa zaštitom i korištenjem kulturno-historijskog naslijeđa, obavlja i druge poslove iz oblasti zaštite i korištenja kulturno-historijskog naslijeđa utvrđene zakonom i drugim propisima.

U sklopu FMKS-a djeluju i četiri fondacije: Fondacija za kinematografiju, Fondacija za muzičku, scensku i likovnu umjetnost, Fondacija za bibliotečku djelatnost i Fondacija za izdavaštvo.

2.7.1. Zakonodavno-pravni i strateški okvir

Federalno ministarstvo kulture i sporta djeluje po sljedećim propisima:

- Zakon o sportu u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, br. 27/08, 102/09 i 66/16);
- Uredba o određivanju kriterija za dodjeljivanje nagrada sportistima, sportskim radnicima i sportskim udruženjima u Federaciji BiH za ostvarene sportske rezultate na međunarodnim takmičenjima („Službene novine Federacije BiH“, br. 27/12, 74/13, 4/15 i 10/22).

Izmjenom Uredbe o određivanju kriterija za dodjeljivanje nagrada sportistima, sportskim radnicima i sportskim udruženjima u FBiH za ostvarene sportske rezultate na međunarodnim takmičenjima izmijenjeni su iznosi nagrada za ostvarene vrhunske sportske rezultate za paraolimpijske sportove, čime je otklonjena diskriminacija sportista i izjednačena osnovna ljudska prava i slobode OSI.

Federalno ministarstvo kulture i sporta planira aktivnosti na osnovu Strategije razvoja Federacije BiH 2021–2027. Prioritetne aktivnosti FMKS-a, a u skladu sa strateškim okvirom, definiraju se u trogodišnjem i godišnjem planu rada Ministarstva. U trogodišnjem i godišnjem planu FMKS-a definiran je program kojim se finansiraju projekti OSI.

2.7.2. Nedostajući zakonski okvir

Kako bi se uredio sistem sporta, a samim tim i sport OSI u FBiH, potrebno je donijeti usklađene kantonalne zakone o sportu ili zakon o sportu u FBiH.

2.7.3. Stanje u oblasti sporta

U prethodnom strateškom periodu FMKS je podržao projekte/programe udruženja OSI, što je doprinijelo postizanju vrhunskih sportskih rezultata na zvaničnim međunarodnim takmičenjima.

Na osnovu Uredbe o određivanju kriterija za dodjeljivanje nagrada sportistima, sportskim radnicima i sportskim udruženjima u FBiH za ostvarene sportske rezultate na međunarodnim takmičenjima, dodijeljena su sredstva za ostvarene vrhunske sportske rezultate u paraolimpijskim sportovima kako slijedi u tabeli:

Tabela 18. Pregled sredstava za ostvarene vrhunske sportske rezultate u paraolimpijskim sportovima

2020. godina		
Red. br.	Korisnik	Iznos (KM)
1	Udruženje Klub sjedeće odbojke „Spid“, Sarajevo	15.000,00
2.	Atletski klub osoba s invaliditetom „Novi Grad“, Sarajevo	4.500,00
2021. godina		
1.	Savez sjedeće odbojke Bosne i Hercegovine	40.500,00
2.	Savez sjedeće odbojke Bosne i Hercegovine	70.000,00
2022. godina		

1.	Savez sjedeće odbojke Bosne i Hercegovine	100.000,00
2.	Atletski klub osoba s invaliditetom „Novi Grad“, Sarajevo	4.500,00
2023. godina		
1.	Savez sjedeće odbojke Bosne i Hercegovine	55.000,00
2.	Savez sjedeće odbojke Bosne i Hercegovine	20.000,00
3.	Savez sjedeće odbojke Bosne i Hercegovine	160.000,00

U skladu s Odlukom o Programu utroška sredstava s kriterijima raspodjele tekućih transfera „Transfer za sport od značaja za Federaciju“, tačka „Sufinansiranje sportskih manifestacija i klubova osoba s invaliditetom“ kako slijedi:

2020. godina – sredstva u iznosu od 80.000,00 KM;
 2021. godina - sredstva u iznosu od 60.000,00 KM;
 2022. godina – sredstva u iznosu od 60.000,00 KM;
 2023. godina – sredstva u iznosu od 80.000,00 KM.

Federalno ministarstvo kulture i sporta izdvaja finansijska sredstva u svrhu realiziranja programskih aktivnosti Paraolimpijskog komiteta BiH. Izdvojena su sredstva po godinama kako slijedi:

2020. godina – sredstva u iznosu od 30.000,00 KM;
 2021. godina – sredstva u iznosu od 30.000,00 KM;
 2022. godina – sredstva u iznosu od 50.000,00 KM;
 2023. godine – sredstva u iznosu od 50.000,00 KM.

Izdvajanjem sredstava iz „Transfera za sport od značaja za Federaciju“ za udruženja OSI kao i za Paraolimpijski komitet BiH omogućava se osobama s invaliditetom odnosno sportistima učešće na zvaničnim međunarodnim takmičenjima.

Tabela 19. Pregled projekata iz interventnih sredstava

2020. godina		
Red. br.	Korisnik	Iznos (KM)
1.	UG Udruga hrvatskih vojnih invalida domovinskog rata, Mostar	5.000,00
2021. godina		
1.	Udruženje Košarkaški invalidski klub „Una – Sana“, Bihać	5.000,00
2.	Udruga hrvatskih vojnih invalida domovinskog rata, Mostar	3.000,00
2022. godina		
1.	Udruženje paraplegičara i oboljelih od dječije paralize, Zenica	2.500,00
2.	Udruga hrvatskih vojnih invalida domovinskog rata, Mostar	5.000,00
2023. godina		
1.	Atletski savez osoba s invaliditetom Federacije BiH	4.000,00
2.	Udruženje za sport i rekreaciju invalida općine Novi Grad, Sarajevo	7.000,00
3.	Paraolimpijski komitet BiH	20.000,00

2.7.4. Stanje u oblasti kulturno-historijskog naslijeđa i kulture

S ciljem afirmacije značaja institucija za kulturnu djelatnost i kulturno-historijski razvoj BiH, podrške u radu i realizaciji osnovnih djelatnosti institucija, FMKS putem „Transfera za institucije nauke i kulture od značaja za BiH“ od 2014. godine kontinuirano pruža finansijsku podršku Biblioteci za slijepa i slabovidna lica u BiH, posebno imajući u vidu neriješen pravni status finansiranja ove institucije.

Tabela 20. Pregled sredstava dodijeljenih Biblioteci za slijepa i slabovidna lica u BiH

2021. godina		
Red. br.	Korisnik	Iznos (KM)
1.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	16.000,00
2023. godina		
1.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	30.000,00

U skladu s Odlukom o Programu utroška sredstava s kriterijima tekućih transfera „Transfer za kulturu od značaja za Federaciju BiH“, pružena je finansijska podrška udruženjima i organizacijama kako slijedi:

Tabela 21. Pregled sredstava dodijeljenih transfera „Transfer za kulturu od značaja za Federaciju BiH“

2020. godina		
R. b.	Korisnik	Iznos (KM)
1.	Udruženje umjetnika, sportista i osoba s invaliditetom „MISS“, Sarajevo	2.000,00
2.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	5.000,00
2021. godina		
1.	Udruženje umjetnika, sportista i osoba s invaliditetom „MISS“, Sarajevo	2.000,00
2022. godina		
1.	Udruženje umjetnika, sportista i osoba s invaliditetom „MISS“, Sarajevo	4.000,00
2.	Udruženje „Život s Down sindromom Federacije BiH“, Sarajevo	3.000,00
3.	Udruženje gluhih i nagluhih grada Živinice	3.000,00
4.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	6.000,00
2023. godina		
1.	Udruženje umjetnika, sportista i osoba s invaliditetom „MISS“, Sarajevo	3.000,00
2.	Udruženje „Život s Down sindromom Federacije BiH“, Sarajevo	2.000,00
3.	Udruženje gluhih i nagluhih grada Živinice	3.000,00

2.7.5. Fondacije

Tabela 22. Pregled korisnika i projekata koje je podržala Fondacija za izdavaštvo

Godina	Korisnik	Projekat	Iznos (KM)
2020.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Svjetlo misli	6.000,00
2021.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Svjetlo misli, 1-12/21	6.000,00
2022.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Svjetlo misli, 1-12/22	6.000,00
2023.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Svjetlo misli, 1-12/23	6.000,00
Ukupno			24.000,00

Tabela 23. Pregled korisnika i projekata koje je podržala Fondacija za izdavaštvo

Godina	Korisnik	Projekat	Iznos(KM)
2020.	Savez slijepih Herceg-Bosne, Mostar	Kameni vrhunci	6.000,00
2021.	Savez slijepih Herceg-Bosne, Mostar	Kameni vrhunci, 6-12/2021	6.000,00
2022.	Savez slijepih Herceg-Bosne, Mostar	Zvučni časopis „Kameni vrhunci“	5.000,00
2023.	Savez slijepih Herceg-Bosne, Mostar	Zvučni časopis „Kameni vrhunci“	6.000,00
Ukupno			23.000,00

Tabela 23. Pregled korisnika i projekata koje je podržala Fondacija za bibliotečku djelatnost

Godina	Korisnik	Projekat	Iznos (KM)
2020.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Cobiss godišnja članarina 117,36*12=1.408,32	1.408,32
2021.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Cobiss godišnja članarina 117,36*12=1.408,32	1.408,32
2022.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Nabavka računara i Cobiss	3.616,32
2022.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Stručno usavršavanje – 2 seminarara Cobiss	500,00
	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Stručno usavršavanje – 2 seminarara Cobiss	500,00
2023.	Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH	Cobiss i nabavka printera	2.384,32
Ukupno			9.817,28

2.7.6. Zaključak

U skladu s odobrenim budžetom FBiH, FMKS kontinuirano izdvaja sredstva s ciljem podsticanja OSI da se bave sportom i ostvaruju vrhunske sportske rezultate.

U oblasti kulture cilj je podizanje nivoa javne svijesti o značaju prisustva OSI i posebnim potrebama u bh. kulturnom i javnom životu kao ravnopravnim subjektima u bh. društvu.

Za naredni strateški period prioritet u ovoj oblasti jeste:

- unapređenje zakonodavnih okvira na svim nivoima nadležnim za sport i rekreaciju te iniciranje i koordinacija za donošenje zakona kojima će se sistemski urediti inkluzija OSI kroz bavljenje sportom;
- sport u FBiH je djelatnost od javnog interesa i ima značaj u cjelokupnom procesu rehabilitacije OSI;
- educiranje šire društvene zajednice o značaju i neophodnosti sportsko-rekreativne aktivnosti OSI s ciljem uključivanja u sportske aktivnosti radi socijalne adaptacije i integracije u društvo;
- produkcija kulturno-umjetničkih projekata osoba s invaliditetom i osoba s posebnim potrebama, njihova promocija na domaćoj i međunarodnoj savremenoj umjetničkoj sceni;
- razvoj interdisciplinarne saradnje u oblasti inkluzije u kulturi;
- razvoj i doprinos afirmaciji kulturnog i umjetničkog stvaralaštva OSI.

2.8. INTEGRACIJA NA TRŽIŠTE RADA

2.8.a. Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta

Djelokrug Ministarstva određen je Zakonom o federalnim ministarstvima i drugim organima federalne uprave („Službene novine Federacije BiH“, br. 19/03 i 38/05). Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta obavlja upravne, stručne i druge poslove iz nadležnosti FBiH koji se odnose na: poticanje razvoja, poduzetništva i obrta; davanje podrške za primjenu inovacija i uvođenje savremenih tehnologija u oblasti poduzetništva i obrta; povećanje udjela poduzetništva i obrta u ukupnoj privredi; organiziranje institucija za poduzetništvo i stvaranje poduzetničke infrastrukture, osposobljavanje poduzetnika i obrtnika kroz redovno i dopunsko obrazovanje i druge poslove utvrđene zakonom.

2.8.a.1. Zakonodavni okvir

Zakoni iz nadležnosti FMPRO-a su:

- Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima („Službene novine Federacije BiH“, br. 35/09 i 42/11);
- Zakon o poticanju razvoja male privrede („Službene novine Federacije BiH“, br. 19/06 i 25/09).

U FMRPO-u nema zaposlenih osoba s invaliditetom. Profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje OSI u nadležnosti je FPRZOI koji direktno sufinansira zapošljavanje i samozapošljavanje OSI, a u narednom periodu FMRPO će se usmjeriti na poticanje i promoviranje socijalnog poduzetništva, i to kroz poticanje poduzetništva ranjivih kategorija.

Nažalost, još uvijek ne postoji zakonski okvir koji se odnosi na socijalno poduzetništvo. Zakon o socijalnom poduzetništvu je u izradi. Federalni zavod za zapošljavanje inicirao je izradu Platforme o društvenom/socijalnom poduzetništvu, u čemu je učestvovalo i ovo ministarstvo, kao i niz ključnih institucija u FBiH. Socijalno ili društveno poduzetništvo je kontinuirana privredna aktivnost koja upotrebljava poduzetničke alate za rješavanje društvenih i/ili ekoloških problema s primarnim ciljem usmjeravanja ostvarenog profita ka ispunjavanju društvenih, etičkih, razvojnih ciljeva od općeg značaja za zajednicu. Kroz ovaj zakon posebno će biti istaknuta važnost integracije OSI, s posebnim naglaskom na žene s invaliditetom kao višestruko marginaliziranu socijalnu grupu s karakterističnim osobenostima.

Prednacrt zakona o socijalnom poduzetništvu predviđa određene povlastice i oslobađanja za preduzeća koja upošljavaju OSI na način da društveno preduzeće ima pravo na posebne povlastice i oslobađanja.

U okviru svojih nadležnosti u svojim strateškim dokumentima FMRPO je prepoznao značaj zapošljavanja i samozapošljavanja određenih ciljnih grupa (mladih, žena, OSI). U skladu s tim, putem projekata koje provodi ovo ministarstvo već duži period zastupljen je *preferencijalni tretman OSI* (zajedno s mladim i ženama kao ciljnim grupama) kao jedan

od kriterija za odabir projekata koje će sufinansirati Ministarstvo, na način da ove ciljne grupe dobivaju dodatne bodove prilikom bodovanja projekata (sve tri ciljne grupe dobivaju po 5 bodova).

Iako su žene s invaliditetom prepoznate kao višestruko marginalizirana grupa, projekti FMRPO-a nisu namijenjeni isključivo ženama s invaliditetom, ali procedure kojima se definiraju uslovi za odabir korisnika sredstava sadrže kriterije za bodovanje, pri čemu se određeni broj bodova dodjeljuje MSP koji su u vlasništvu, odnosno čiji su osnivači OSI, ali se ne odnose direktno na osobe s invaliditetom ženskog spola.

Statistički podaci za 2022. i 2023. godinu o broju podržanih projekata po kojim su OSI uključene kao vlasnik ili kao zaposlenik

<i>FMRPO - projekti 2022. godina</i>	
Pripadnost ciljnoj grupi	Broj podržanih aplikacija u okviru ciljnih grupa
Žene	156
Mladi	159
OSI - vlasnik	14
OSI - zaposleni	6
<i>FMRPO - projekti 2023. godina</i>	
Pripadnost ciljnoj grupi	Broj podržanih aplikacija u okviru ciljnih grupa
Žene	94
Mladi	118
OSI - vlasnik	6
OSI - zaposleni	1

Iz navedenih podataka može se zaključiti da je u 2023. godini broj podržanih projekata u okviru ciljne grupe OSI od FMRPO-a znatno manji u odnosu na 2022. godinu. U Strategiji razvoja male privrede u Bosni i Hercegovini za period 2022–2027. (još nije usvojena), a čiji je nosilac FMRPO, kao jedan od važnih strateških pravaca predviđa se i uključenost ranjivih grupa.

Strateški pravac 6 – Inkluzivnost male privrede.

Ovaj strateški pravac se sažeto odnosi na malu privredu za sve i pod jednakim uslovima. Posebno osjetljive društvene grupe, kao što su: žene, mlade osobe i osobe umanjениh radnih sposobnosti, trebalo bi ojačati i primjenjivati pozitivnu diskriminaciju. Zasnivano na činjenici da postoji jaka povezanost između rodne raznolikosti i pozitivnog ponašanja, koje je direktno povezano s boljim organizacionim mogućnostima i boljim poslovnim performansama, pozitivna diskriminacija u programima podrške maloj privredi, s fokusom na ranjive grupe, doprinijet će povećanju broja subjekata male privrede koje osnivaju i razvijaju žene, mladi ili osobe umanjениh radnih sposobnosti. Navedeno će doprinijeti i njihovoj većoj inkluzivnosti u društvu. U uslovima u kojima se ravnopravnost potiče i

njeguje stvara se i okruženje za intelektualnu stimulaciju, inspiraciju i participativno odlučivanje, koje najefikasnije rješava globalne izazove budućnosti. Osim toga, bit će važno podržavati postojeće subjekte male privrede za veće zapošljavanje i inkluziju ranjivih grupa u poslovanje. Aktuelni trendovi digitalizacije doprinose smanjenju udjela manuelnog rada, što će imati najveći uticaj na žene i manjine. Prepreke u razvoju vještina i pristupu tehnologiji moraju se prevazići kako bi žene, mladi i osobe umanjениh radnih sposobnosti dobili nove mogućnosti za zapošljavanje i samozapošljavanje.

Prioritet 2.5.
Smanjivati siromaštvo i
socijalnu isključenost

Mjera 2.5.4. Poboljšati poziciju ranjivih grupa na tržištu rada

Polazeći od činjenice da invaliditet nije nesposobnost nego stanje koje ograničava neke aktivnosti, ključno je usvojiti uključivu viziju punu poštovanja za podršku OSI u svim aspektima života.

Pružanje mogućnosti je najbolji oblik podrške, a to se može učiniti nuđenjem pristupačnog prostora, zapošljavanja, jednakih prava i bez pretpostavki.

FMRPO je svakako prepoznao važnost uključivanja OSI u sve društvene procese te je kroz preferencijalni tretman OSI dijelom, ali nedovoljno, dao svoj doprinos.

Komunikacija je ključna za razumijevanje te bi u tom smislu FMRPO mogao OSI uključivati u izradi svojih projekata podsticaja i na taj način doprijeti do njihovih stvarnih potreba. Razmjenjivanje poslovnih ideja, pisanje projekata, razne edukacije o samozapošljavanju, te neophodna pomoć za otpočinjanje biznisa su zapravo načini na koje bi FMRPO mogao kroz inovativne načine i različite biznis-modele, razvijanje programa za samozapošljavanje uz podsticajne mjere i određene poreske beneficije i druge olakšice, kao npr. oslobađanje od plaćanja poreza i subvencioniranje doprinosa na plaće na određeni period, kao i druge olakšice koje se odnose na plaćanje komunalnih usluga i naknada, a sve s ciljem da ohrabrimo OSI kao ranjivu grupu da u svrhu samozapošljavanja osnivaju vlastita preduzeća, registriraju samostalnu djelatnost i počnu s obavljanjem privredne i druge djelatnosti.

Unutar ciljnih kategorija (žene, mladi i OSI) FMRPO bi trebao učiniti iskorak u pravcu dodjeljivanja većeg broja bodova OSI zbog odnosa u kojem su faktički OSI sa 100% invaliditeta stavljeni u istu ravan kao osobe (žene i mladi) koji nemaju nikakav invaliditet.

2.8.b. Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom

2.8.b.1. Zakonodavni okvir

- Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju osoba s invaliditetom („Službene novine Federacije BiH”, broj 9/10);

- Zakon o poticanju razvoja male privrede („Službene novine Federacije BiH”, br. 19/06 i 25/09);
- Zakon o obrtu i srodnim djelatnostima („Službene novine Federacije BiH”, broj 75/21).

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom provodi mjere i aktivnosti koje značajno doprinose porastu broja zaposlenih OSI pod općim uslovima, porastu samozapošljavanja i provođenju programa profesionalne rehabilitacije u odgovarajućim obrazovnim ustanovama.

Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje osoba s invaliditetom dodijelio je 6856 poticaja za zapošljavanje OSI, 1357 OSI je obuhvaćeno programima profesionalne rehabilitacije u odgovarajućim obrazovnim ustanovama, a realizirano je 5146 programa razvoja, održivosti zaposlenosti i profesionalne rehabilitacije. Fond konstantno vrši povrat poreza i doprinosa i subvencije plaća za 3287 OSI koje su zaposlene pod posebnim uslovima. Za 1500 osoba s invaliditetom FPRZOI je dodijelio poticaj za pokretanje samostalne djelatnosti. Provođeci navedene aktivnosti, FPRZOI je uticao na poboljšanje kvaliteta života OSI, te na njihovu potpuniju integraciju u lokalnoj zajednici. Promotivnim aktivnostima FPRZOI je kod poslodavaca, građanstva, pa i samih OSI razvijao svijest o značaju uključivanja ove populacije na tržište rada, te važnosti poštivanja odredbi Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI.

Zaposlenje je najbolji način za osiguravanje ekonomske nezavisnosti i socijalne uključenosti. Razlika u zaposlenosti OSI i osoba bez invaliditeta idalje je visoka, OSI imaju nižu stopu zaposlenosti i prijevremeno napuštaju tržišta rada. Veliki broj osoba s teškim invaliditetom zbog još uvijek prisutnih predrasuda ne radi na otvorenom tržištu rada, nego u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama.

2.8.b.2. Profesionalna rehabilitacija u FBiH

O priznavanju prava na profesionalnu rehabilitaciju, u skladu s članom 12. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI, odlučuje u prvom stepenu kantonalna služba za zapošljavanje, nadležna prema prebivalištu OSI. Postupak za priznavanje prava pokreće se na osnovu zahtjeva OSI, njenog zakonskog zastupnika ili staratelja. Uz zahtjev se prilaže dokaz o utvrđenom invaliditetu, odnosno smanjenoj radnoj sposobnosti.

Evidentno je da se ovaj postupak odvija samo na osnovu dokumentacije te da ne uključuje rad specijaliziranih savjetnika za OSI, te provođenje aktivnosti koje bi za svaku nezaposlenu OSI uključivalo utvrđivanje njene stručne, radne i lične mogućnosti u svrhu definiranja poslova i zanimanja koje nezaposlena OSI može obavljati, a tražene su na tržištu rada i na osnovu kojih bi se provodili postupci posredovanja za zapošljavanje, uključivanje u mjere aktivne politike zapošljavanja i uključivanje u usluge profesionalne rehabilitacije.

S obzirom na to da ne postoji razvijena mreža centara za profesionalnu rehabilitaciju u FBiH, OSI su, u svrhu napredovanja, radnog osposobljavanja, prekvalifikacije i dokvalifikacije, imale na raspolaganju podršku FPRZOI putem LOT-a III – namijenjeno za finansiranje/sufinansiranje programa profesionalne rehabilitacije OSI, u okviru kojeg su finansirane tri grupe programa:

- programi koje provode privredna društva, zaštitne radionice i druga pravna lica prema Zakonu;
- programi koje provode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole i druge obrazovne ustanove;
- programi profesionalne rehabilitacije na koje OSI mogu same aplicirati kroz vanredno srednje školovanje, visoko stručno obrazovanje ili postdiplomsko studiranje.

U 2021. godini putem programa profesionalne rehabilitacije podržana je 61 OSI, navedene osobe su obavile prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju u odgovarajućim obrazovnim ustanovama. U tu svrhu u 2021. godini FPRZOI je izdvojio 187.138,50 KM.

U 2022. godini putem programa profesionalne rehabilitacije podržana je 51 OSI, navedene osobe su obavile prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju u odgovarajućim obrazovnim ustanovama. U tu svrhu u 2022. godini FPRZOI je izdvojio 177.731,60 KM.

U 2023. godini putem programa profesionalne rehabilitacije podržane su 34 OSI koje su obavile prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju u odgovarajućim obrazovnim ustanovama. U tu svrhu u 2023. godini FPRZOI je izdvojio 102.280,00 KM.

Tabela 1. Prikaz dodijeljenih sredstava i podržanih OSI putem programa profesionalne rehabilitacije

Godina	Iznos dodijeljenih sredstava	Broj OSI podržanih putem projekata
2021.	187.138,50	61
2022.	177.731,60	51
2023.	102.280,00	34

U okviru programa profesionalne rehabilitacije FPRZOI osigurao je finansiranje aktivnosti profesionalne rehabilitacije koje uključuju savjetovanje učenika s invaliditetom. Putem programa koje provode ustanove za profesionalnu rehabilitaciju, srednje škole i druge obrazovne ustanove mogu se obuhvatiti sljedeće mjere i aktivnosti:

- profesionalno informiranje, savjetovanje i procjena profesionalnih mogućnosti;
- dokvalifikacija ili prekvalifikacija;
- informiranje i savjetovanje o pomoćnoj tehnologiji u učenju i radu;
- prijedlozi o primjeni različitih tehnologija i tehnika u učenju i radu, uz procjenu mogućnosti primjene;
- razvoj motivacije i osposobljavanje OSI u korištenju odabrane tehnologije;
- informiranje i podrška u izvorima finansiranja;
- pripremanje i stručna pomoć pri osposobljavanju i obrazovanju;
- tehnička pomoć, podrška, praćenje i procjena rezultata u primjeni ovih mjera i aktivnosti.

Bez obzira na značajna sredstva koja FPRZOI planira za ovaj LOT, informativne kampanje koje se provode, obrazovne ustanove nisu zainteresirane da participiraju na ovom LOT-u, čak ni obrazovne ustanove koje su specijalizirane za obrazovanje učenika s invaliditetom.

2.8.b.3. Zapošljavanje OSI

S ciljem veće stimulacije pri zapošljavanju OSI na otvorenom tržištu rada pod općim uslovima, u proteklom periodu FPRZOI je povećao iznose novčanog stimulansa. Pod općim uslovima iznos novčanog stimulansa za zapošljavanje OSI kreće se od 11.000,00 KM do 19.800,00 KM, u zavisnosti od stepena invaliditeta i perioda zapošljavanja. Za zapošljavanje pod posebnim uslovima iznos novčanog stimulansa za zapošljavanje OSI iznosi od 9.000,00 KM do 16.200,00 KM, u zavisnosti od stepena invaliditeta i perioda zapošljavanja.

Tabela 2. Prikaz dodijeljenih poticaja FPRZOI-a u prethodne tri godine, u okviru javnih poziva za dodjelu sredstava za zapošljavanje OSI

Javni poziv	Iznos dodijeljenih sredstava	Zaposleno osoba	Određeno	Neodređeno	Opći	Posebni
Mart 2021.	3.296.400,00	301	68	233	74	227
August 2021.	2.626.200,00	240	59	181	46	194
Mart 2022.	3.573.475,00	286	82	204	90	196
August 2022.	2.659.750,00	214	74	140	60	154
Februar 2023.	4.304.625,00	298	103	195	81	217
Septembar 2023.	3.556.125,00	250	96	154	64	186
Ukupno:	20.016.575,00	1589	482	1107	415	1174

U Tabeli 2. prikazani su poticaji dodijeljeni za zapošljavanje OSI u prethodne tri godine sredstvima FPRZOI. U periodu 2021–2023. godine dodijeljeno je 20.016.575,00 KM za zapošljavanje 1589 OSI, od čega 482 osobe na određeno vrijeme i 1107 osoba na neodređeno vrijeme. Od 1589 zaposlenih osoba, 415 je zaposleno pod općim uslovima na otvorenom tržištu rada, a 1174 pod posebnim uslovima u privrednim društvima za zapošljavanje OSI, zaštitnim radionicama, OOSI i pokretanjem samostalnog obrta. Ovaj podatak govori u prilog još uvijek prisutnih predrasuda poslodavaca da zapošljavaju OSI pod općim uslovima, te činjenici da se upravo iz tih razloga OSI u većem broju zapošljavaju pod posebnim uslovima, što utiče na njihovo potpunije uključivanje u društvenu zajednicu.

2.8.b.4. Promotivne aktivnosti

U prethodnom periodu FPRZOI je na godišnjem nivou realizirao u prosjeku 20 promocija, okruglih stolova, edukacija, konferencija na kojima su obavezno pozivani i uzimali su učešće zavodi za zapošljavanje, privrednici, OOSI, OSI i druge ciljne grupe. Osim navedenog, u svrhu promocije važnosti i prednosti zapošljavanja OSI, te promocije prava OSI i prava i obaveza poslodavaca, FPRZOI je izradio niz promotivnih materijala, plakata i publikacija:

- promotivna publikacija „Put do zapošljavanja“ - 400 komada,
- letak „Iskoristi svoje pravo i ispuni zakonsku obavezu - poslodavci“ - 800 komada,
- plakati „Iskoristi svoje pravo - profesionalna rehabilitacija“ - 900 komada,
- plakati „Iskoristi svoje pravo - zaposli osobu s invaliditetom“ - 800 komada.

Navedeni materijali dostavljeni su lično ili e-mailom (kako bi bili istaknuti na veb-stranicama ovih institucija) za:

- FZZ,
- kantonalne službe za zapošljavanje u FBiH,
- biroe za zapošljavanje na području FBiH,
- općine u FBiH,
- radiostanice na teritoriji FBiH,
- reprezentativne OOSI,
- univerzitete i fakultete u FBiH.

Navedeni promotivni materijal u printanoj formi dostavljen je za sve biroe za zapošljavanje na području Kantona Sarajevo, univerzitete i fakultete na području Kantona Sarajevo. U narednom periodu printani plakati bit će dostavljeni i na područja drugih kantona.

Evidentno je da OSI prilikom prijave na službe za zapošljavanje izbjegavaju navesti da su OSI jer smatraju da bi im to moglo smanjiti šanse za zapošljavanje. U narednom periodu neophodno je informirati službe za zapošljavanje o važnosti upoznavanja korisnika o pogodnostima Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI, kako bi se poboljšao proces posredovanja u zapošljavanju te povezivanja poslodavaca i OSI u procesu zapošljavanja.

S ciljem unapređenja posredovanja u zapošljavanju, neophodne su i izmjene Zakona o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba.

2.8.b.5. Žensko poduzetništvo, s posebnim naglaskom na žene s invaliditetom

U protekle tri godine FPRZOI je imao dovoljno sredstava da podrži sve aplikacije OSI koje su bile formalno-pravno ispravne i koje su zadovoljile uslove javnih poziva za dodjelu sredstava novčanog stimulansa za zapošljavanje i samozapošljavanje OSI. Svakako je interesantan podatak i može poslužiti u analizama zastupljenosti žena s invaliditetom koje se zapošljavaju putem poticaja FPRZOI-a, te zastupljenosti žena u odnosu na muškarce kada je u pitanju pokretanje poduzetništva, u ovom slučaju samostalnog obrta.

Iz Tabele 3. vidljivo je da su od ukupno zaposlenih 1589 OSI u periodu od 2021. do 2023. godine sredstvima FPRZOI-a poslodavci zaposlili 612 žena i 731 muškarca. Osim toga, u istom periodu 95 žena i 151 muškarac pokrenuli su samostalni obrt uz podršku FPRZOI-a.

Tabela 3. Osobe zaposlene poticajima FPRZOI-a za period 2021–2023. godine prema spolu

Godina	Broj ukupno zaposlenih	Žene zaposlene kod poslodavaca	Muškarci zaposleni kod poslodavaca	Žene samostalni obrtnici	Muškarci samostalni obrtnici
2021.	541	219	248	28	46
2022.	500	187	233	29	51
2023.	548	206	250	38	54
Ukupno:	1589	612	731	95	151

Ako uzmemo u obzir da je društveno poduzetništvo, između ostalog, koncept koji pokreće stvaranje ekonomske i društvene vrijednosti izgradnjom novih vrijednosti i društvenih promjena koje zadovoljavaju potrebe i nude zapošljavanje teško zapošljivih i marginaliziranih društvenih grupa, možemo istaknuti da je u proteklom periodu FPRZOI podržao privredna društva za zapošljavanje OSI i zaštitne radionice i OSI koje su pokrenule samostalne obrte, putem sljedećih programa:

- LOT I: Za finansiranje/sufinansiranje programa za održavanje postojećeg nivoa zaposlenosti OSI,
- LOT II: Za finansiranje/sufinansiranje programa za razvoj privrednih društava za zapošljavanje OSI i zaštitnih radionica,
- LOT IV: Za finansiranje/sufinansiranje programa održivosti zaposlenosti OSI koje obavljaju samostalnu djelatnost ili poljoprivrednu djelatnost kao jedino i glavno zanimanje, uključujući i OSI koje su zaposlene u skladu s članom 56. st. 2. i 3. Zakona.

U okviru navedenih programa FPRZOI je izdvojio sljedeća sredstva:

- 2021. godina - 5.583.732,69 KM (u okviru realiziranih programa zaposleno 70 OSI na neodređeno vrijeme u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, podržana održivost zaposlenosti za 836 OSI zaposlene u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, te podržana održivost zaposlenosti za 489 OSI samostalnih obrtnika);
- 2022. godina - 4.913.506,61 KM (u okviru realiziranih programa zaposlena 61 OSI na neodređeno vrijeme u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, podržana održivost zaposlenosti za 913 OSI zaposlenih u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, te podržana održivost zaposlenosti za 497 OSI samostalnih obrtnika);
- 2023. godina - 8.499.624,07 KM (u okviru realiziranih programa zaposleno 129 OSI na neodređeno vrijeme u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, podržana održivost zaposlenosti za 920 OSI zaposlenih u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, te podržana održivost zaposlenosti za 439 OSI samostalnih obrtnika).

Tabela 4. Prikaz dodijeljenih poticaja FPRZOI-a finansiranjem programa za period 2021–2023. godina

Godina	Iznos dodijeljenih sredstava KM	Broj OSI obuhvaćen projektima
2021.	5.583.732,69	70 OSI zaposleno na neodređeno vrijeme u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, 836 OSI podržano programima održivosti zaposlenosti u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, 489 OSI samostalnih obrtnika podržano programima održivosti zaposlenosti.
2022.	4.931.506,61	61 OSI zaposlena na neodređeno vrijeme u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, 913 OSI podržano programima održivosti zaposlenosti u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, 497 OSI samostalnih obrtnika podržano programima održivosti zaposlenosti.
2023.	8.499.624,07	129 OSI zaposleno na neodređeno vrijeme u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, 920 OSI podržano programima održivosti zaposlenosti u privrednim društvima za zapošljavanje OSI i zaštitnim radionicama, 439 OSI samostalnih obrtnika podržano programima održivosti zaposlenosti.

2.8.b.6. Podrška organizacijama OSI u prethodne tri godine

U prethodne tri godine FPRZOI je u okviru LOT-a V - Za finansiranje/sufinansiranje programa održivosti zaposlenosti OSI zaposlenih u OOSI podržao 65 projekata organizacija, u iznosu od 270.625,31 KM.

2.8.b.7. Unapređenje zakonskog okvira iz oblasti zapošljavanja profesionalne rehabilitacije

Od 2010. godine, kada je usvojen Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI, nisu donesene izmjene i dopune Zakona i podzakonskih akata i pravilnika koje propisuje ministar za rad i socijalnu politiku, kao ni drugih propisa koji se tiču ove oblasti.

Organizirano je nekoliko okruglih stolova i konferencija u organizaciji FPRZOI-a, FMRSP-a i OOSI, na kojim su razmatrana navedena pitanja te date korisne smjernice i prijedlozi za izmjene i dopune zakonskih i podzakonskih akata iz oblasti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja OSI.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike saopćilo je da je završen tekst Prednacrtu zakona o izmjenama i dopunama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju OSI.

Tokom 13 godina primjene Zakona pokazalo se da postoji potreba za dodatno unapređivanje ove oblasti, odnosno da postoji potreba za određenim izmjenama i

dopunama na osnovu kojih bi se postigla primjena navedenog zakona u njegovom punom kapacitetu.

Izmjenama i dopunama Zakona neophodno je obuhvatiti oblasti koje se tiču uslova zapošljavanja OSI s ciljem stimuliranja zapošljavanja OSI pod općim uslovima, kontrole naplate posebnog doprinosa za zapošljavanje OSI, zatim uslova i postupaka za priznavanje statusa privrednih društava za zapošljavanje OSI i zaštitnih radionica, te drugih pitanja značajnih za poboljšanje uslova za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje OSI.

Izmjenama Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju OSI neophodno je poboljšati uslove za povećanje zaposlenosti OSI pod općim uslovima i njihovo ravnopravno učešće na tržištu rada, uz otklanjanje barijera i stvaranje jednakih mogućnosti za zapošljavanje OSI i njihovo uključivanje na slobodno tržište rada. Dakle, neophodno je Zakonom predvidjeti dodatno stimuliranje poslodavaca koji se odluče zapošljavati OSI kao što je povrat poreza i doprinosa za OSI pod općim uslovima, u skladu s finansijskim mogućnostima.

Izmjenama i dopunama Zakona neophodno je stvoriti preduslove za kvalitetnije upravljanje sredstvima namijenjenim za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje OSI, potaknuti stvarno uključivanje i zapošljavanje OSI na slobodnom tržištu rada, dok je osnivanje zaštitnih radionica i njihovo postojanje predviđeno kao model zapošljavanja OSI koje nisu u mogućnosti biti dio slobodnog tržišta rada.

2.8.b.8. Prepoznate prioritete oblasti intervencije u narednom strateškom periodu

- Donijeti izmjene i dopune Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI u FBiH;
- Donijeti izmjene pravilnika i drugih podzakonskih akata koje je propisao federalni ministar za rad i socijalnu politiku;
- Uspostaviti mrežu centara za profesionalnu rehabilitaciju na teritoriji cijele FBiH koja će biti povezana s odgojno-obrazovnim ustanovama, tržištem rada i Federalnim zavodom PIO.

2.8.b.9. Procjena potrebnih finansijskih i drugih resursa

Prilikom donošenja izmjena i dopuna Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju OSI i uvođenja novih prava koja iziskuju finansijska sredstva, neophodno je uzeti u obzir sredstva kojim raspolaže FPRZOI, sredstva koja se gube zbog neispunjavanja obaveza poslodavaca iz čl. 18. i 19. Zakona, potrebu da se jasnije definiraju i osiguraju mehanizmi za izvršavanje zakonskih obaveza poslodavaca, te stalan rast potrebnih sredstava za već Zakonom definirana prava odnosno novčane naknade i subvencije plaća za OSI koje su zaposlene pod posebnim uslovima.

Primarni cilj je zapošljavanje OSI, a u situaciji kada poslodavac ne izvršava tu obavezu, neophodno je osigurati mehanizme za naplatu posebnog doprinosa, u skladu s čl. 18. i

19. Zakona, kako bi se sredstva dalje koristila za zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju OSI putem različitih programa.

Ne postoji precizna evidencija o pojedinačnim uplatama prema čl. 18. i 19. Zakona, ali je izvjesno da su gubici zbog neizmirenja zakonskih obaveza po navedenim članovima Zakona znatni, te da je riječ o sredstvima kojim bi se osigurala mnogo kvalitetnija i obuhvatnija podrška procesima rehabilitacije i zapošljavanja OSI na području FBiH.

Što se tiče općih podataka o uplatama sredstava za poticanje rehabilitacije i zapošljavanja OSI po čl. 18. i 19. Zakona, vidljiva je značajna razlika između doznaka privatnih privrednih subjekata i javnih, državnih ustanova, institucija i preduzeća.

Tabela 5. Prihodi FPRZOI-a 2021–2023. godine (ukupan broj poslodavaca koji uplaćuju poseban doprinos prema šifri prihoda 722568 (javne institucije i organi) i prema šifri prihoda 722569 (privredni i drugi subjekti u privatnom vlasništvu)

Godina	Opis	Broj subjekata koji su izvršili uplatu	Uplaćeni iznos u KM	Ukupan broj subjekata	Ukupno uplaćenih sredstava u KM
2021.	Poslodavci koji uplaćuju poseban doprinos po šifri prihoda 722568	449	1.878.546,05	21.429	24.272.456,66
	Poslodavci koji uplaćuju poseban doprinos po šifri prihoda 722569	20.980	22.393.910,61		
2022.	Poslodavci koji uplaćuju poseban doprinos po šifri prihoda 722568	445	2.052.702,17	22.003	28.189.670,87
	Poslodavci koji uplaćuju poseban doprinos po šifri prihoda 722569	21.558	26.136.968,70		
2023.	Poslodavci koji uplaćuju poseban doprinos po šifri prihoda 722568	489	2.642.267,83	23.054	35.025.455,35
	Poslodavci koji uplaćuju poseban doprinos po šifri prihoda 722569	22565	32.383.187,52		

Neophodno je planiranje sredstva u okviru javnih, državnih ustanova, institucija i preduzeća za ispunjavanje obaveza iz čl. 18. i 19. Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju OSI u FBiH.

Napomena: Prema analizi podataka iz prethodnih godina, zabilježen je značajan porast isplate sredstava za novčane naknade i subvencije neto plaća. U 2021. godini ukupno izdvojena sredstva po osnovu uplaćenih poreza i doprinosa i subvencija neto plaća iznose 11.479.118,22 KM, dok je za period 2022. godine izdvojeno 14.544.635,44 KM.

Tabela 6. Prikaz porasta broja OSI zaposlenih pod posebnim uslovima koje ostvaruju pravo na novčane naknade i subvencije plaće i prikaz porasta sredstava za podmirivanje ovog prava

Godina	Broj osoba ukupno novčane nadoknade i subvencija plata	Iznos sredstava
2011.	76	251.638,00
2012.	170	564.415,00
2013.	421	1.325.244,00
2014.	723	2.042.592,00
2015.	856	2.521.827,00
2016.	1138	3.335.920,00
2017.	1602	4.184.373,00
2018.	2578	6.670.926,00
2019.	3021	9.168.965,51
2020.	3292	11.446.166,00
2021.	3397	11.479.118,22
2022.	3402	14.544.635,44

2.9. RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

2.9.1. Zakonski i strateški okvir

Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH²⁸ uređuje se, promovira i štiti ravnopravnost spolova, garantiraju jednake mogućnosti i ravnopravan tretman svih osoba bez obzira na spol, u javnoj i privatnoj sferi društva, te se uređuje zaštita od diskriminacije na osnovu spola. Iako Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH nije tretirana oblast invaliditeta, prilikom primjene ovog zakona vodi se računa o položaju i potrebama višestruko marginaliziranih grupa žena i muškaraca, uključujući i OSI.

Nadležnosti GCFBiH utvrđene su Uredbom o osnivanju GCFBiH²⁹ i članom 27. Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. U skladu s Uredbom o osnivanju, GCFBiH obavlja stručne i druge poslove u vezi s provođenjem principa jednakosti i ravnopravnosti spolova i provođenjem odgovarajućih međunarodnih konvencija i ugovora za potrebe Vlade FBiH, stručnih tijela Vlade, premijera i zamjenika premijera, federalnih ministarstava i drugih federalnih ustanova i institucija. U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, GCFBiH prati usaglašenost i daje mišljenja o usaglašenosti zakona i drugih akata, politika, strategija, planova i programa koji se donose na nivou FBiH sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i drugim domaćim i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova i pokreće inicijative za usaglašavanje; prati i analizira stanje ravnopravnosti spolova; priprema i sačinjava redovne i posebne izvještaje o stanju ravnopravnosti spolova u određenim oblastima, priprema i sačinjava informacije, mišljenja i preporuke koje dostavlja Vladi FBiH i drugim nadležnim organima i tijelima; prima i obrađuje molbe, žalbe i predstavke osoba i grupa osoba u kojima se ukazuje na

²⁸ „Službeni glasnik BiH“, br. 16/03 i 102/09, prečišćeni tekst, broj 32/10

²⁹ „Službene novine Federacije BiH“, br. 53/00 i 64/05

povrede nekog prava iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH u skladu s Jedinostvenim pravilima; saraduje s institucionalnim mehanizmima za ravnopravnost spolova; predstavlja i koordinira aktivnosti, u okviru svoje nadležnosti, na regionalnom nivou; saraduje s nevladinim organizacijama koje se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda; pruža stručnu i savjetodavnu podršku i pomoć svim institucijama sistema i drugim partnerima.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova predstavljaju tijela koja uspostavljaju nadležni zakonodavni, izvršni i organi uprave svih nivoa vlasti u BiH radi provođenja Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, koordiniranja i realizacije programskih ciljeva iz Gender akcionog plana BiH i osiguranja provođenja međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti spolova. U okviru izvršne vlasti na državnom nivou uspostavljena je Agencija za ravnopravnost spolova BiH, na nivou FBiH uspostavljen je GCFBiH i na kantonalnom/gradskom/općinskom nivou uspostavljeni su koordinacioni odbori. U okviru zakonodavne vlasti na državnom nivou uspostavljena je Komisija za ostvarivanje ravnopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH, na nivou FBiH Komisija za jednakopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamenta FBiH i Komisija za jednakopravnost spolova Doma naroda Parlamenta FBiH, na kantonalnom i općinskom nivou komisije za ravnopravnost spolova pri kantonalnim skupštinama i općinskim vijećima.

Gender akcioni plan BiH (2023–2027)³⁰ jeste strategija kojom se definiraju programski ciljevi za ostvarivanje ravnopravnosti spolova. Ovaj strateški dokument sadrži sve oblasti društvenog života, ali su utvrđene prioritete i transverzalne oblasti, kao i oblasti koje se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, te jačanje saradnje i partnerstva. Transverzalne oblasti su podjednako važne za postizanje strateških ciljeva i sastavni su dio prioriteta oblasti. U transverzalne oblasti spada i unapređenje položaja višestruko marginaliziranih grupa žena i muškaraca koji su u riziku od diskriminacije i isključivanja po više osnova, uključujući i po osnovu spola i invaliditeta, te je prilikom planiranja aktivnosti potrebno obratiti pažnju na njihove specifične potrebe, uključujući rodne aspekte i probleme s kojima se susreću.

Na osnovu člana 36. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH³¹, Vlada FBiH donosi strategiju za prevenciju nasilja u porodici, a odlukom Vlade FBiH određeno je da GCFBiH koordinira i vodi proces izrade Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici 2024–2027. Prilikom izrade ovog strateškog dokumenta vodilo se računa o uključivanju zainteresiranih grupa u partnersku grupu u kojoj je učestvovala i članica Udruženja građana Informativni centar za osobe s invaliditetom „Lotos“. Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici FBiH (2024–2027)³² sadrži jedan strateški cilj koji glasi „Smanjiti nasilje u porodici“. U okviru ovog strateškog cilja prepoznati su prioritetni pravci djelovanja radi poboljšanja systemske prevencije nasilja u porodici, unapređenja sistema sveobuhvatne i efikasne zaštite žrtava nasilja u porodici, te

³⁰ „Službeni glasnik BiH“, broj 82/23

³¹ „Službene novine Federacije BiH“, br. 20/13 i 75/21

³² „Službene novine Federacije BiH“, broj 100/23

unapređenja istražnih i pravosudnih radnji u slučajevima nasilja u porodici koji su dalje razrađeni u mjerama.

2.9.2. Rezultati primjene prethodne Strategije za unapređenje prava i položaja OSI

U provođenju Strategije za unapređenje prava i položaja osoba s invaliditetom u Federaciji BiH (2016–2021), u okviru aktivnosti „7.1. Kreirati i provoditi programe prevencije, zaštite, podrške, oporavka i reintegracije OSI koje su žrtve bilo kojeg oblika iskorištavanja, zlostavljanja, nasilja ili trgovine ljudima i integrirati ih u postojeću strategiju borbe protiv nasilja i trgovine ljudima“ i „8.4. Provoditi programe edukacije s ciljem unapređenja poštivanja rodne specifičnosti OSI“ učestvovao je GCFBiH. Navedene aktivnosti su realizirane njihovim integriranjem u Akcioni plan za provođenje Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici FBiH (2018–2020) u okviru strateškog cilja „4.3. Podizanje svijesti i promocija nenasilnog ponašanja“, kroz aktivnost „4.3.1. Izrada i štampanje promotivnog materijala prilagođenog osobama s invaliditetom“. Navedeno je rezultiralo kampanjom „Bolje ´vako“ koju je GCFBiH provodio u periodu od 2019. do 2021. godine u svrhu promoviranja kvalitetnijih međupartnerskih odnosa i nenasilne komunikacije s djecom, a koja se u digitalnim medijima veže za *#boljevako*. Moto kampanje je „Jačajmo međupartnerske odnose i komunikaciju s djecom. Budimo primjer drugima. Promijenimo društvo, promjenom sebe“, čiji je cilj doprijeti do što većeg broja građana i građanki na inkluzivan način, te su u kampanju uključeni formati prilagođeni OSI. U periodu provođenja kampanje izrađeno je sedam videospotova i jedan animirani spot, u okviru kojih je uključen tumač znakovnog jezika za gluhe osobe, kao i osobe s teškoćama u kretanju (osoba u kolicima) unutar sadržaja samog videospota. Videospotovi su distribuirani TV-kućama, internet-portalima i putem koordinacionih tijela za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u sve kantone u FBiH, te su svake godine prikazivani na dvodnevnoj konferenciji „Multidisciplinarni pristup prevenciji i borbi protiv nasilja u porodici“, u organizaciji GCFBiH.

Tokom 2020. i 2021. godine proveden je digitalni marketing videospotova putem digitalnih medija (Google, Facebook, YouTube), s više od 8 miliona pregleda, čime je osigurana i vidljivost OSI. Također, ovi spotovi su zbog načina pripreme bili dostupni i OSI, međutim, njihov udio u ukupnom broju od 8 miliona pregleda nije moguće procijeniti.

U okviru kampanje izrađeni su i štampani promotivni leci s podacima o vrstama nasilja u porodici, institucijama i nevladinim organizacijama koje postupaju u slučajevima nasilja u porodici, te pozivnim brojevima na koje se žrtve nasilja u porodici mogu obratiti. Leci su štampani u tiražu većem od 2000 primjeraka. Na lecima je štampan jedinstveni broj SOS telefona 1265 za FBiH na Brajevom pismu, kako bi se kampanjom obuhvatile slijepa i slabovidne osobe i promoviralo Brajevo pismo i OSI učinile vidljivim u društvu. Promotivni leci su distribuirani FMRSP-u, Biblioteci za slijepa i slabovidna lica u BiH i kantonalnim udruženjima slijepih i slabovidnih lica, te na konferencijama, okruglim stolovima, seminarima, radionicama i radnim grupama organiziranim o temi rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici.

Za realizaciju kampanje #bolje`vako, u kojoj su korišteni formati pristupačni OSI utrošeno je ukupno 43.292,00 KM koja su osigurana putem različitih projekata, a utrošena su za izradu videospotova (osam spotova) i promotivnih materijala (letaka), uključujući digitalni marketing i štampanje. Ovdje je važno napomenuti inkluziju, jer navedeni materijali nisu ciljano rađeni za OSI, nego je u okviru materijala koji su rađeni u okviru kampanje za prevenciju nasilja nad ženama i nasilja u porodici vođeno računa o njihovoj dostupnosti i pristupačnosti OSI, a posebne potrebe i vidljivost OSI su naglašeni za cjelokupnu javnost kroz same spotove i štampane materijale.

U realizaciji aktivnosti „3.17. Osigurati uslove da OSI učestvuju u radu političkih stranaka i procesima odlučivanja na svim nivoima vlasti, na ravnopravnoj osnovi s drugim građanima/građankama, te ih poticati i osnaživati na aktivno uključivanje u javni i politički život“ GCFBiH je u izbornoj 2018. godini uputio Centralnoj izbornoj komisiji BiH i političkim strankama registriranim u FBiH obavještenje o Zaključnim razmatranjima Komiteta UN-a za prava OSI o inicijalnom izvještaju BiH o implementaciji Konvencije o pravima OSI u dijelu koji se odnosi na učešće OSI u političkom i javnom životu i Obavještenje o aktivnostima planiranim Strategijom za unapređenje prava i položaja OSI FBiH (2016 – 2021).

Istovremeno je zatražena informacija od Centralne izborne komisije BiH i političkih stranaka o dostupnosti biračkih mjesta, izbornog materijala, informacija i dokumenata u formatima prilagođenim OSI, promoviranju i zagovaranju uključivanja OSI u politički i javni život i pitanjima značajnim za OSI u programskim dokumentima političkih stranaka, broju muškaraca i žena s invaliditetom koji su uključeni u rad političkih stranaka i organima odlučivanja, te na javnim i političkim pozicijama u FBiH. Odgovori su zaprimljeni od CIK-a BiH i jedne političke stranke, te je općenito primjetan nedostatak podataka o broju OSI uključenih u rad političkih stranaka i na javnim i političkim pozicijama.

U okviru redovnih aktivnosti prilikom davanja mišljenja o usaglašenosti propisa sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH GCFBiH posebnu pažnju posvećuje položaju žena i muškaraca s invaliditetom. Tako je, naprimjer, u okviru mišljenja i komentara na propise predlagano uključivanje procjene uticaja na ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti s kriterijem uticaja predloženih opcija na položaj manje zastupljenog spola i marginaliziranih grupa u Nacrtu uredbe o postupku procjene uticaja propisa Unsko-sanskog kantona; propisivanje strožijih kazni za kvalificirane oblike pojedinih krivičnih djela, ako su učinjeni prema članu porodice, djetetu, trudnoj ženi ili osobi koja je posebno ranjiva zbog njenog invaliditeta, teže tjelesne ili duševne smetnje. S ciljem provođenja preporuka Komiteta za praćenje provođenja Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) GCFBiH je uputio komisijama za jednakopravnost spolova oba doma Parlamenta FBiH inicijativu za uvođenje amandmana na Ustav FBiH sa aspekta ravnopravnosti spolova i jednakih mogućnosti, u okviru koje je, između ostalog, predloženo uključivanje odredbi o rodnoj ravnopravnosti, jednakim mogućnostima i poštovanju različitosti, zabrani svake vrste diskriminacije, ravnopravnosti znakovnog jezika s govornim jezicima koji se koriste u FBiH, posebnoj zaštiti OSI, žrtava nasilja, starijih i nemoćnih osoba, pravo na pristupačnu okolinu kroz razumne adaptacije i univerzalni dizajn, te dodavanje Konvencije o pravima osoba s invaliditetom u spisak

međunarodnih dokumenata pobrojanih u Aneksu Ustava FBiH. U komentarima na Nacrt plana statističkih istraživanja predlagano je prikupljanje i razvrstavanje statističkih podataka prema spolu, dobi, invaliditetu, etničkoj pripadnosti, odnosu oštećenih i počinitelja krivičnih djela, kao i vrsti nasilja, u skladu s preporukama CEDAW-a.

Redovne aktivnosti, kao što je davanje mišljenja o usklađenosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i međunarodnim dokumentima iz oblasti ravnopravnosti spolova u kojima su uključena pitanja koja se tiču žena i muškaraca s invaliditetom, provedene su u okviru redovnog budžeta.

U prethodnom periodu GCFBiH je ostvario saradnju s Udruženjem slijepih Kantona Sarajevo, Informativnim centrom za OSI „Lotos“ iz Tuzle i organizacijom MyRight kroz Projekat „Seksualno i rodno zasnovano nasilje nad osobama s invaliditetom“.

Za potrebe planiranja i izvještavanja po domaćim i međunarodnim dokumentima GCFBiH redovno prikuplja statističke podatke od Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH o krivičnim djelima s elementima rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici u okviru kojih redovno traži i podatke o invaliditetu. Međutim, pravosudne institucije još uvijek ne raspolažu statističkim podacima o invaliditetu.

2.9.3. Analiza stanja u oblasti iz ugla uključenosti OSI u resorne aktivnosti

Nedostatak statističkih podataka o invaliditetu i spolu otežava procjenu zastupljenosti žena i muškaraca s invaliditetom u pojedinim oblastima društva. Izloženost žena s invaliditetom višestrukoj diskriminaciji i po spolu i po invaliditetu je pretpostavka za njihovu manju odnosno zanemarivu zastupljenost u bilo kojoj oblasti društva i života.

Komitet UN-a za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (u daljnjem tekstu: CEDAW) je u zaključnim zapažanjima³³ na Šesti periodični izvještaj BiH ukazao na nedostatke i preporučio da se pri prikupljanju, analizi i dijeljenju podaci razvrstavaju po spolu, dobi, invaliditetu, etničkoj pripadnosti, mjestu i društveno-ekonomskom statusu na svim nivoima. Bez navedenih podataka teško je pratiti uticaj zakona, politika i akcionih planova, te uraditi procjenu položaja i napretka u postizanju ravnopravnosti u svim oblastima.

CEDAW je, također, preporučio da se pojača primjena posebnih privremenih mjera usmjerenih na žene iz ugroženih grupa, što obuhvata i žene s invaliditetom, uključujući politički i javni život, kao i oblasti obrazovanja, zapošljavanja i zdravstva, te da se poveća dostupnost i kvalitet obrazovanja za svu djecu i riješi nesrazmjerno niska stopa upisa i završetka školovanja na svim nivoima obrazovanja, između ostalog i djevojčica s invaliditetom. Izuzetno važno je napomenuti da se preporuke međunarodnih tijela odnose na sva nadležna ministarstva, institucije i druge organe vlasti koji trebaju poduzeti adekvatne mjere kako bi se otklonila diskriminacija po osnovu spola i invaliditeta u svim oblastima.

³³ [BOS CEDAW-C-BIH-Concluding-Observations-6 AsAdopted](#)

Istraživanje OSCE-a o dobrobiti i sigurnosti žena u BiH³⁴ iz 2018. godine pokazalo je da rodno zasnovano nasilje i nasilje u porodici nesrazmjerno pogađa žene. Ova anketa identificira rasprostranjenost i izazove s kojima se susreću žene, uključujući i žene s invaliditetom kada žele pristup uslugama podrške u slučaju rodno zasnovanog nasilja. Istraživanje je pokazalo da su žene slabijeg materijalnog stanja i nižeg obrazovnog statusa češće iskusile neki od oblika nasilja koje je počinio intimni partner u odnosu na one boljeg materijalnog stanja. Ekonomska i finansijska nezavisnost smanjuje rizik od nasilja, dok izoliranost i rodne predrasude predstavljaju rizik. Preporuke koje proizlaze iz ovog istraživanja uključuju programe informiranja koji trebaju biti usmjereni na žene s invaliditetom i unapređenje podrške u pristupu uslugama za žene s invaliditetom.

Grupa eksperata za djelovanje protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (u daljnjem tekstu: GREVIO) usvojila je 2022. godine prvi Izvještaj BiH o zakonodavnim i drugim mjerama za provođenje odredbi Istanbulske konvencije³⁵ u kojem su prepoznati pozitivni koraci koje poduzimaju vlasti, ali i određena pitanja gdje je potrebno poboljšanje kako bi se dostigao veći nivo usklađenosti s odredbama Istanbulske konvencije. Bitno je naglasiti da se preporuke GREVIO-a odnose na sva nadležna ministarstva, institucije i druge organe vlasti koji imaju obavezu u okviru svojih nadležnosti otkloniti nedostatke i prepreke u prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici, prepoznajući pri tome specifične potrebe OSI. Kada su u pitanju žene izložene međusektorskoj diskriminaciji uključujući žene s invaliditetom, GREVIO je ukazao na:

- Ozbiljne nedostatke u pogledu pristupa informacijama za žene s invaliditetom koje često zbog nedostatka informacija o uslugama podrške i mehanizmima zaštite od nasilja ne prime potrebnu podršku. Nedostatak odgovora policije i centara za socijalni rad, zajedno s duboko ukorijenjenim predrasudama se također prijavljuje kada je riječ o žalbama na rodno zasnovano nasilje koje podnose Romkinje i žene s invaliditetom. Državne službe koje pružaju podršku ne odgovaraju na potrebe žena s invaliditetom, zbog predrasuda, nedostatka obuke ili fizičkih barijera (pasus 19, GREVIO). GREVIO poziva vlasti da osiguraju informiranje o uslugama podrške i zakonskim mjerama koje su dostupne žrtvama nasilja u porodici i drugih vidova nasilja nad ženama, uključujući i putem plakata, letaka te proaktivnim pristupom stručnjaka iz relevantnih institucija.
- GREVIO dalje podstiče vlasti da izrade materijal prilagođen potrebama žena s invaliditetom (pasus 128, GREVIO).
- Konkretno mjere za odgovor na nagomilane izazove i potrebe žena koje su izložene međusektorskoj diskriminaciji nisu propisane politikama za rodno zasnovano nasilje, čime se one čine nevidljivim. Tako su grupe žena obavijestile GREVIO da civilno društvo koje predstavlja ove žene nije konsultirano prilikom izrade politika o nasilju nad ženama te stoga njihovi stavovi i potrebe nisu uključeni u te dokumente. Ovo se ogleda u nedostatku službenih podataka o nasilju nad ženama kojem su izložene ove grupe žena, a koji bi bili potrebni za izradu politika zasnovanih na dokazima (pasus 20, GREVIO). Osim pravnih reguliranja svih

³⁴ <https://www.osce.org/bs/secretariat/439070>

³⁵ <https://arsbih.gov.ba/grevio-polazni-postupak-procjeneizvjestaj-o-zakonodavnim-i-drugim-mjerama-za-provedbuodredbi-konvencije-vijeca-evrope-o-sprecavanju-i-borbi-protiv-nasilja-nad-zenama-i-nasilja-u-porodici-istanbuls/>

oblika nasilja nad ženama kako bi osigurali holistički pristup ovom kršenju ljudskih prava, državni akcioni planovi/strategije moraju također uzeti u obzir specifične potrebe žena žrtava koje su izložene međusektorskoj diskriminaciji, uključujući i žene s invaliditetom (pasus 32, GREVIO).

- GREVIO snažno podstiče vlasti da promoviraju istraživanje i osiguraju prikupljanje podataka o rodno zasnovanom nasilju koje utiče na grupe žena koje su ili bi mogle biti izložene međusektorskoj diskriminaciji, uključujući žene s invaliditetom, kako bi procijenili rasprostranjenost raznih oblika nasilja i pristup takvih grupa uslugama podrške, zaštitnim mjerama i pravdi (pasus 22, GREVIO).
- Sigurne kuće nisu u potpunosti opremljene za smještaj žena s invaliditetom (pasus 146, GREVIO). GREVIO snažno podstiče vlasti u BiH da: osiguraju da sigurne kuće prime žene s posebnim potrebama, uključujući žene s invaliditetom (pasus 151, GREVIO).
- GREVIO nalazi da paralelno s krivičnim djelom silovanje, krivični zakoni također inkriminiraju, između ostalog, seksualni odnos s nemoćnom osobom, seksualni odnos zlopotrebom položaja, seksualno zlostavljanje djeteta, seksualno ucjenjivanje/prisilni seksualni odnos (...) ³⁶. U navedenim djelima, u svjetlu žrtvine ugroženosti, zavisnosti, podređenom položaju ili invaliditetu - prisila, prijetnje ili nasilje nisu sastavni element krivičnog djela. Istovremeno, dok je za krivično djelo silovanje bez ijedne otežavajuće okolnosti zapriječena kazna zatvora od tri do deset godina u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu, i od jedne do deset godina u FBiH, navedena krivična djela nisu uvijek kažnjena na sličan način, a paradoksalno je to što su za neka od njih zapriječene veoma niske kazne. GREVIO upozorava i protiv je stvaranja hijerarhije žrtava na osnovu njihovih karakteristika, kao što su starosna dob, bespomoćnost, zavisnost, invaliditet i drugo, te poziva na adekvatne zakonske mjere kojim se šalje poruka da je silovanje silovanje. Naročito, procesuiranje silovanja žena s invaliditetom kao seksualni odnos s nemoćnom osobom šalje poruku da kršenje njihove autonomije i donošenja odluka u seksualnom kontekstu ne predstavlja djelo silovanja. Istovremeno, GREVIO potvrđuje da kada su okolnosti radnje posebno nasilne, prijeteće i traumatizirajuće, potrebno je primijeniti otežavajuće okolnosti prilikom odmjeravanja kazne kako bi kazna bila srazmjerna težini krivičnog djela (pasus 221, GREVIO).
- GREVIO nadalje primjećuje da kada su u pitanju žene s invaliditetom koje imaju njegovatelja, pristanak u vezi s abortusom ili sterilizacijom može dati njegovatelj, a čini se da se to često radi s pretpostavkom da je to u najboljem interesu žene na koju se procedura odnosi. GREVIO smatra da, s obzirom na dalekosežne posljedice abortusa ili sterilizacije, treba učiniti više da bi se osiguralo da medicinske intervencije za koje je pristanak dao njegovatelj budu zapravo u skladu sa stvarnom željom žene na koju se procedura odnosi. Informacije koje su bile dostupne GREVIO-u upućuju na to da su žene s invaliditetom koje borave u njegovateljskim ustanovama posebno ugrožene kada su u pitanju prakse koje su

³⁶ Relevantne odredbe Krivičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine: spolni odnos s nemoćnom osobom (član 204), spolni odnos zlopotrebom položaja (član 205), prisilni spolni odnos (član 206), spolni odnos s djetetom (član 207), bludne radnje (član 208).

za abortus u slučaju trudnoće, bez ispitivanja mogućnosti žene s invaliditetom da iznese trudnoću do kraja (pasus 234, GREVIO). GREVIO snažno podstiče vlasti da osiguraju da zakonski njegovatelji i medicinsko stručno osoblje poštuju, pod svim okolnostima, potrebu da se radi u skladu s odlukom i da se poštuje informiran i slobodan pristanak žene na postupak kao što je abortus ili sterilizacija, posebno u slučaju žena s invaliditetom koje su smještene u njegovateljske ustanove (pasus 235, GREVIO).

- S ciljem smanjenja sekundarne viktimizacije i posljedično malog broja prijava nasilja nad ženama i nasilja u porodici, GREVIO urgira na vlasti BiH da osiguraju početnu i internu obuku, smjernice i protokole za sve policijske službenike o svim vidovima nasilja nad ženama, uključujući: kako zaprimati te prijave, uključujući kad su u pitanju posebno ugrožene žene, kao što su žene s invaliditetom (pasus 275, GREVIO).

2.9.4. Prepoznate prioritetne oblasti intervencije u narednom strateškom periodu

Prioritetne oblasti djelovanja planiraju se i realiziraju na osnovu prioriteta definiranih Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, Gender akcionim planom BiH, te ostalim sektorskim strateškim dokumentima relevantnim za postizanje ravnopravnosti spolova.

U okviru prioritetnih aktivnosti GCFBiH će nastaviti pratiti stanje ravnopravnosti spolova, pokretati inicijative, davati mišljenja i preporuke za usklađivanje sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i drugim domaćim i međunarodnim dokumentima u oblasti ravnopravnosti spolova, sačinjavati informacije i izvještaje, te pružati stručnu pomoć nadležnim institucijama i organizacijama u provođenju principa ravnopravnosti spolova, pri čemu će postupati na inkluzivan način i posebnu pažnju posvećivati položaju višestruko marginaliziranih grupa, kao što su žene i muškarci s invaliditetom.

U provođenju mjera i aktivnosti iz prioritetnih oblasti Gender akcionog plana BiH, Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici FBiH (2024–2027) i obaveza prema drugim domaćim i međunarodnim dokumentima sve nadležne institucije trebaju integrirati specifične potrebe muškaraca i žena s invaliditetom i nastojati ostvariti saradnju s gender institucionalnim mehanizmima i OOSI.

U skladu s preporukama CEDAW-a i GREVIO-a, potrebno je integrirati gledišta i potrebe OSI u izradi, provođenju, nadzoru i procjeni strategija, politika, programa i drugih akata u partnerstvu sa specijaliziranim udruženjima i uključivati njihove predstavnike u navedene procese.

Kako bi se osobama s invaliditetom osigurala dostupnost usluga prevencije i zaštite od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, potrebno je među stručnjacima, u javnosti, ali i među samim osobama s invaliditetom podizati svijest o njihovim pravima i mehanizmima podrške i zaštite, što je moguće postići kontinuiranim edukacijama i kampanjama. Cilj kampanja je povećanje svijesti o jednakim pravima i mogućnostima, prepoznavanje nasilja, informiranje o mehanizmima podrške i zaštite, otklanjanje rodnih

predrasuda i stereotipa, posebno kada su u pitanju žene s invaliditetom i prepoznavanje invaliditeta kao faktora koji povećava rizik izloženosti nasilju, te u konačnici usvajanje nulte tolerancije na nasilje. Potrebno je voditi računa da materijali koji se koriste u kampanjama budu u formatima prilagođenim OSI, te da promoviraju vidljivost OSI.

Nedostatak statističkih podataka o invaliditetu otežava praćenje položaja OSI i adekvatno planiranje unapređenja položaja ove grupe društva. U vezi s tim, potrebno je insistirati od nadležnih institucija koje prikupljaju i obrađuju statističke podatke da prikupljaju podatke razvrstane po spolu, dobi i invaliditetu, kao i druge podatke koji su relevantni u određenoj oblasti.

U skladu s nalazima izvještaja GREVIO-a, neophodno je da svi nadležni akteri u sistemu prevencije i zaštite od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici prikupljaju relevantne statističke podatke koji uključuju podatke o invaliditetu kao faktoru koji povećava rizik od izloženosti nasilju, te provoditi i promovirati istraživanja o rasprostranjenosti nasilja koja uključuju i OSI.

Nadležna ministarstva trebaju pristupiti izmjenama i dopunama propisa s ciljem usklađivanja s preporukama GREVIO-a.

2.10. PRAVDA

Federalno ministarstvo pravde obavlja upravne, stručne i druge poslove utvrđene zakonom koji se odnose na: ostvarivanje nadležnosti FBiH u oblastima, a naročito pravosudnih institucija i uprave; upravnog nadzora nad radom pravosudne uprave i federalnih organa uprave; pružanje pomoći u edukaciji sudija i tužilaca; udruživanje u političke organizacije i udruženja građana; oblast kancelarijskog poslovanja; upravni nadzor i izvršenje krivičnih sankcija. Federalno ministarstvo pravde obavlja upravne poslove koji ne spadaju u djelokrug drugog organa uprave FBiH. U sastavu FMP-a je Zavod za javnu upravu.

Registar udruženja i fondacija u FBiH vodi se u FMP-u (Sektor uprave), u kojem su, također, registrirana udruženja, fondacije i savezi OSI.

Svi procesni zakoni koji su u nadležnosti FMP-a ne prepoznaju OSI kao privilegirane, nego uživaju jednaka prava kao bilo koja osoba u postupku (Zakon o krivičnom postupku, Zakon o parničnom postupku, Zakon o upravnom postupku...).

U Sektoru izvršenja krivičnih sankcija Zakon o izvršenju krivičnih sankcija ne prepoznaje eksplicitno OSI, u smislu da imaju privilegirani položaj u odnosu na druge, ali nakon što sud pošalje osuđenog na izdržavanje kazne zatvora, vodi se računa o njegovom zdravstvenom stanju, te će u tom smislu i OSI imati prilagođene uslove prilikom izdržavanja kazne zatvora i bit će im omogućena ljekarska pomoć, kao i bolničko liječenje. U slučaju nesreće na poslu ili profesionalnog oboljenja, osuđene osobe imaju pravo na invalidsko osiguranje po propisima o invalidskom osiguranju.

Federalno ministarstvo pravde nema zaposlenih OSI, ali im nije onemogućeno konkurisati na bilo koju poziciju ako ispunjavaju opće i posebne uslove propisane javnim oglasom.

2.11. OOSI - VOOSI

2.11.1. Položaj i uloga organizacija OSI

Situaciona analiza ovog strateškog dokumenta uključuje i pitanja u vezi s organiziranjem i podrškom u radu OOSI, a stavove, mišljenje i razumijevanje stanja po ovom pitanju pripremili su članovi Radne grupe koji su nominirani iz VOOSIFBiH i KOOSIFBiH, koji slijedi u nastavku.

Bosna i Hercegovina je prihvatila i/ili ratificirala međunarodne dokumente iz oblasti invalidnosti kojima je prepoznata uloga i značaj OOSI kao jedinog legitimnog partnera institucijama vlasti na svim nivoima u definiranju politika, zakonskih i drugih rješenja koja se odnose na oblast invalidnosti i na OSI.

Bez obzira na obaveze koje je država BiH preuzela, ali i na preporuke koje je na nedvosmislen način Komitet UN-a za prava OSI dao državi BiH 2017. godine, odnos države prema OOSI se nije promijenio. Naime, OOSI na svim nivoima vlasti ne dobivaju adekvatnu materijalnu, kadrovsku, finansijsku i svaku drugu podršku, a kako bi ispunile vlastitu misiju i uloge koje su im date, kao jedinstvenim predstavnicima i zastupnicima OSI.

Trenutno ne postoji ni jedan strateški okvir koji se odnosi isključivo na OSI. Rijedak je slučaj da se predstavnici OOSI uključuju u konsultacije za pripremu i donošenje politika, strategija, zakona i drugih propisa, koje su od interesa za OSI, čime se krši član 4. Konvencije o pravima OSI, ali i preporuke Komiteta UN-a, koja poziva državu na izradu transparentnog mehanizma uključivanja OOSI.

2.11.2. Važeće zakonodavstvo u resoru, a koji prepoznaju oblast invaliditeta

Dva su ključna zakona kojima se regulira osnivanje i rad OOSI u FBiH:

- Zakon o udruženjima i fondacijama i njegove izmjene i dopune;
- Zakon o organizacijama i reprezentativnim organizacijama OOSI i CŽR u FBiH.

Međutim, upitna je primjena Zakona o organizacijama i reprezentativnim OOSI i CŽR u FBiH, kako na nivou FBiH tako i na nižim nivoima vlasti. Kantoni i općine, bar za sada, ne pokazuju interes da primijene ovaj zakon i time preuzmu bilo kakvu obavezu za podršku i adekvatno pozicioniranje OOSI na njihovom području. U periodu provođenja prethodne dvije strategije položaj OOSI značajno se pogoršao. Da je to tako, najbolje govore primjeri odnosa institucija vlasti prema OOSI.

U periodu provođenja prethodne strategije omogućeno je da pet predstavnika OOSI djeluje u Kordinacionom tijelu za praćenje primjene Strategije, monitoring i izmjene i dopune, ali su predstavnici OOSI u radu ovog tijela učestvovali o vlastitom trošku pokrивajući vlastite troškove putovanja, troškove ličnog asistenta i sl.

Drastično je smanjena finansijska podrška OOSI iz budžeta FBiH.

U periodu provođenja prvog strateškog okvira iz budžeta su izdvajana sredstva za podršku radu organizacija i jačanje kapaciteta OOSI. Promjenom vlasti nakon izbora 2014. godine ova su sredstva ukinuta, a smanjena su i nominalna davanja za rad saveza OOSI na nivou FBiH.

U periodu provođenja prethodna dva strateška okvira dogodilo se da su u dvije godine izostala sredstva podrške kroz program raspodjele sredstava Lutrije BiH. Osim toga, u prethodnoj godini promijenjena je uredba kojom se regulira ova oblast. Naime, smanjena su sredstva namijenjena FMRSP-u s 50 na 20%, a ista su dodijeljena za oblast sporta. I ovako mala sredstva, zbog proceduralnih razloga u 2023. godini, nisu doznačena OOSI iako su bila bodovana i odobrena.

U FBiH OOSI registrirane su po Zakonu o udruženjima i fondacijama FBiH, djeluju na općinskom, kantonalnom i nivou FBiH.

OOSI se udružuju u saveze OOSI na nivou kantona i na nivou FBiH, a zasnovano, najčešće, po vrsti invaliditeta.

Na nivou FBiH i pojedinih kantona postoje uspostavljena koordinaciona tijela OOSI koja su u pravilu neformalna, a za što je najbolji primjer Kanton Sarajevo. U još nekoliko kantona u FBiH, kao što su Hercegovačko-neretvanski, Zeničko-dobojski i Tuzlanski kanton postoje koordinaciona tijela koja imaju kontinuiranu aktivnost. Bez ozbiljnije podrške FBiH i kantona, nerealno je očekivati da se oblici ovog organiziranja održe i aktivno rade na unapređenju prava i položaja OSI na svom području.

Organizacije OSI su uključene u aktivnosti u pojedinim resorima samo sporadično. Izuzetak su aktivnosti Vijeća OSI (VOOSI) u FMRSP-u i aktivnosti KOOSI Kantona Sarajevo.

Međutim, uključenost ovih organizacija najbolje ilustrira nepromijenjenost odnosa institucija vlasti prema fenomenu invalidnosti i OSI jer se uključivanje OOSI u saradnju s institucijama vlasti uglavnom dešava u oblastima socijalne i zdravstvene zaštite, te u posljednje vrijeme, djelimično u oblastima obrazovanja i prostornog uređenja i građenja zahvaljujući pritisku OOSI i zagovaranju u spomenutim oblastima.

I ovdje treba naglasiti da institucije vlasti ne poštuju član 4. Konvencije o pravima OSI, ali i opće opredjeljenje društvene zajednice da se gradi inkluzivno društvo u kome će učestvovati svi građani na ravnopravnoj osnovi.

Jasnih pokazatelja o ulaganjima u OOSI nema. U tri ključna resora u FBiH OOSI dobivaju podršku, ali isključivo na osnovu javnih poziva za grant sredstva kojima se podržava rad organizacija civilnog društva.

Riječ je o sredstvima koja raspoređuje FMRSP iz programa raspodjele sredstava ostvarenih od prihoda po osnovu igara na sreću Lutrije BiH, grant sredstava za podršku radu saveza OSI na nivou FBiH, sredstava iz grantova koje dodjeljuje FMZ, te grant sredstava iz FMON-a.

Vidljivo je da je ovdje pretežno riječ o sredstvima od igara na sreću, što je veoma ograničavajući faktor jer nema direktne podrške iz budžeta institucija vlasti. Na redovnoj podršci OOSI, iz budžeta, naročito na lokalnom nivou, insistira se u preporukama Komitet UN-a.

Također, FPRZOI dodjeljuje grant sredstva za održivost zaposlenosti OSI u OOSI, u kojima su OSI zaposlene.

Za OSI i OOSI prioritetne aktivnosti su:

- osigurati potrebne materijalne, kadrovske, finansijske i druge vidove podrške za djelovanje OOSI na svim nivoima;
- uspostaviti interresorne partnerske grupe za primjenu Konvencije UN-a o pravima OSI i učesće u izradi općih politika, strategija i zakona kako bi se osigurala adekvatna rješenja koja uključuju OSI;
- osigurati „javna ovlaštenja“ pojedinim OOSI u smislu pružanja određenih obuka za relevantne državne službe i službenike, izdavanje pojedinih isprava i drugih javnih radnji koje se odnose na oblast invalidnosti/OSI;
- u oblasti evidencija i statistike uvesti jasne instrukcije o vođenju podataka o OSI;
- u budžetima institucija vlasti planirati namjenska sredstva za sljedeće oblasti: pristupačnost, inkluzivno obrazovanje, socijalno stanovanje, pružanje servisa podrške u lokalnoj zajednici.

2.11.3. Procjena potrebnih finansijskih i drugih resursa

S obzirom na broj OOSI u cijeloj FBiH, smatramo da bi iznos od oko 8.000.000,00 KM (slovima: osam miliona konvertibilnih maraka) bio dovoljan finansijski okvir da omogući nesmetano bazično djelovanje OOSI koje predstavljaju osobe s „neratnim invaliditetom“. Riječ je o općinskim organizacijama, kantonalnim, gradskim i federalnim, kao i o koordinacionim tijelima na nivou kantona i FBiH.

DODATAK 4. Detaljan pregled mjera

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.1. Unapređenje prostorno-komunikacione pristupačnosti za OSI		
Naziv mjere	Povećati aktivnosti uklanjanja i sprečavanja arhitektonskih i komunikacionih barijera za OSI		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	<p>Mjerom se predviđa uskladiti zakonodavstvo na horizontalnoj i vertikalnoj osnovi iz oblasti prostornog uređenja i građenja, saobraćaja i komunikacija s važećim međunarodnim propisima. Uspostaviti koordinaciju u provođenju propisa usmjerenih izjednačavanju položaja OSI u ovim segmentima života. Jačati inspekcijski nadzor nad provođenjem propisa iz ovih oblasti i educirati stručnjake o pitanjima invalidnosti u svrhu adekvatnog provođenja propisa. Potrebna je izrada i provođenje planova i programa uklanjanja arhitektonskih barijera za javne građevine, za stambene građevine kolektivnog stanovanja (stambene i stambeno-poslovne) i građevine individualnog stanovanja, te za javne površine. Prilagoditi mrežne stranice, mobilne aplikacije i digitalne dokumente kako bi im svi korisnici mogli pristupiti, koristiti ih i razumjeti bez obzira na vizuelne, slušne, motoričke ili kognitivne teškoće. Edukacija i unapređivanja informatičkih vještina OSI za korištenje mobilnih aplikacija i elektronskih kanala komunikacije, kako bi mnoge životne potrebe mogle rješavati samostalno, da ne zavise od tuđe pomoći.</p>		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Pristupačnost okruženja – izrada planova i programa za uklanjanje arhitektonskih barijera	-	5
	Broj javnih objekata i institucija koje su uklonile arhitektonske barijere za OSI	-	35
	Broj mrežnih stranica, mobilnih aplikacija i digitalnih dokumenata u javnom sistemu prilagođenih OSI	-	20
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Pristupačnost je jedan osnovnih preduslova za punopravno učešće OSI u javnosti		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	<p>Iznos: 16.000.000,00 KM Izvor: budžeti resora prostornog uređenja i resora saobraćaja i komunikacija na nivou Federacije, kantona, grada/općine, fondovi, projekti EU i donacije</p>		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMPU, FMPIK, kantonalna ministarstva iz oblasti građenja i saobraćaja i komunikacija, nadležne službe u općinama i gradovima za građenje i saobraćaj i komunikacije, nadležni inspektorati		
Nosioci mjere	Vlada FBiH, vlade kantona, inspektorati svih nivoa		
Ciljne grupe	OSI, OOSI, stručnjaci u oblasti		

Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.1. Unaprijediti prostorno-komunikacionu pristupačnost za OSI		
Naziv mjere	1.1.2. Unaprijediti znanje i razumijevanje svih aktera u sistemu i zajednici o pravima i pristupačnosti OSI		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	<p>Potrebno je razbiti stereotipe o OSI kako bi ih zajednica prepoznavala prema njihovim mogućnostima i sposobnostima, a ne kroz invaliditet. U tom smislu, potrebne su edukacije OSI o njihovim pravima, kao i edukacije za javnost o poštivanju prava OSI na svim nivoima vlasti u svim institucijama. Edukacije o pristupačnosti OSI institucijama, ustanovama, pružiocima usluga, članovima akademske zajednice i OSI i njihovim organizacijama). Edukacije, podizanje svijesti javnosti, kampanje i komunikacija protiv stigme i diskriminacije OSI. Podizati svijest profesionalaca, OSI i šire javnosti o pravima i jednakim mogućnostima. OSI, prepoznavanje i adekvatno reagiranje na diskriminaciju, nasilje i zlostavljanje. Unaprijediti propise i prakse u oblasti prevencije i zaštite od zlostavljanja i iskorištavanja OSI. Edukacije i obuke stručnih službi i lica o ponašanju u kriznim situacijama sa OSI (pravna lica čija je djelatnost zaštita i spašavanje, spasilačke službe, vatrogasci, hitne pomoći, gorske službe spašavanja, službe civilne zaštite i drugo, ljekari, psiholozi i pedagozi). Izrada planova za krizne situacije koji moraju biti u skladu sa sposobnostima i ograničenjima OSI, kako bi OSI pomogle sebi dok se ne organizira pomoć u toku i nakon krizne situacije. Edukacije, obuke, podizanje svijesti, promotivni materijal, leci i brošure o kriznim situacijama i ponašanju OSI u tim situacijama i nakon njih. Angažirati službe svih jedinica lokalne zaštite i spašavanja ljudi i materijalnih dobara, pravna lica čija je djelatnost zaštita i spašavanje, zatim razne spasilačke službe, vatrogasci, hitne pomoći, gorske službe spašavanja, službe civilne zaštite i drugo za pomoć OSI u kriznim situacijama.</p>		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj edukativno-informativnih, rodno osjetljivih i inkluzivnih kampanja, edukacija i drugih sadržaja i aktivnosti u kojima su prepoznate OSI	-	30
	Unapređenje politika i praksi u postupanju sa OSI u skladu s međunarodnim dokumentima i preporukama	Ne	Da
	Broj dopunskih programa osposobljavanja operativnih snaga sistema CZ-a	-	10
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	<p>Mjerom se nastoje razbiti stereotipi u društvenoj zajednici o „nemogućnosti“ OSI, nego ih treba prepoznati kroz njihove mogućnosti. Mjera unapređenja znanja i razumijevanja po pitanju pristupačnosti svih učesnika u sistemu i zajednici je potrebna za sve uzraste i sve nivoe vlasti i druge institucije, stalnim obukama, edukacijama, kako bi OSI približili građanstvu uopće, kako bi shvatili njihove mogućnosti, ograničenja, potrebe i slično u svim oblastima života.</p>		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	<p>Iznos: 4.904.000,00 KM Izvor: budžeti resora prostornog uređenja i resora saobraćaja i komunikacija na nivou Federacije, kantona, grada/općina, fondovi, federalne i kantonalne uprave civilne zaštite, Federalna ADS, GCFBiH, projekti EU i donacije</p>		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		

Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMPU, FMKS, Federalna uprave civilne zaštite FMON, FMP, FMUP, FMON, FMRSP, FMZ, FMBI, Federalna ADS, OOSI		
Nosioci mjere	Federalna i kantonalna ministarstva prostornog uređenja i građenja, saobraćaja i komunikacija, obrazovanja, socijalne zaštite, zdravstva, unutrašnjih poslova, ADS, GCFBIH, jedinice lokalne samouprave, inspektorati općinske i gradske skupštine, te sve institucije i organizacije odgovorne za spremnost u kriznim situacijama		
Ciljne grupe	OSI, OOSI, stručnjaci u oblasti		
Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI		
Naziv mjere	1.2.1. Osigurati ravnopravno učešće u obrazovanju za sve na svim nivoima obrazovanja		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Ova mjera uključuje aktivnosti svih nadležnih aktera na provođenju već započetih reformskih aktivnosti poticanja inkluzije u obrazovanju, počev od predškolske dobi do visokog obrazovanja, kao i dokvalifikaciju/prekvalifikaciju stručnog osoblja u nastavnom procesu. Potrebno je izraditi i provoditi programe/strategije te unaprijediti postojeće programe za identifikaciju djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom, omogućiti njihov upis u odgojno-obrazovne ustanove, prevenirati prijevremeno napuštanje školovanja, te uspostaviti praćenje stanja u ovoj oblasti. Ujednačiti pristup procjeni i upućivanju djece s invaliditetom u skladu s MKF-om na nivou svih deset kantona u FBiH. Osigurati dovoljan broj asistenata u nastavi angažiranjem nastavnika koji su tehnološki višak, njihovu obuku, kao i obuku drugih kadrova koji mogu raditi kao asistenti u nastavi. Procijeniti trenutno stanje u tzv. „specijalnom obrazovanju“ i provesti reorganizaciju rada ovih škola i pružanje novih usluga u skladu sa stvarnim mogućnostima i potrebama djece i utvrđenim međunarodnim standardima u ovom segmentu obrazovanja. Potrebno je uspostavljati i vođenje baze podataka o OSI u resoru obrazovanja, koja bi se uvezala s jedinstvenom bazom podataka o OSI.		
Strateški projekti	Program „Podrška projektima poboljšanja inkluzivnosti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja“ (FMON)		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Uspostavljen sistem identifikacije i uključivanja djece koja nisu obuhvaćena odgojno-obrazovnim radom	Ne	Da
	Broj kantona u čijim se ustanovama/sluzbama provode propisi/programi koji su doneseni u skladu s MKF-om	2	7
	Broj resursnih centara inkluzivnog obrazovanja	-	8
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Mjerom se očekuje unapređenje sistema obrazovanja i usklađivanja s pristupom zasnovanom na ljudskim pravima i socijalnom modelu, što treba rezultirati većim stepenom provođenja inkluzivnosti u nastavi na području cijele FBiH.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 1.725.000,00 KM Izvor: budžeti institucija nadležnih za oblast obrazovanja i nauke		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		

Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMON		
Nosioci mjere	FMON, FMZ, FMRSP i kantonalna ministarstva obrazovanja i nauke, zdravstva i socijalne zaštite		
Ciljne grupe	Djeca s teškoćama i invaliditetom, mlade OSI, roditelji, stručno osoblje iz oblasti obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite, odgovorne osobe u institucijama		
Veza sa strateškim ciljem	1. Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI		
Naziv mjere	1.2.2. Kontinuirani profesionalni razvoj obrazovnih, zdravstvenih i socijalnih radnika iz oblasti invaliditeta		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Obuka stručnog osoblja za rad s djecom (logopeda, defektologa, rehabilitatora, zdravstvenih radnika, socijalnih radnika i drugog stručnog osoblja). Unapređenje inicijalnih obrazovnih programa za nove kadrove. Edukacije postojećih kadrova. Prekvalifikacija nastavnog i drugog osoblja koje je tehnološki višak		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj inicijalnih nastavnih programa	-	7
	Broj edukacija postojećih kadrova	-	20
	Broj prekvalificiranog stručnog osoblja (m/ž)	-	40
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Osiguravanje kontinuirane i profesionalne podrške djeci s invaliditetom od najranijeg uzrasta		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 650,00 KM Izvor: budžeti institucija nadležnih za oblast obrazovanja i nauke		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMON, FMZ, FMRSP		
Nosioci mjere	Kantonalna ministarstva obrazovanja i nauke, zdravstva i socijalne zaštite		
Ciljne grupe	Stručno osoblje		
Veza sa strateškim ciljem	1.Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI		
Naziv mjere	1.2.3. Ekonomski i personalno osnaživati i unapređivati zapošljivost i zapošljavanje OSI		

<p>Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*</p>	<p>Primjena postojeće zakonske regulative iz oblasti zapošljavanja OSI ukazala je na potrebu njegove izmjene u smislu poboljšanja uslova za aktivno uključivanje OSI na otvoreno tržište rada unapređenjem posredništva između poslodavaca i OSI. Potrebno je otvaranje i uspostavljanje mreže centara i ustanova za profesionalnu rehabilitaciju na području Federacije BiH. Razvijati uslove za aktivno uključivanje OSI na tržište rada koje bi im omogućile konkurentnost na tržištu. Jačati posredništvo u zapošljavanju OSI unapređivanjem baza podataka OSI koje su prijavljene na službe za zapošljavanje, te ih učiniti dostupnim poslodavcima koji žele zaposliti OSI. Aktivno informiranje OSI prilikom prijave na službe za zapošljavanje o pravima i benefitima koje mogu iskoristiti u procesu zapošljavanja i profesionalne rehabilitacije. Kontinuirano informiranje poslodavaca o obavezama i benefitima zapošljavanja OSI. Promotivnim aktivnostima i medijskim kampanjama uticati na otklanjanje predrasuda prema zapošljavanju OSI, te informirati OSI, poslodavce i javnost o pravu OSI na zapošljavanje i profesionalnu rehabilitaciju i način na koji mogu iskoristiti prava iz oblasti. Kroz različite edukacione programe, radionice i treninge, OSI bi trebale imati priliku razviti vještine kao što su komunikacija, što uključuje i korištenje znakovnog jezika, Brajevog pisma, pojednostavljenog teksta, samostalno kretanje uz korištenje različitih pomagala, a što bi doprinijelo razvijanju pozitivne slike o sebi i jačanju samopouzdanja, te jačanju porodice u razumijevanju potreba OSI za samostalnost, samopouzdanje i uključivanje u društvo. Također, potrebno je osiguravanje mentorstva/prakse kako bi se omogućilo sticanje praktičnog iskustva i primjena naučenih vještina u stvarnim situacijama.</p>		
<p>Strateški projekti</p>	<p>Podsticaji za novo zapošljavanje OSI Programi održivosti zaposlenosti, razvoja privrednih društava za zapošljavanje OSI i zaštitnih radionica te profesionalne rehabilitacije OSI</p>		
<p>Indikatori za praćenje rezultata mjere</p>	<p>Indikatori</p>	<p>Polazne vrijednosti**</p>	<p>Ciljne vrijednosti***</p>
	<p>Broj razvijenih programa za jačanje ličnih vještina i kompetencija OSI</p>	<p>0</p>	<p>18</p>
	<p>Broj institucija koje budžetima planiraju namjenska sredstva za provođenje programa jačanja vještina i kompetencija OSI</p>	<p>0</p>	<p>15</p>
	<p>Broj OSI koje su dobile obuku za jačanje ličnih vještina (m/ž)</p>	<p>0</p>	<p>400</p>
<p>Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta</p>	<p>Mjerom će se postići da su OSI osnažene za traženje posla i zapošljavanje na otvorenom tržištu rada, što doprinosi njihovom osnaživanju za samostalan život. Jačanjem ličnih kapaciteta, OSI će bolje razumjeti svoje potrebe, sposobnosti, važnost i mogućnost samostalnog funkcioniranja, što će omogućiti njihovu veću spremnost da se uključe u društvene tokove i procese koji su značajni za njihov položaj i unaprijediti kvalitet njihovog života.</p>		
<p>Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja</p>	<p>Iznos: 40.000.000,00 KM³⁷ FPRZOI</p>		
<p>Period provođenja mjere</p>	<p>6 godina (2025–2030)</p>		

³⁷ Navedeni iznos je procijenjen na osnovu dodijeljenih poticaja u proteklih šest godina od FPRZOI za programe zapošljavanja, profesionalne rehabilitacije, održivosti zaposlenosti i razvoja. Pretpostavka je da će Fond imati stabilne izvore finansiranja, te da će moći izdvojiti jednaka ili veća sredstva i u narednih šest godina. Međutim, između ostalih nepoznanica, neophodno je imati u vidu i mogućnost donošenja novog Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba s invaliditetom koji može stvoriti nove direktne zakonske obaveze za Fond, te se navedeni iznos za poticaje neće moći realizirati. Sigurno je navesti da će se izdvajanja za poticaje FPRZOI realizirati u narednih šest godina u skladu s Finansijskim planom FPRZOI-a.

Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FPRZOI, FMRSP, FMRPO		
Nosioci mjere	FPRZOI, FMRSP, FMRPO, kantonalna ministarstva nadležna za oblast socijalne politike, zavodi za zapošljavanje		
Ciljne grupe	OSI, stručnjaci u oblasti, osoblje u zavodima za zapošljavanje		
Veza sa strateškim ciljem	1.Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI		
Naziv mjere	1.2.4. Razvijati sistem stanovanja uz podršku i usluge podrške		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Potrebno je osigurati pristupačne usluge stanovanja (tokom 24 sata dnevno uz organiziranu stalnu ili povremenu pomoć i podršku stručne ili druge osobe, u stanu ili izvan stana), odnosno donijeti zakon kojim će se urediti oblast socijalnih usluga. Unaprijediti sadržaj i kvalitet života osiguravanjem lične asistencije za OSI, odnosno donijeti zakon kojim će se urediti oblast lične asistencije. Razvijanje i formalizacija multisektorskog modela saradnje u planiranju, finansiranju, pružanju i evaluaciji kvaliteta usluga u zajednici. Uspostava standarda i kriterija za pružanje usluga u zajednici na području FBiH, kantona i jedinica lokalne samouprave, s ciljem osiguravanja kvalitetnijih stručnih usluga kroz preventivne usluge, usluge smještaja korisnika prava i usluga socijalne zaštite.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj OSI koje su u sistemu stanovanja uz podršku (m/ž)	-	150
	Broj programa podrške za život OSI u lokalnoj zajednici (stanovanje u zajednici, lična asistencija i dr.)	-	30
	Uspostavljen zakonski okvir socijalnih usluga i podrške u zajednici	Ne	Da
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	OSI osnažene i osposobljene za samostalan život i napuštanje institucionalnog modela zbrinjavanja		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 30.000.000,00 KM Izvor: budžeti institucija 30%, ostali izvori (donatori) 70%		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMRSP		
Nosioci mjere	FMRSP, SUMERO, kantonalna ministarstva za rad i socijalnu politiku, CSR/službe socijalne zaštite, gradovi/općine		
Ciljne grupe	OSI, stručno osoblje u institucijama		

Veza sa strateškim ciljem	1.Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI		
Naziv mjere	1.2.5. Omogućiti ravnopravno učešće OSI u aktivnostima i sadržajima iz oblasti kulture, sporta, umjetnosti i politike		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Mjera će se realizirati poticanjem i podržavanjem organiziranja i učešća u sportskim takmičenjima OSI na lokalnom, regionalnom, državnom i međunarodnom nivou, imajući u vidu učešće žena i djevojčica s invaliditetom. Postojeće sportske objekte i opremu prilagođavati i opreмати sadržajima za bavljenje sportskim i rekreativnim aktivnostima OSI. Potrebno je poticati i podržavati OSI da prate i učestvuju u sadržajima i aktivnostima iz oblasti kulture i umjetnosti, imajući u vidu učešće žena i djevojčica s invaliditetom. Postojeće objekte i sadržaje iz oblasti kulture i umjetnosti prilagođavati potrebama i uključivanju OSI. Također, poticati i podržavati OSI da učestvuju u političkim procesima, imajući u vidu učešće žena s invaliditetom.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj institucija na svim nivoima vlasti koje u svojim budžetima planiraju sredstva za podršku sportskih aktivnosti OSI	-	8
	Broj prilagođenih programa kulture i umjetnosti OSI	-	13
	Broj izbornih mjesta pristupačnih OSI kao i izborni materijal pristupačan OSI	-	20
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Učešće u sportskim aktivnostima, umjetničkim i kulturnim dešavanjima te učešće u javnom i političkom životu imaju veoma značajnu ulogu za integraciju OSI u društvo i unapređenje sadržaja i kvaliteta njihovog života. Na ove načine podstiču se njihovi potencijali, jača samopouzdanje, unapređuje se psiho-fizičko stanje i pojačava njihova socijalizacija i afirmacija. Mogućnost odabira aktivnosti u kojoj mogu učestvovati ispunjava jednu od osnovnih pretpostavki za potpunu inkluziju OSI.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 5.000.000 KM Izvor: budžeti institucija 80%, drugi izvori 20%		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMKS		
Nosioci mjere	FMKS, FMPU, nadležna kantonalna ministarstva, CIK		
Ciljne grupe	OSI, osoblje u djelatnosti sporta, kulture i umjetnosti, osoblje koje provodi izborne procese		
Veza sa strateškim ciljem	1.Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		

Prioritet	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI		
Naziv mjere	1.2.6. Osigurati pristupačnost usluga zdravstvene zaštite pod jednakim uslovima		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Mjera obuhvata jačanje kapaciteta službi u zajednici koje su usmjerene na OSI (službe u zajednici u okviru domova zdravlja: centri za mentalno zdravlje i fizikalnu rehabilitaciju, centri za rani rast i razvoj, službe sestara u zajednici, timovi porodične medicine). Potrebno je uspostaviti sistem praćenja pruženih usluga, te unaprijediti i inovirati zdravstvene usluge u skladu s potrebama pojedinih grupa OSI, s posebnim naglaskom na reproduktivno zdravlje i planiranje porodice. Evaluirati postojeće skrining programe u FBiH i izmijeniti ih po potrebi. Analizirati listu ortopedskih pomagala, revidirati je u koordinaciji s kantonima, te u skladu s finansijskim mogućnostima kantona, osigurati sredstva za provođenje. Izraditi i donijeti uputstvo o načinu ostvarivanja prava i korištenju ortopedskih i drugih pomagala koja se mogu propisivati u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja.		
Strateški projekti			
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Zadovoljstvo OSI uslugama svih nivoa zdravstvene zaštite	-	60%
	Procenat zdravstvenih radnika koji su prošli edukaciju o pristupu u zdravstvenom tretmanu OSI	-	35%
	Broj zdravstvenih službi koje su prilagodile svoje prostore i opremu za OSI korisnike	-	80%
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 30.000,00 KM Izvor: budžeti FMZ		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMZ		
Nosioci mjere	Kantonalna ministarstva zdravstvene zaštite, ZZJZ, FZO		
Ciljne grupe	OSI, zdravstveno osoblje, stručno osoblje u institucijama		

Veza sa strateškim ciljem	1.Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH
Prioritet	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI
Naziv mjere	1.2.7. Unaprijediti programe prevencije i rane detekcije i intervencije u ranom rastu i razvoju
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Mjera će se realizirati jačanjem intersektorskog i multidisciplinarnog pristupa u oblasti ranog rasta i razvoja djece, te izgradnjom efikasnog sistema monitoringa i evaluacije. Omogućiti edukaciju profesionalaca o pitanjima rane detekcije, dijagnostike i intervencije. Poticati i promovirati važnost ranog rasta i razvoja, dostupne usluge iz ove oblasti, kako među roditeljima tako i među stručnjacima.

Strateški projekti	Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u Federaciji Bosne i Hercegovine 2020–2025. godina		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj educiranih zdravstvenih profesionalaca u oblasti ranog rasta i razvoja	-	250
	Procenat djece s invaliditetom koja su obuhvaćena programima intervencije u ranom rastu i razvoju (m/ž)	-	60%
	Broj DZ u kojim su formirani centri za rani rast i razvoj	-	20
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Mjerama prevencije, rane detekcije i intervencije može se bitno uticati na pojavu, tok i posljedice invalidnosti.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 2.000.000,00 KM Izvor: budžeti FMZ 40%, donatori 60%		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMZ		
Nosioci mjere	FMZ, ZZJZ FBiH, FZO, kantonalna ministarstva zdravstva, gradovi/općine		
Ciljne grupe	Djeca s teškoćama i invaliditetom, roditelji, stručno osoblje u institucijama		
Veza sa strateškim ciljem	1.Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.2. Poticanje inkluzije, kvaliteta života i nezavisnog življenja OSI		
Naziv mjere	1.2.8. Unaprijediti sistem prikupljanja, vođenja i korištenja podataka o OSI		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Mjera obuhvata uspostavljanje jedinstvene baze podataka uvezivanjem baza podataka koje vode resori obrazovanja i nauke, zdravstva, socijalne zaštite i zapošljavanja, policije i pravosuđa. Podaci se trebaju voditi prema specifičnim potrebama resora, ali i prema međunarodnim standardima praćenja i izvještavanja, što obavezno uključuje podatke u vezi s dobi, spolom i nacionalnom pripadnošću, odnosno podatke koji su navedeni u preporukama Komiteta UN-a za prava OSI.		
Strateški projekti	Uspostavljanje jedinstvene, sveobuhvatne baze podataka o OSI		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Uspostavljen sveobuhvatni sistem vođenja podataka o OSI	Ne	Da
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Provođenje ove mjere omogućit će efikasnije planiranje konkretne ciljane podrške koja je potrebna OSI kako bi se osiguralo pružanje usluga u skladu s potrebama OSI		

Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 4.000.000,00 KM Izvor: budžeti institucija 60%, ostali izvori 40%		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMRSP		
Nosioci mjere	FMRSP, FMZ, FMON, FMKS, FZZS, FPRZOI, ZJZ, FMUP i kantonalna ministarstva iz navedenih federalnih resora		
Ciljne grupe	Stručno osoblje u institucijama, IT stručnjaci, administrator		
Veza sa strateškim ciljem	1.Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI		
Naziv mjere	1.3.1. Jačati kapacitete OOSI		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Mjera će se realizirati kroz programe obuke i savjetovanja o specifičnim administrativno-finansijskim vještinama, te razumijevanja CRPD-a i zagovaranja za prava OSI. Također će se osigurati budžetska finansijska podrška reprezentativnih OOSI na svim nivoima organiziranja kao podrška programskih aktivnosti OOSI kroz dostupne izvore finansiranja.		
Strateški projekti	Uspostavljanje sistema reprezentativnog predstavljanja OSI Kapacitiranje OOSI i jačanje kompeticija i znanja OSI		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj ciljanih programa jačanja kapaciteta OOSI o specifičnim administrativno-finansijskim vještinama, te razumijevanja CRPD-a i zagovaranja	0	50
	Broj institucija, koje budžetima planiraju namjenska sredstva za podršku rada OOSI	-	60
	Broj institucija koje su svojim propisima i praksom osigurale učešće OSI/OOSI u procesima odlučivanja	-	40
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	OOSI koje imaju riješeno pitanje osnovnog finansiranja mogu da pokreću i vode projekte koji doprinose jačanju kapaciteta OOSI i boljem položaju OSI.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 31.500.000,00 KM Izvor: budžeti Federacije, kantona, gradova/općina		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	FMRSP, FMBI, KMRSP, KMBI, FPRZOI, gradovi/općine		
Nosioci mjere	FMRSP, FMBI, KMRSP, KMBI, FPRZOI, gradovi/općine		
Ciljne grupe	OOSI, OCŽR, ORVI		

Veza sa strateškim ciljem	1.Unaprijediti prava i položaj OSI u Federaciji BiH		
Prioritet	1.3. Jačanje kapaciteta i uloge OOSI		
Naziv mjere	1.3.2. Osigurati učešće OOSI u procesima značajnim za populaciju OSI		
Opis mjere s okvirnim oblastima djelovanja*	Mjera obuhvata uspostavljanje jasnih formalnih i transparentnih modela učešća OSI i OOSI u procesima koji se tiču njihovog položaja. Sve nadležne i odgovorne institucije trebaju imati utvrđene ove modele i raditi po njima. Predviđena je izrada kodeksa rada sa OSI. Edukacija službenika koji rade na pitanjima u vezi s invalidnošću ili direktno sa OSI i OOSI omogućit će potrebno znanje i vještine koje će unaprijediti procese, kao i odnos prema populaciji OSI.		
Strateški projekti	ADS - edukacije		
Indikatori za praćenje rezultata mjere	Indikatori	Polazne vrijednosti**	Ciljne vrijednosti***
	Broj institucija koje su osigurale i provele specijalizirane programe obuke o pitanjima invalidnosti za službenike	0	30
	Uspostavljen model formalnih i transparentnih mehanizama za redovne konsultacije s OOSI	Ne	Da
	Uspostavljen kodeks ponašanja i evaluacije službenika prema pitanjima invalidnosti	Ne	Da
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Unapređenje kapaciteta u nadležnim institucijama koje rade na pitanjima u vezi s invalidnošću, razvijanje ambijenta razumijevanja kod službenika i povjerenja kod OSI.		
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Iznos: 200.000,00 Izvor: budžet FBiH, budžeti kantona, gradova/općina, donatori		
Period provođenja mjere	6 godina (2025–2030)		
Institucija odgovorna za koordinaciju provođenja mjere	Sve institucije koje u svom radu rješavaju pitanja značajna za položaj OSI, ADS		
Nosioci mjere	ADS		
Ciljne grupe	Službenici u svim institucijama koje su odgovorne za provođenje Strategije		